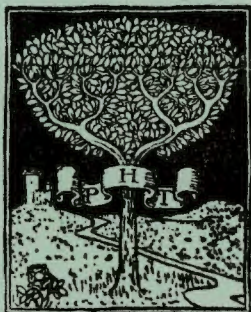

PERSONHISTORISK TIDSKRIFT

UTGIVEN AV

PERSONHISTORISKA SAMFUNDET

GENOM

BIRGITTA LAGER

1966

ÄRGÅNG 64 · HÄFTE 1—2

INNEHÅLL

	Sid.
Stadgar för Personhistoriska samfundet, antagna den 16 juni 1966	1— 2
Fil. dr HANS GILLINGSTAM, Stockholm: Svinhuvud och Svinakula	3— 7
Fil. dr HANS GILLINGSTAM, Stockholm: Arvskiftet efter Per Ingemundssons (Hamraätten) hustru Bengta Knutsdotter. Ett invecklat genealogiskt problem	8—13
Byrådirektör frih. CARL FÄGERSKIÖLD, Stockholm: Vasanamnet och Carl Carlsson Gyllenhielm	14—15
Läroverksadjunkt GUSTAF BRYNNEL, Stockholm: Var Olaus Petri Medelpadius skolmästare i Stockholm?	16—24
Fd. undervisningsrådet ALICE QUENSEL, Stockholm: Släkten Quensels första generation i Sverige. En 1600-talsbild från bergslagen, II	25—48
Fil. stud. FREDRIC BEDOIRE, Stockholm: Tillägg till släkten Bedoires genealogi	49—53
Professor J. WILHELM NORDENSON, †, Stockholm: Spökslottet	54—66
Professor JAN ERIC ALMQUIST, Stockholm: Rättelser och tillägg till uppslagsverket »Lagmän och häradshövdingar i Sverige» (1955)	67—84

STADGAR FÖR PERSONHISTORISKA SAMFUNDET

antagna den 16 juni 1966.

Samfundet stiftades den 25 mars 1876 under
namn av Svenska Autografsällskapet.

§ 1

Samfundet är en vetenskaplig förening, som har till ändamål att väcka och underhålla intresset för person- och släkthistoria i Sverige.

§ 2

För att bli ledamot av Samfundet fordras anmälan till dess sekreterare, vilken, om icke särskilda skäl föranleder att styrelsen tillfrågas, antager vederbörande som ledamot. Till hedersledamot kallar samfundet, på styrelsens förslag, person som gjort sig särskilt förtjänt om Samfundet eller dess syften.

§ 3

Mellan Samfundets sammanträden ombesörjes dess angelägenheter av en styrelse, bestående av minst fem, högst tio ledamöter, utsedda av Samfundet från ett ordinarie årsmöte till nästa. Årsmötet utser ordförande, och styrelsen utser inom sig skattmästare och sekreterare.

§ 4

Sekreteraren vårdar Samfundets protokoll och övriga handlingar, sköter brevväxlingen, utfärdar kallelse till sammanträden, uppgör föredragningslistor, håller förteckningar över ledamöterna och ombesörjer i övrigt Samfundets angelägenheter, allt i enlighet med styrelsens allmänna direktiv.

§ 5

Samfundet sammanträder till ordinarie årsmöte före maj månads utgång, om ej styrelsen annorlunda beslutar. Dessutom äger styrelsen att, då anledning därtill gives, kalla till extra sammanträde. Kallelse till årsmötet och extra sammanträde skall utsändas minst 14 dagar dessförinnan.

§ 6

Ledamot erlägger årsavgift, vars storlek fastställs av Samfundet på ordinarie årsmöte. Samfundets ekonomi redovisas av styrelsen i särskild årsredovisning, som granskas av två av Samfundet utsedda revisorer, varefter årsredovisningen jämte revisionsberättelsen framlägges till granskning och godkännande inför Samfundet vid dess årsmöte.

§ 7

Samfundet utger Personhistorisk tidskrift, innehållande uppsatser, meddelanden, anmälningar m. m. som ligger inom området för Samfundets verksamhet, samt i den utsträckning så befinnes lämpligt en särskild skriftserie. Utgivandet av samfundets publikationer ombesörjes av ett redaktionsutskott bestående av minst tre ledamöter, som på styrelsens förslag tillsättes av årsmötet. Ordföranden och sekreteraren, vilken senare även är redaktör för publikationerna, om ej annorlunda bestämmes, skall vara medlemmar av redaktionsutskottet. Utskottet äger att, i mån av tillgångar, besluta om ersättning för lämnade bidrag till publikationerna. Sekreteraren erhåller årsarvode, som bestämmes av styrelsen.

§ 8

Stadgarna kan ändras endast efter av styrelsen avgivet yttrande. För sådan ändring fordras två tredjedels majoritet av avgivna röster vid två på varandra, med minst 14 dagars mellanrum, följande sammanträden, varav ett årsmöte.

§ 9

För sådan stadgeändring som innebär upplösning av Samfundet fordras tre fjärdedels majoritet av avgivna röster vid två på varandra följande årsmöten. Sker upplösning beslutar Samfundet angående sina tillgångar.

SVINHUVUD OCH SVINAKULA

AV HANS GILLINGSTAM

Professor Bertil Boëthius har i sitt nyutkomna stora verk om *Kopparbergslagen fram till 1570-talets genombrott* (Uppsala 1965) bland mycket annat även utrett de medeltida bergsmännens släktförhållanden, som tidigare — för att använda Boëthius' formulering — »både belysts och trasslats till» genom de släkttavlor bergsfiskalen C. G. Kröningssvärd 1853 publicerade som bilagor till urkundspublikationen *Diplomatarium Dalekarlicum*. Hans resultat föreligger dels i bokens text, särskilt det första avsnittet, som betitlats »Bygden, storfolk och ätter» och bl. a. innehåller ägarelängder för de viktigaste bergsmansgårdarna, dels i mot bokens slut placerade släkttavlor (med källredovisande anmärkningar) över släkterna med svinhuvad och stjärna i vapnet. Det är — som man kan vänta sig av den förfarne nestorn bland aktiva svenska person- och ekonomhistoriker — en i allmänhet gedigen och väl dokumenterad framställning.¹ Angeläget är därför att framhålla, att nedanstående påpekanden endast gäller en detalj.

I fråga om svinhuvudsläkten framhåller författaren (s. 35 f.), att vapenbilden, svinhuvudet, är den »förenande länken», medan »de genealogiska sambanden delvis äro ouppklarade». Han har dock sökt presentera en släkttavla över densamma (s. 573). Enligt denna härstammade svinhuvudsläkten från en Lyder. Av hans söner blev Nils Lydersson farfar till den 1441 nämnde bergsfogden Jöns Ingemarsson och Jöns Lydersson far till den 1405—1427 uppträdande kyrkoherden i Hedemora Daniel Johannis och till den 1439 förekommande bergmästaren Hans Jönsson i Höjen, båda belagda med svinhuvudvapen i sigillen (Boëthius, s. 35). Den senare blev enligt Boëthius'

¹ Beträffande stjärnasläkten kan en liten komplettering meddelas. Boëthius (s. 52) medtar riksrådet Jon Jönssons i Gladö hustru Anna Olsdotter såsom syster till biskop Otte och dotter till Olof Olsson i Främsbacka med reservationen att »fullt bindande belägg saknas». Det efterlysta belägget finnes i Stockholms stads tänkebok 23 juni 1602, där biskop Otte kallas Jon Jönssons »hustrus broder». Jfr min recension av C. C. Sjödén, *Stockholms borgerskap under Sturetiden* (PHT 1949), s. 165, och min uppsats om Rasmus Ludvigssons och hans hustrurs släktförbindelser (SoH 1950), s. 93, not 70, samt numera F. Slemans utgåva av tänkeboken 1601—1602 (1957), s. 242.

släkttavla farfar till domaren Knut Jönsson i Höjen,² som förde svinhuvudvapnet 1496 (Boëthius, s. 41), och till bergsfogden Hans Jeppesson i Risholm, som förde svinhuvudvapnet 1496 och 1505 (Boëthius, s. 43) samt blev far till den 1534 efter klockupproret avrättade dalafogden Ingel Hansson.

Denna släkttavla, som till sin uppläggning företer viktiga överensstämmelser med Kröningssvärd (tab. 42), är missvisande genom att den saknar frågetecken. Dess källhänvisningar dokumenterar nämligen endast delvis filiationerna och de i densamma förekommande personernas existens. Att vad Boëthius kallar »huvudgren I» (Nils Lyderssons uppgivna ättlingar) och »huvudgren II» (Jöns Lyderssons uppgivna ättlingar) var befryndade på det av honom efter Kröningssvärd redovisade sättet styrkes ej av de av honom återopade källorna. Det enda skälet för antagande av släktskap mellan dem synes vara det i »huvudgren II» dokumenterade svinhuvudvapnet och de på riddarhuset introducerade ätterna Svinhufvuds af Qvalstad (Per Evind Svinhufvuds släkt) och Svinhufvuds i Västergötland härstamning från Jöns Ingemarsson av »huvudgren I» via flera kvinnoled.

Boëthius har emellertid själv (s. 48) påpekat, att Jöns Ingemarssons dotterdotter Hans Persson i Surarvet, från vilken ätten Svinhufvud af Qvalstad härstammar, och hans bror domaren Jöns Persson hade sigill med bomärken. Det är därför beaktansvärt, att Hans Persson var ingift i en annan svinhuvudätt. Hans svärfar, den bekante bergsfogden Måns Nilsson i Aspeboda, liksom Ingel Hansson avrättad 1534, förde nämligen också svinhuvudvapnet liksom sin fader, bergsfogden Nils Månsson i Aspeboda (utförligt behandlad s. 180—188), såsom Boëthius visat (s. 47). Hans Perssons son, fogden Peder Hansson, adlad 1574, upptog alltså troligen svinhuvudvapnet ej efter sin farmors morfar Jöns Ingemarsson utan efter sin morfar

² Som komplettering till Boëthius' utredning om Knut Jönssons bror Hinse Jönsson och dennes arvingar förtjänar nämnas, att avskrifterna av Rasmus Ludvigssons stora förlorade släktbok innehåller en släkttavla över Hans Jönssons i Höjen ättlingar, enligt vilken Hinse Jönsson bodde i Stenbjörnsarvet (1386 förvärvat av Hans Jönssons far enligt Boëthius, s. 31) och hans av Boëthius (s. 42 f.) dokumenterade svärson Anders Laurensen och dotter Axela Andersson är identiska med medlemmar av ätten Lillie af Ökna (Skoklostersaml. I Fol. vol. 57, f. 314 v, RA; Rålambska saml. Fol. vol. 12, f. 314, KB; om handskrifterna se Gilllingstam, De svenska släktböckerna före Rasmus Ludvigsson, SoH 1951, s. 213). Boëthius (s. 40) följer efter Elgenstierna en annan släkttavla i samma handskrifter, enligt vilken Axela Anderssons (Lillie af Ökna) mor var bergsfogden Jöns Ingemarssons dotter Agneta (Skoklostersaml. I Fol. vol. 57, f. 193; Rålambska saml. Fol. vol. 12, f. 192), men denna filiation synes ej kunna verifieras i samtida källor.

Måns Nilsson i Aspeboda. Boëthius har också påpekat (s. 39 f.), att ätten Svinhufvuds i Västergötland stamfar Daniel Torkelsson i Främby, den ovannämnde domaren Jöns Perssons 1581 adlade svärson, ej förde svinhuvudvapnet men väl hans son kyrkoherden Daniel i Vika. Det förefaller därför som om ej heller denna ätts svinhuvudvapen ärvt från Jöns Ingemarsson, ty Jöns Persson var svärson till den ovannämnde Hans Jeppesson i Risholm av vad Boëthius kallar »huvudgren II» av svinhuvudsläkten, från vilken ätten Svinhufvud i Västergötland sålunda härstammade mer direkt än från Jöns Ingemarsson. Den äldsta uppgiften om att Jöns Ingemarsson förde svinhuvudvapnet finnes hos Per Månsson Utter³ († 1623), men denne har i en annan handskrift uppgivit, att hans vapen var två hjorthorn.⁴

I sammanhanget är även av intresse Kröningsvärdss uppgift, att biskop Otte⁵ Svinhufvuds moder Ingeborg, vars svinhuvudvapen framgår av en gravsten i Stora Kopparbergs kyrka (jfr Boëthius, s. 50 f.), var dotter till Jöns Ingemarsson. Boëthius (s. 51, 504 och 573) tvekar mellan denna filiation, som stämmer med en uppgift av den i ett annat genealogiskt sammanhang bevisligen opålitlige⁶ Georg Stiernhielm, att hon hette Ingeborg Jönsdotter,⁷ och F. G. Lindhs på namnskicket vilande förmodan, att hon var dotter till Jeppe Hansson av »huvudgren II».⁸ Enligt Utter,⁹ som tillhörde en äldre generation än Stiernhielm, hette hon Ingeborg Jakobsdotter.

Uppgiften, att Jöns Ingemarssons fader, alltså hans väl belagda moder Apollonia Jönsdotters förste make, hette Ingemar Nilsson,

³ X 4, f. 60, UUB.

⁴ Genealogica 41, f. 95 v, RA.

⁵ Denna fornsvenska namnform är den vanliga, då han nämnes i svenska brev (se t. ex. C. G. Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia, 5, 1884), och är att föredraga framför den i latinska och tyska brev förekommande namnformen Otto, som Boëthius använder liksom G. Ekström, Västerås stifts herdaminne, 1: 1 (1939), s. 215 ff. Jag har haft förmånen att få diskutera denna fråga med redaktören för den planerade personnamnsordboken, fil. lic. Roland Otterbjörk, Uppsala.

⁶ Boëthius, s. 501.

⁷ H. Lagergren, Georg Stiernhielms födelseort (Dalarnas hembygdsförbunds tidskrift 1923), s. 132; dens., En märklig gravsten i Falun över en medlem av stjärnaätten (ibidem 1926), s. 83. Stiernhielm kallar henne Svinhufvud men nämner ej hennes fars patronymikon.

⁸ F. G. Lindh, Varför var Svedenborg svensk? (Nya kyrkans tidning 1922), s. 1. Boëthius (s. 573) skriver Jakob Hansson och uppfattar liksom Kröningsvärd denne som en annan person än den ovannämnde bergsfogden Hans Jeppessons fader Jeppe Hansson i Risholm, ehuru Jakob och Jeppe är samma namn.

⁹ Genealogica 41, f. 190, RA.

förekommer mig veterligen ej tidigare än hos Kröningssvärd, och lika illa är det med uppgifterna, att denne skulle ha varit son till en Nils Lydersson, och att den 1386 belagde Jöns, som i betraktande av sitt innehav av Höjen troligen var stamfar för »huvudgren II», skulle ha haft Lydersson som patronymikon. Varifrån Kröningssvärd fått uppgiften, att Jöns Ingemarssons far hette Ingemar Nilsson, är ovisst. Däremot kan uppgiften, att dalasläkten med svinhuvudvapnet skulle härstamma från en Lyder, visas vila på ren konstruktion.

Nils och Jöns Lydersson uppges hos Kröningssvärd vara bröder till en Henrik Svinakula, som kan beläggas i urkunder 1368—1381,¹⁰ och som enligt sitt av Boëthius (s. 35) publicerade sigill förde ett svinhuvud i vapnet. Detta vapen förde 1338 en Lyder Svinakula,¹¹ som enligt ett brev av 1378¹² var hans moders man, alltså tydligen hans far. Lyder Svinakula, som levde ännu 1350,¹³ uppges ha sålt jord i Karelen till konung Magnus¹⁴ och uppträder flera gånger¹⁵ tillsammans med det från Holstein härstammande riksrådet Kettil Glysing eller Puke Glysing, som också förde ett svinhuvud i vapnet.¹⁶ Henrik Svinakula ägde jord i Småland¹⁷ och Östergötland,¹⁸ och hans hustru Kristina Björnsdotter, som förde det s. k. färlavapnet,¹⁹ ägde jord i Närke.²⁰ Ätten Svinakula företer sålunda ej någon som helst anknytning till Dalarna, och ett donationsbrev av Henrik Svinakulas moder Katarina Sverkersdotter 1375²¹ nämner samtycke enbart av honom och hans svåger Johan Håkansson (2 nedvända sparrar).²² Därav torde framgå, att Henrik Svinakula aldrig, såsom Kröningssvärd uppger, haft några bröder vid namn Nils och Jöns. Det är också påfallande, att de tyska namnen Lyder och Henrik ej förekommer i dalasläkten med svinhuvudvapnet. Likaså förtjänar det

¹⁰ Svenska riks-archivets pergamentsbref från och med år 1351, 1 (1866), nr 838, 1150, 1330, 1371, 1372, 1466, 1597 och 1598. Kröningssvärd har i supplementet till *Diplomatarium Dalecarlicum* (nr 962—964) utgivit tre av dessa brev, ehuru de ej rör Dalarna, tydligen i anslutning till sina släkt-tavlor.

¹¹ B. E. Hildebrand, *Svenska sigiller från medeltiden* (1862—1867), nr 3: 501.

¹² Sv. riks-archivets perg:bref, nr 1330.

¹³ DS, nr 4638 och 4648.

¹⁴ DS, nr 6640.

¹⁵ DS, nr 3381, 4638 och 4648.

¹⁶ *Äldre svenska frälsesläkter* 1: 1 (1957), s. 54.

¹⁷ Sv. riks-archivets perg:bref, nr 838 och 1683.

¹⁸ *Dipl. Dalek.*, nr 962 och 963.

¹⁹ Se sigillbild hos Boëthius, s. 35.

²⁰ *Äldre svenska frälsesläkter*, 1: 2 (1965), s. 144.

²¹ Sv. riks-archivets perg:bref, nr 1150.

²² Om honom se H. Rosman, *Bjärka-Säby*, 1 (1923), s. 112.

framhållas, att namnet Svinakula ej har något att göra med namnet Svinhuvud, som tidigast kan beläggas vid biskop Ottos inskrivning vid Rostocks universitet 1480.²³ En kännare av de invandrade tyskarnas släktnamn har sammanställt namnet Svinakula, som även är belagt i Nord-Tyskland, med de där förefintliga ortnamnen Schwienkuhlen och Schwienkuhl.²⁴

---

²³ G. Ekström, a. a., 1: 1, s. 216. Det i ett brev av år 1386 förekommande tillnamnet »Swinshwow» för den Jöns, som troligen var stamfar för »huvudgren II, är, såsom anmärkts av utgivaren (Dipl. Dalek., nr 47), tillagt med annan hand och saknar helt motsvarighet hos hans närmaste ättlingar, som alltid brukade patronymika, ej släktnamn.

²⁴ B. Sundqvist, Deutsche und niederländische Personenbeinamen in Schweden bis 1420 (Anthroponymica suecana, 3, 1957), s. 328.

ARVSKIFTET EFTER PER INGEMUNDSSONS
(HAMRÄTTEN) HUSTRU BENGTA KNUTSDOTTER.
ETT INVECKLAT GENEALOGISKT PROBLEM

AV HANS GILLINGSTAM

Ett viktigt källmaterial för kunskapen om äldre tiders släktförhållanden är breven om stora arvskiften, vid vilka i enlighet med dåtida lagbestämmelser emellanåt även rätt avlägsna släktingar kunde uppträda.¹

Den 10 dec. 1557 skiftades på Per Bryntessons (Lilliehöök) änka Anna Håkansdotters (Hålbönäs-ätten) sätesgård Hålbönäs i Sköldinge socken, Oppunda härad, i Södermanland arvet efter Per Ingemundssons (Hamra-ätten) på Ekenäs i Häggeby socken, Håbo härad, i Uppland, hustru Bengta Knutsdotter. Enligt arvskiftesbrevet² delades arvet mellan två grupper av arvingar. Två tredjedelar tillföll borgaren i Söderköping Olof Hermansson på en Wernekes änka Sigrid Persdotters vägnar. Den återstående tredjedelen delades mellan Anna Håkansdotter, hennes systerson Lasse Fleming, hennes fasters son Hans Klasson (Bielkenstierna), dennes systersöner Jöran Trulsson (Ravnäs-ätten) och Erik Garstenberg (Kastenberg) samt Hans Klassons svåger Sten Eriksson till Stensnäs.

J. Silfvings 1957 framlagda försök att få fram arvingarnas inbördes släktskap vilar enbart på namnkombinationer. Bl. a. anser Silfving, att Sigrid Persdotter var dotter till arvlätterskan,³ och att Sigrid Persdotters svärson Olof Hermansson var halvbror till Hans Klasson.⁴ I en recension⁵ av Silfvings skrift framhåller B. Broomé, att i min bok om ätten Siöblad redan 1949 påpekats, att alla de personer, som skiftade den ovannämnda tredjedelen, var ättlingar till syskonen

¹ Se t. ex. K. H. Karlsson i PHT 1909, s. 86 ff., A. F. Liljeholm i PHT 1950, s. 99 ff., och i PHT 1952, s. 42 ff., samt J. E. Almquist, Strödda bidrag till civilrättens historia (1953), s. 56 ff.

² Orig., utfärdat av Olof Hermansson och Per Simonsson, i Sävstaholmssaml. F 34, nr 50, RA. Ett annat arvskiftesbrev, utfärdat av Hans Klasson och hans medarvingar, föreligger i 1500-talsavskr. i Viksaml. vol. 3, RA (jfr HH 4, s. 366).

³ J. Silfving, Krigare, godsägare, fattighjon. Björnramarna i Småland och deras släktingar i Tjust och i Östra härad (1957), s. 9.

⁴ Silfving, a. a., s. 73.

⁵ PHT 1958, s. 161.

Håkan Andersson i Hålbönäs (levde ännu 1521) och Märta Andersdotter (nämd 1493—1546).⁶ Detta förhållande tyder enligt Broomé »på att de inbördes släktförbindelserna gå längre tillbaka i tiden än vad Silfving förmodar».

Sedan dess har jag gjort iakttagelser, som torde klargöra hela den genealogiska bakgrunden till detta arvskitte. Viktiga upplysningar om Sigrid Persdotters släktförbindelser föreligger nämligen på spridda ställen i biskop Hans Brasks släktbok, tillkommen på 1510-talet men nu endast känd genom en avskrift från 1540-talet, *Genealogica 2* i Riksarkivet.⁷

En av biskopens släkttavlor klarlägger Sigrid Persdotters fäderne-släkt:⁸

h[ustru] Margit j Gopestad				
h[ustru] Karina	Pedher Swensson	h[ustru] Dorothea Swen Ingelsons	Niels Sonasson	
her Torsten j Hargh	h[ustru] Sigrid Vernekas	h[ustru] Margit Knuts j Hellom	h[ustru] Elin Olaff Jogansons	Henningh Nielsson
			Karina	Jngrid
				Olaff

På ett annat ställe redovisas hennes mödernesläkt:⁹

Torsten j Wesby j Konungxsund		
Pedher Torstensson	Mons Torstensson	
h[ustru] Anna	h[ustru] Meritta Per Suensons	
	her Torsten	h[ustru] Sigrid Vernekas

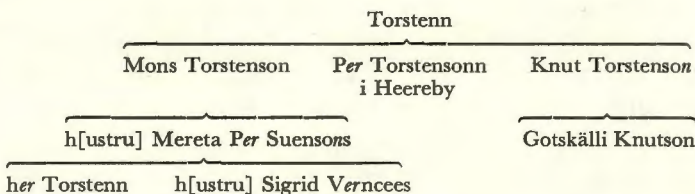
⁶ H. Gillingstam, *Ätten Siöblads medeltida släktförbindelser och äldsta historia* (Skr. utg. av Geneal. fören., 4, 1949), s. 45 f.

⁷ Gillingstam, *De svenska släktböckerna före Rasmus Ludvigsson* (SoH 1951), s. 209 f. J. E. Almquist, *Biskop Hans Brasks släktbok. Vår äldsta samling av adliga ättartavlor* (HT 1954, s. 393 ff.). G. Setterkrans, *Hans Brasks släktbok. Handskriftsundersökning och datering* (PHT 1956, s. 81 ff.).

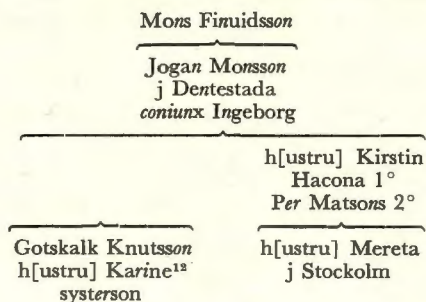
⁸ *Genealogica 2*, p. 135. Sigrid Persdotters här nämnde broder, kyrkoherden Torsten i Harg, är ej känd för herdaminnet. Hustru Margits i Gopestad make Sone Laurenssons släkt behandlas i samma handskrift, p. 142, där dottern Karin uppges ha en son vid namn Anders Johansson.

⁹ *Genealogica 2*, p. 142.

Ett annat urval av uppgifter om samma släkt — i vissa hänseenden utförligare, i andra knappare — ges i en annan genealogi i samma släktbok:¹⁰

Härmed kan sammanställas ännu en genealogi i samma släktbok:¹¹

Särskilt ortnamnet Dentesta (Vadsbro sn, Oppunda hd, Södermanland) och det relativt ovanliga personnamnet Gotskalk ger associationer från denna släkttavla till den andra gruppen av arvingar efter Bengta Knutsdotter, som jag med andra utgångspunkter för några år sedan behandlade i denna tidskrift under rubriken »Hålbönäs-ätten och arvet efter Esbjörn Blåpannas hustru». Resultatet av denna undersökning sammanfattade jag då i följande släkttavla:¹³

¹⁰ Genealogica 2, p. 82. Per Torstenssons hustrus släkt redovisas i samma handskrift, p. 131, 147 och 149, och där förekommande genealogiska uppgifter styrkas delvis av perg.-brev RA 17 maj 1474 och 14 febr. 1477 samt UUB 13 okt. 1493 samt B 15, f. 199 v, RA. Per Torstensson var väpnare och uppträder i perg.-brev RA 29 juni 1466—16 jan. 1478. Hans sätesgård kan identifieras med Gäleby i Gistads sn, Skärkinds hd i Östergötland.

¹¹ Genealogica 2, p. 131.

¹² Sammanhanget visar, att »Karin» här skall vara Kerstin. Avskriften i Genealogica 2 innehåller talrika avskrivningsfel. Gotskalk Knutsson är känd från ett pergamentsbrev av 13 okt. 1493 i UUB och var enligt Per Månsson Utter i Genealogica 41, f. 174 v, RA, gift med en Palne Jönssons dotter Karin.

¹³ PHT 1962, s. 27.

Ingevald i Dentesta
(se släkttavla i PHT 1934, s. 101)

Ingrid Ingevaldsdotter g. m. 1) Anders Hansson 2) Anders Håkansson (Hålbönäs-ätten)		? dotter g. m. Gotskalk Amundsson (sparre över hand) i Dentesta		
1) Karl Andersson kanik i Strängnäs	2) Håkan Andersson i Hålbönäs g. m. Ingrid Knutsdotter (Väsby-ätten), omgift med Engelbrekt Larsson (Bölja från Uppland)	2) Märta Andersdotter, g. m. 1) Erik Jönsson i Kynges, 2) Herman Kyle, 3) Klas Winman	? Kristina Gotskalksdotter g. m. Per Matsson i Ravnäs	
Anna Håkans- dotter g. m. Per Bryntesson (Lillichöök)	Kristina Håkans- dotter g. m. Per Fleming	2) Ingeborg Hermans- dotter g. m. Truls Andersson (Ravnäs-ätten)	3) Kerstin Klasdotter g. m. Sten Eriksson (Kolhammars- ätten)	3) Hans Klasson, stamfader för ätten Bielkenstierna
Lars Persson (Fleming)	Kristina Persdotter g. m. Anders Larsson (Cruus) <hr style="width: 20%; margin: 0 auto;"/> Jesper Andersson			

Om man antar, att Bengta Knutsdotter, arvlätterskan vid 1557 års arvskitte mellan Sigrid Persdotter och Anders Håkanssons i Hålbönäs arvingar, var en i Hans Brasks släkttavlor ej nämnd syster till Sigrid Persdotters morfars brorson Gotskalk Knutsson, får man en utgångspunkt för tolkning av den genealogiska bakgrunden till detta arvskitte. Då skulle Anders Håkanssons i Hålbönäs ättlingar vara mödernefränder till Bengta Knutsdotter och Gotskalk Knutsson, varigenom vi får förklaringen till att de ärvde en tredjedel efter Bengta, medan fädernefränkan Sigrid Persdotter ärvde två tredjedelar.^{13a}

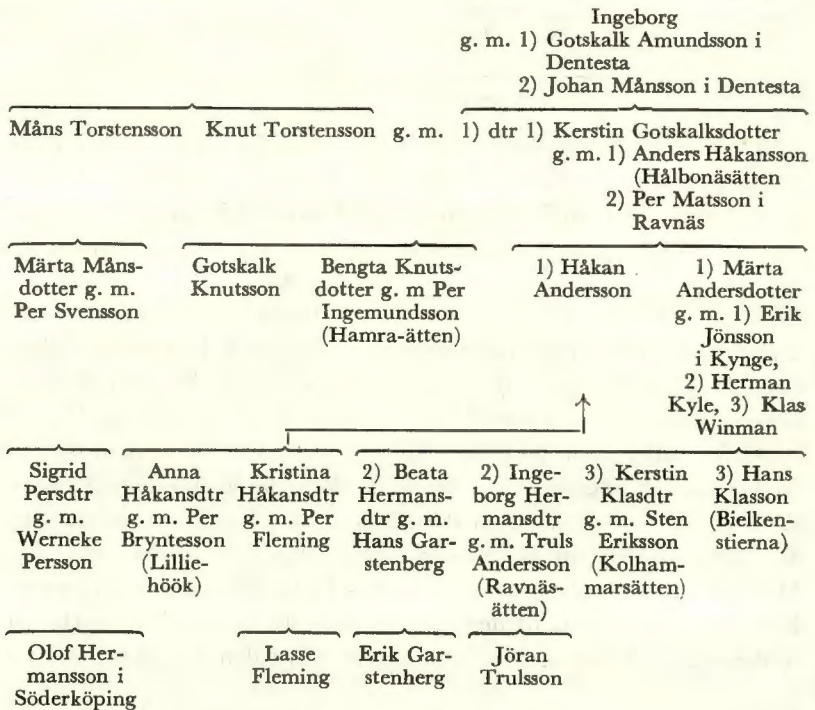
Då det gäller att i detalj klarlägga släktskapen, fäster man sig vid att Gotskalk Knutsson enligt Hans Brask hade en moster vid namn Kerstin, som var gift med en Per Matsson. Jag har i min förutnämnda uppsats visat, att en Kristina Gotskalksdotter, änka efter Per Matsson i Ravnäs, 1499 kallade Anders Håkanssons svärson Herman Kyle sin »maag», och att den senare jämte sin hustrus broder Håkan Andersson 1505 skiftade arv efter henne.¹⁴ Att den Per Matsson, som

^{13a} Om arvsfördelning mellan fäderne- och mödernesläkt se A. Holmbäck, Ätten och arvet enligt Sveriges medeltidslagar (1919), s. 187.

¹⁴ PHT 1962, s. 29 m. not 26.

enligt Hans Brask var gift med Gotskalk Knutssons moster Kerstin, är identisk med Kristina Gotskalksdotters make Per Matsson i Ravnäs, styrkes av att en »Per i Raffuanes» jämte sin hustru »Kirstin» nämnes — visserligen utan sidhänvisning — i det ofullständiga samtida personregister, som inleder avskriften av Hans Brasks släktbok.¹⁵ Att Per Matssons hustru Kerstin enligt Hans Brask hade en dotter vid namn Märta, som var gift i Stockholm, kan kombineras med att Herman Kyles hustru hette just Märta, ägde Ravnäs¹⁶ och efter Herman Kyles död gifte om sig med en i Stockholm bosatt Klas Winman.¹⁷ Enligt Rasmus Ludvigsson var hustru Kristina i Ravnäs gift med Anders Håkansson i Hålbönäs och mor till dennes dotter Märta.¹⁸ Om detta är riktigt, hette alltså Per Matssons antecessor matri-monii ej Håkan, som Hans Brask uppger, utan Anders Håkansson; avskrivningsfel är icke sällsynta i den avskrift, som utgör den enda kända texten av Brasks släktbok.

Den genealogiska bakgrunden till 1557 års arvskifte skulle sålunda te sig på följande sätt:

¹⁵ Genealogica 2, p. 11.

¹⁶ PHT 1962, s. 29, not 26.

I min tidigare uppsats hävdade jag, att strängnäsikanen Karl Andersson, som var son till en Anders Hansson i äktenskap med Ingevalds i Dentesta dotter Ingrid, var halvbror på modernet till Håkan Andersson och Märta Andersdotter. Om Kerstin Gotskalksdotter, såsom jag ovan gjort gällande, var de senares moder, kan detta ej vara riktigt. Å andra sidan har tydligen både hennes fader Gotskalk Amundsson och den av Hans Brask nämnde Johan Månsson — ovan antagen som Gotskalk Amundssons successor matrimonii — bott i Dentesta, och Gotskalk Amundsson beseglade 1441 ett brev, som utfärdats av Karl Anderssons föräldrar.¹⁹ Likaså var frälsehemmanet i Dentesta bland de gårdar som vid 1557 års arvskifte tillföll Olof Hermansson å hans svärmoder Sigrid Persdotters vägnar, och det kan senare beläggas ha ärvts av hans arvingar.²⁰

¹⁷ Gillingstam, Ätten Siöblad, s. 43 och 74, not 295.

¹⁸ Genealogica 20, f. 35, RA. Jfr Gillingstam, Ätten Siöblad, s. 75, not 311.

¹⁹ PHT 1962, s. 29.

²⁰ J. Koit, Rannsakingen om halvfrälset i Småland omkring 1575 (Skr. utg. av Genealogiska fören., 6, 1953), s. 23 f. o. 41.

VASA-NAMNET OCH CARL CARLSSON GYLLENHIELM

AV CARL FÄGERSKIÖLD

Frågan om Vasa-namnets tillkomst har intresserat många långt utanför fackmännens krets. Den har många gånger varit föremål för diskussion. Hans Gillingstam har i sin avhandling »Ätterna Oxenstierna och Vasa under medeltiden» (1952) påpekat, att namncombinationen »Gustav Vasa» är tidigast belagd i fransk skönlitteratur på 1690-talet, och i Sverige slog igenom först med Gustav III:s ryktbara opera 1786 (se a.a., s. 123, not 38, Hist. tidskr. 1964, s. 52, samt Gillingstams inlägg i Svenska Dagbladet den 8 okt. 1966 med anledning av TV-uttalanden av docent Jörgen Weibull vid de lundsiska lärdes besök i Vasa i Finland). Gillingstam har därutöver i sin avhandling påpekat, att benämningen »Gustaff Erichsson Waase» finns belagd redan 1618.

Att Vasa-ättens vapenbild under 1500-talet (Rasmus Ludvigsson och enligt dennes uppgift även av konung Gustav I) beskrevs såsom en Vase och ibland en Vaasa samt dessemellan med skilda stavningsvarianter av dessa ord, har påpekats av Emil Hildebrand (se Svenska Autografsällskapets Tidskrift II, 1889—1897, s. 4 ff.). Diskussionen synes emellertid inte närmare ha berört frågan om bruket av Vasanamnet hos andra medlemmar av Vasa-ätten än Gustav I.

Till belysning av denna fråga må den i det följande lämnade notisen kunna utgöra ett bidrag. Under mina forskningar om Samuel Nilsson [Ross] till Hässlö (PHT 1960, s. 52 ff.) hade jag anledning att studera samband mellan denne och Carl Carlsson Gyllenhielm, vilka tillsammans företog en studieresa till Frankrike och även där-efter var förenade med vänskapsband. Efter förslag från kyrkoherde M. Collmar studerade jag då bl. a. de i Södermanlands handlingar (KA) intagna förteckningarna över lärjungar i Julita skola. Samuel Nilsson kunde ej återfinnas i dessa register, medan Carl Carlsson ofta får inleda namnförteckningarna, i allmänhet med beteckningen »Juncker Carl». På ett ställe förekommer emellertid en annan beteckning. I Södermanlands handlingar 1590:4, Vol. 1, Mats Ålänningens räkenskap för Julita gård, finns i »Lönings oc Embethes Registeret wed Jwleta Gårdh Anno 1590» på fol. 97 verso en utgifts-post med rubriken »Till Juncker *Karll Wasse* och the andre små

Dieckner Anno 90». Namnkombinationen »Karll Wasse» är intressant även ur den synpunkten att ett nytt belägg erhålles för att Carl Carlsson trots sin oäkta börd har varit erkänd som medlem av Vasaätten.¹

---

¹ Ett annat belägg för den nära samhörigheten med kungafamiljen återfinnes i förf:s ovan nämnda uppsats om Samuel Nilsson i PHT 1960, s. 60, där det framgår, att Carl Carlsson i juni 1595 befann sig hos hertig Karls broder, hertig Magnus, när denne låg på sitt yttersta.

VAR OLAUS PETRI MEDELPADIUS SKOLMÄSTARE I STOCKHOLM?

AV GUSTAF BRYNNEL

I en tidigare uppsats i denna tidskrift (1960, h. 3) kunde jag uppvisa, att den kände kyrkomannen, antiliturgisten Olaus Petri Medelpadius, kyrkoherde och ordinarius i Stockholm 15(66)67—1576, tidigare (från omkr. 1554) hade varit kyrkoherde i Rasbo.¹ En förut vanlig uppfattning (Kjällerström m. fl.), att Stockholmsprästen är identisk med Olaus Petri, skolmästare i Stockholm 1563—1565(66), kom därmed i nytt ljus. Själv menade jag, att antagandet inte behövde överges, och räknade upp ett antal omständigheter som tycktes mig starkt tala för att skolmästaren och prästmannen var samma person. En avvikande mening i denna identitetsfråga har framförts av Magnus Collmar (PHT 1962: 2). Han pekar på det faktum, att »Mester Oluff», kyrkoherde i Rasbo, inköpte två tunnor salt ungefär samtidigt med »Mester Oluff Scholmestere» i Stockholm (en tunna, min anm.).² »Vi tvingas därmed konstatera», skriver Collmar, »att identitet icke föreligger mellan antiliturgisten Olaus Petri Medelpadius och skolmästaren Olaus Petri.»

Collmars slutledning är dock icke ofrånkomlig. För det första tillåter den åberopade räkenskapshandlingen (påbörjad 5/10 1564, avslutad följande år) ingen exakt datering av de båda saltköpen. Möjligheten av även en mindre tidsskillnad är icke betydelslös. För det andra — och detta är min huvudinvändning — kan det ha varit fullt i sin ordning om samme man köpte salt på två ställen ungefär samtidigt, nämligen om han hade två hushåll. Jag utgår från antagandet att Olaus Petri Medelpadius har haft ett tillfälligt förordnande på tjänsten som skolmästare i Stockholm (»at behålla så länge honnom täckes och synes») utan att släppa sin ordinarie kyrkoherdebefattning i Rasbo.³ Den senare tjänsten kan helt eller delvis ha skötts

¹ För sakuppgifter, som ej på annat sätt redovisas i denna artikel, hänvisas till PHT 1960: 3, s. 171—176.

² Ett register ingående i bunten Saltränskaper 1566—1567 i Strödda räkenskaper och handlingar före 1630, KA. — Flera volymer saltränskaper finns även i Strödda kamerala handlingar, ib. (Collmars upplysning).

³ Citatet är hämtat ur ett brev av Petrus Michaelis Fecht, Wittenberg 18/1 1564 (F. de Brun, Svenska studenter, Stockholm 1926. Maskinskriftsdupl., RA). Fecht säger sig ha förnummit att »Olaus Petri, här Laurentii swagher» har »annammat scolan och ther til mehr skulle haffa begått hoos Hans Nådhs konglige Maiestat, at honnom är scolan effterlätit at behålla så lunge honnom täckes och synes».

av en vikarie, förslagsvis samme Joachim, med vilken han delade malt 1567 och som blev hans efterträdare.⁴

Collmar finner mitt antagande att Olaus Petri Medelpadius under några år har varit både kyrkoherde i Rasbo och skolmästare i Stockholm »ganska egendomligt». Att särskilt användbara personer begåvas med mer eller mindre tillfälliga extratjänster utöver de ordinarie har dock förekommit förr som nu. Peder Svart var under några år på 1540-talet samtidigt skolmästare i Västerås och prost i Tuhundra härad.⁵ Då jag trots den svårighet, som Collmars argument likväl inför, söker hålla möjligheten öppen för mitt identitetsantagande, beror detta givetvis på den mängd av indicier som talar för detsamma. Till den kedja av dylika indicier som jag visade fram i min artikel av 1960 kan jag nu foga ännu en länk.

Då skolmästaren 1564 av Petrus Michaelis Fecht kallas »Olaus Petri, här Laurentii svåger», kan det tagas som tämligen givet att han med herr Laurentius menar Laurentius Olai Gestricius, dåvarande kyrkoherden i Stockholm. På vilket sätt de två var svågrar, sägs inte; möjligheterna kan vara flera än som nu tre, eftersom ordet svåger i äldre nysvenska kunde användas i allmänna betydelse om manlig frände i följd av giftermål.⁶ Vidare vet man om skolmästaren Olaus Petri, att han 12 mars 1565 uppträdde i ett mål som rörde Knut Skrivares arvingar i Gävle. Hans kompetens att yttra sig om arvsförhållanden i Gävle kan sammanhånga med det nämnda svågerskapet. Laurentius Gestricius var nämligen från Gävle. Om nu skolmästaren skall vara identisk med kyrkomannen, bör han också vara samme svåger till Laurentius Gestricius. Då jag i min tidigare artikel försiktigt ville antyda denna möjlighet, stödde jag mig mest på det faktum att Olaus Petri Medelpadius' förbindelser med bröderna Martinus och Laurentius Gestricius dels tycktes vara av gammalt datum, dels vara ihärdiga och vitala. Jag kan nu visa på ett dokument som tillåter mig att framföra mitt antagande med större

⁴ Dennes fadersnamn var Olai, vilket framgår av ett kvitto på spannmål 12/7 1567, undertecknat »Jakiam Olai, kyrkiehere i Rasebo» (troligen en avskrift). Uppland 1567: 13, årliga räknan, Quitens register udi Waxalla och Rasbo 1567, KA. — Säkerligen är denne Joachim Olai identisk med Joachim Olai Bröms, som enligt herdaminnet (se även Elgenstiernas ättartavlor under adl. ätten Lilliestråle) var kyrkoherde i Uppsala (1572, 1593) och dog som kyrkoherde i Veckolm 1620. Han var för övrigt kyrkoherde i Uppsala redan 6/3 1571 (se Kjellberg, Uppsala stads privilegier, Uppsala 1907, s. 42). 1569 var Joachim i Rasbo riksdagsman men 1571 Petrus i Rasbo (Fant—Låstbom, Upps. ärkest. herdam.).

⁵ Ekström, Västerås stifts herdaminne I: 308.

⁶ Hellquist, Etymologisk ordbok: svåger.

tyngd. Handlingen i fråga är ett protokoll i Gävle stads tänkebok, dagtecknat 3 maj 1587 och i utdrag så lydande:⁷

»Kom för retthen ährlich man vår mädh borgare Daniell Cröger och sigh för sporde och beffrågade om thenn tomt, vij honnom på stadzens wängnar vnt och sållt haffuer, thet vij bekienna och till står at haffua saltt för: de Daniell Cröger en tomt, then vij bekommit haffuer att *mestar Oluff ij Ståholm*, theslickis och ett hallfft siöboderum, thet Jörenn Pålsonn åthe in mädh Erich Personn, huilke för: de tomt och boderum saligh Iörenn Pålsson fordom åhte och besitidh haffuer, huilke tomt för: de mester Oluff bekom ij gen för sinn hustrugos tomtt, then Per Juthe sönnar nu besiter och vppå bygger. Thes längd påå gällz tomtthenn åhr 16 alnnar, bredden tretijo och åtha alnnar, för huilke tomt och boderum Daniell Cröger haffuer giffuit os tretijo dallar, huilke penningar vij bekienna oss vpburit haffue på stadzens wängna och låthå oss ther mädh väll åt nøgie.»⁸

En »mestar Oluff ij Ståholm» var således gift med en kvinna som ägde en tomt i Gävle. Enligt Percy Elfstrand var denne man »Olaus Petri Medelpadius, kyrkoherde i S:t Nikolai i Stockholm».⁹ Elfstrand har väl inte känt någon anledning att skilja kyrkomannen Olaus Petri Medelpadius från skolmästaren Olaus Petri, eftersom de ju tidigare alltid har ansetts vara identiska. Emellertid finns det ingen anledning betvivla, att Elfstrands uppgift är riktig. Vissa sakförhållanden gör det mycket sannolikt, att »mestar Oluff ij Ståholm» skulle kunna avse skolmästaren 1563—65(66), och någon tredje kandidat kan knappast komma ifråga.

Vid ett försök att tidsbestämma de transaktioner som har föregått Daniel Crögers köp kan det vara lämpligt att utgå från det faktum, att Gävle stad har förfogat över en tomt, fordom ägd av salig Jören Pålsson. Denne tycks ha levat 1566 och staden fick tomten av hans änka, vilket framgår av ett annat protokoll i tänkeboken:¹⁰

»Anno domini 1585 then 18 dagh augusti. . . Samma tijdh berättade then erlige man Kongl. Maj:tz tienar och knechte höffwidz man Mårten Larsson för the godhe män, som thå medh för rätte såthe, och precenterade ethh kiöpe breff j rätten, lydendes hwrwlwnde han haffwer kiöpt eenn tomt aff salige Jören Pålssons efftrleffwerska och hennes barn, hwilken tomtt æer

⁷ Gävle stads tänkebok, utg. av Percy Elfstrand. Ingår i Gästriklands Kulturhistoriska Förenings meddelanden: Från Gästrikland 1955, tr. Uppsala 1956. S. 22. — »mestar Oluff ij Ståholm» understruket.

⁸ Per Jute i Gävle förekommer i Gästriklands räkenskaper 1557—63. 1563 friköper han för 100 mark ortiger av kronan den tomt han bebor (Gästrikland 1563: 10, lös lapp, KA). En Anders Jute nämnes 1570, 75, 76, 77.

⁹ Gävle stads tänkebok, s. 188.

¹⁰ Gävle stads tänkebok, s. 19. I Gästriklands landskapshandlingar från denna tid har jag kunnat finna endast en Jöran Pålsson. Denne betalar mantalspenningar 1566. Gästriklands handlingar 1566, årlig ränta m. m., fol. 4 v. KA.

Gamble torgit, hwilken tomt eller torgh staden weder lade henne och hennes barn jgien för een tomt, som staden fick aff henne och gåffwe wth för en annan tomt, som waar lagd wnder Nye törgit, för hwilken tomt Mårten Larsson hade giffwit henne och henness barnn tiwgo dalr, samt med ett boderwm, ther som wågeboden hade fordom ståadt wppå, wnder samma kiöp och penningar.»

Den tomt, »Gamle torgit», som Jören Pålssons änka fick av staden i utbyte mot sin egen (vilken mäster Olof sedan fick i utbyte mot sin hustrus) avyttrade hon till den nämnde Mårten Larsson senast under åren 1578—81. Denne sägs nämligen i ett protokoll från 1583 ha utökat sin tomt (»Mårten Larssons tomt som äer Gamble törgit»), varvid som vittne nämnes »Här Larss, kyrkio herre j Gieffle», vilken inte kan vara någon annan än den Laurentius som var stadens kyrkoherde under de nämnda åren.¹¹ Med stöd av berörda fakta kan alltså mäster Olofs första uppgörelse med Gävle stad, utbytet av hustruns tomt mot salig Jören Pålssons, inringas till åren 1566—1581.

Emellertid är det närmast otänkbart att stadens tomtuppgörelser med mäster Olof, med Jören Pålssons änka och med Per Jutes söner inte skulle var för sig ha protokollförts i stadens tänkebok, om de hade ägt rum efter 10 april 1573, med vilket datum denna bok börjar. Den befattar sig just och nästan enbart med lagfartsprotokoll över fastighetsköp, och något slarv med lagfarter bör väl rådstuvurätten minst av allt ha tolererat vid de uppgörelser där staden själv var part. Naturligtvis kan man tänka sig, att senare skada på tänkeboken — t. ex. genom utskärning av blad — kan ha drabbat just de i sammanhanget relevanta handlingarna, men dels måste skadan då ha varit så omfattande, att den borde ha framträtt i Elfstrands exemplifiering av bokens oregelbundenheter, dels bör den vara skedd redan då man skrev exempelvis protokollet av 1587; de då gjorda rekapitulationerna av ifrågavarande uppgörelser borde eljest ha skett med hänvisning till bestämda, i tidigare protokoll nedtecknade data. Det synes mig alltså finnas god anledning att för mäster Olofs mellanhavanden med Gävle stad sätta tidpunkten 10 april 1573 som främre gräns.

Vad den bakre gränsen beträffar görs det av jämförelser med andra aktstycken i tänkeboken mycket sannolikt, att i ovan citerade protokoll beskrivna, ganska invecklade tomtaffärer bör ses som ingående i en ny stadsplanering efter den allt förödande branden 1569. Tomter såldes, köptes, byttes, delades, utökades, slogs ihop. Staden behövde

¹¹ Han nämnes i Fant—Låstbom, Uppsala ärkestifts herdaminne endast som »Laurentius». Enligt Elfstrand hette han Laurentius Nicolai (s. 19).

kanske plats för »Nye törgit». »Gamble törgit» kunde ges som tomt åt Jören Pålssons änka, liksom staden även kunde sälja ett stycke »ther fordom hadhe stått time clockann uppå». ¹² Det i protokollet av 3 maj 1587 nämnda halva sjöboderummet har tydligen varit avbränt. I ett tillägg till protokollet vittnar nämligen Jören Pålssons efterleverska, hustru Brita, om hur stort detta boderum hade varit, »som hennes salige man Iören Pålsonn och hon åthe in medh Erich Personn», nämligen »så stortt at the lade tuå tunnor salltt på bredden, och än thå en liten gång vidh pas 1 1/2 eller 2 tillior bredden».

Inom den säkrare ramen 1566—81 finner jag således goda skäl tala för att mästare Olofs två tomtuppgörelser med Gävle stad har ägt rum under tiden 1569—10 april 1573. Ätminstone gäller detta de avslutande lagfartsbestyren. Före dessa kan man ju tänka sig preliminära överenskommelser flera år tillbaka i tiden. Denna möjlighet är emellertid betydelslös för frågan huruvida den i gävleprotokollet nämnde »mestar Oluff ij Ståholm» skulle kunna vara skolmästaren 1563—65 (66), n. b. om han togs för en särskild, från kyrkomannen skild person. Under tiden 1569—73 måste »mestar Oluf ij Ståholm» vara kyrkoherden Olaus Petri Medelpadius.

För diskussionen av det tänkta svågerskapet med Laurentius Gestricus har det givetvis sitt intresse att närmare granska kyrkoherdens (O. P. M.) äktenskapsförhållanden. Han var gift minst tre gånger.

Den första hustrun har varit *Margareta, dotter av Gottorm Nilsson*. Hellströms uppgift i herdaminnet, »Margareta Gottwinsdotter», måste bero på en felläsning i Per Månsson Utters handskrift »Collectanea Genealogica», en felläsning som jag själv gjort tidigare. ¹³ Gottorm Nilsson är utan tvivel den Guttorm (Gottorm) Niels(son), som 1530 förordnades ad interim till slottsskrivare på Tavastehus (»her gottorm»), var fogde på Vesunda 1531—32, fogde över arvgodsen i Uppland 1538—40, på Ekolsund 1542—44 och i Trögd 1544—45 och vars änka, hustru Elin, fick understöd 2 mars 1576 och 7 sept. 1579. ¹⁴ Han höll 1544 ting i Lagunda, Trögds och Åsunda

¹² Gävle stads tänkebok, s. 19.

¹³ Jag har tagit en upphöjning i det grovkorniga papperet för en i-prick. Namnet Gottwin är icke belagt (Personnamnsordboken, Uppsala) i Sverige utom som »Gotdhwinius, Lector sikthonensis», död 1260 (Scriptores rerum suecicarum medii aevi, I: 1: 25). Utters uppgift lyder emellertid: »Gottorm Nielson han war twegipt» (a. a., s. 270, handskrift RA). Utter var gift med en dotterdotter till Olaus P. M. och Margareta Gottormsdotter. Enligt samma källa hade Gottorm Nilsson också dottern Malin, gift med Olof Persson i Helsingfors, vilka i sin tur hade dottern Karin, gift med Henrik Mattsson.

¹⁴ J. A. Almquist, Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630, IV: 62. Se även J. E. Almquists Lagsagor och domsagor i Sverige, s. 61.

härad¹⁵ och fick 25 sept. 1546 brev på en gård vid »Clöstergatan» i Enköping.¹⁶ Något som tyder på att denne Gottorm Nilssons dotter ägde tomt i Gävle har jag inte kunnat finna.

Med Margareta, Gottorm Nilssons dotter, bör Olaus Petri M. ha varit gift i slutet av 1540-talet eller början av 1550-talet, då han var skolmästare i Uppsala (1549, 1550, 1552).¹⁷ Hellström uppger, att hon (»Margareta Gottwinsdotter») dog 1568 (klockringning i Nikolai 19 april 1568. Emellertid nämnes den avlidna ej med fadersnamn i urkunden.¹⁸ Själaringningen gällde »hustru Margreta mester Oloffz». Det är möjligt men inte säkert, att den avlidna hustrun var Margareta Gottormsdotter. Margareta var ett vanligt namn, och Olaus P. M. kan ha haft ännu en hustru med det förnamnet. En viss omständighet gör det också antagligt, att han har haft mer än tre hustrur. Då Mäster Olof 28 mars 1593 i rådstuvurätten låter uppläsa sitt testamente för den sista hustrun, Karin Gregersdotter, och hennes barn, talar han om »the andre sine barnekuller», vilka redan hade fått vad dem tillkomme.¹⁹ Han måste alltså ha haft minst två barnkullar utöver den med Karin Gregersdotter. Nu är det emellertid tveksamt, om han kan ha haft några avkomlingar med den närmast föregående hustrun, som var änka efter notarien i Stockholm Per Hansson. Den 9 okt. 1564 hade Per Hansson och hans

¹⁵ Uppland 1544: 5, KA.

¹⁶ GIR. Flera uppgifter under åren 1530—46. Se även Sven Ljung, Enköpings stads tänkeböcker 1540—95 (Samlingar utgivna av Svenska forn-skriftssällskapet, häft. 226, 233, 237). Att döma av ett protokoll från 1554 bör Gottorm Nilsson ha levat detta år. — En annan i sammanhanget intressant person återfinns i Ljungs verk Enköpings stads historia (s. 76), nämligen Olof Andersson, skolmästare i Enköping 1574—78, gift med »en Karin Olofsdotter» som senare gifte om sig med »en Isak Nilsson», vilken lät uppsätta ett epitafium över Olof Andersson i Vårfrukyrkan. Av detta epitafium, beskrivet av N. Sundquist (Vårfrukyrkan i Enköping, s. 79—81), framgår, att Olof Andersson hade varit gift med Karin Olofsdotter i fyra år och att de hade två söner. Karin Olofsdotter var Gottorm Nilssons dotterdotter, Olaus Petri M:s dotter och den blivande svärmodern (1588) till Per Månsson Utter (not 13). Enligt Utters anteckningar var hon gift fem gånger, nämligen med i tur och ordning herr Andreas Erici i Åker, M. Olof Andersson, skolmästare i Enköping, herr Mårten i Ballingstad, Isak Nilsson och M. Lars Paulinus. Isak Nilsson var fogde på Örbyhus, och M. Lars P. var professorn i Uppsala, sedermera biskopen i Strängnäs, slutligen ärkebiskopen Laurentius Paulinus Gothus. Om dessa äktenskap se Gunnar Hellström, Stockholms stads herdaminne (s. 418). Halvbröder till Utters hustru Margareta Andersdotter var Anders Olofsson Gerslinus och Rikard Isaksson Rosenkrantz (Hans Gillिंगstam, Rasmus Ludvigssons och hans hustrurs släktförbindelser, Släkt och Hävd 1950: 85, not 26).

¹⁷ 29/7 1550 fick »M. Oluf scholemestare uti Upsala» förläningsbrev på en del av kyrkotonden i Bälinge socken, GIR 21: 295.

¹⁸ Uppland 1567: 24, s. 4. KA.

¹⁹ Stockholms stads tänkebok, angivet datum.

hustru upprättat inbördes testamente, där de gav varandra »then tridie penning», »epter the inge barn eller liwz erffwinger siig emellan haffue eller förmode ij thenne waerld.»¹⁹ Att makarna inte räknade med möjligheten att få barn måste väl icke nödvändigtvis men likväl i första hand tydas så, att de var ganska gamla. Hustrun hade lagt ytterligare ungefär fem år till sin ålder, då hon gifte om sig med mäster Olof.

Det är alltså ovisst, om mäster Olofs äktenskap med *N. N.*, *änka efter notarien i Stockholm Per Hansson*, ingånget före 4 mars 1569, verkligen var hans andra och icke hans tredje, varvid i stället den till fadersnamnet okända hustru Margreta kan ha varit nummer två.²⁰ Per Hanssons änka, omgift med mäster Olof, uppges i registret till Stockholms stads tänkebok ha hetat Brita Persdotter.²¹ Måhända har Hellström känt till denna uppgift men ej godtagit den. Själv kan jag inte finna den styrkt i tänkeboken, och vid genomläsning av samtliga akter där rörande Per Hanssons arvingar har jag kommit till uppfattningen, att den handling, som tydligen skall vara huvudstödet, måste avse en annan Per Hanssons änka än notariens i Stockholm.²² — Genom sitt giftermål med Per Hanssons änka blev mäster Olof ägare till flera hus vid Köpmangatan och Staffan Sasses gränd.²³ Ingenting är känt som kunde tala för att notarien Per Hanssons änka, omgift med mäster Olof, har haft en tomt i Gävle. Hon tycks ha levat ännu 1576.²⁴

Mäster Olofs sista hustru var *Karin Gregersdotter*. Om hennes härstamning vet man ingenting. På mannens gamla dagar delade hon med sina barn »hans fattigdom».²⁵ Som tomtägare i Gävle skulle hon inte passa in i den tidsram jag ovan har sökt visa som den sannolika för mäster Olofs fastighetsuppgörelser med staden, däremot givetvis i den större, säkrare ramen 1566—81. Efter 1576 var dock »mestar Oluff» ej längre »ij Ståholm».

Av vad jag nu har sagt om Olaus Petri Medelpadius' äktenskapsförhållanden bör framgå, att var och en av de tre kända hustrurna

²⁰ Hellströms uppgift i Stockholms stads herdaminne (s. 418) »före 1569 14/3» bör vara: före 1569 4/3. STb detta datum.

²¹ STb personregistren 1553—75.

²² STb protokoll 21/1 1566.

²³ Hellströms uppgift i herdaminnet (s. 418): »del i ett hus» är tydligen en felläsning från egen anteckning: »en del hus». H:s excerpter till herdaminnet, SSA. Jfr STb 4/3 1569.

²⁴ Hellström, a. a., s. 418. Palmsköld 262: 194 v., UB.

²⁵ Olaus Petri Medelpadius har senast behandlats av Magnus Collmar i hans nyutkomna Strängnäs stifts herdaminne, del II, äldre vasatid. »Gamle mäster Olof» upptages här som emeritus i Österhaninge pastorat.

är teoretiskt tänkbar som ägare till en tomt i Gävle, samtidigt som emellertid ingen av dem kan bindas till denna stad. Dessutom har jag väl visat, att man måste räkna med möjligheten att kyrkoherden har haft ännu en hustru, vilken skulle kunna vara Margreta, död 1568. Att komma till klarhet i denna senare sak torde vara svårt. Kvar står under alla förhållanden det faktum att Olaus Petri M. har haft en hustru som ägde tomt i Gävle och att han genom denna gävleförbindelse förs på en gång närmare Olaus Petri, skolmästaren, och närmare Laurentius Gestricius.

En omständighet som jag har ansett böra alldeles särskilt beaktas i här diskuterade identitetsfråga — Olaus Petri M. kyrkoherde, Olaus Petri skolmästare — är det mycket anmärkningsvärda förhållandet att Stockholmskolans rektor saknas vid ett prästmöte i Stockholm i april 1565 och att hans naturliga plats där, närmast efter huvudstadens kyrkoherde Laurentius Gestricius, intages av »Olaus Medelpadius, pastor i Rasbo», vilken knappast är väntad enbart i sin egenskap av landsortspräst — inga andra landsortspräster deltar. Jag tror ju, att skolmästaren verkligen var med och på sin rätta plats, ehuru i kyrkoherdens kappa. Collmar säger, att vi inte med säkerhet kan uttala oss om huruvida skolmästaren (som levde 17/3 1565) var kvar i Stockholm eller ens levde i april 1565. Denna invändning är riktig. Skolmästaren kan ha dött eller plötsligt ha lämnat Stockholm och sin tjänst. En sådan möjlighet förenklar dock situationen endast så tillvida som den kan förklara varför skolmästaren saknades vid prästmötet. Den förklarar inte varför Rasboherden var där som enda landsortspräst bland idel biskopar och förnäma stadspräster. Dessutom får vi ett nytt skolmästarproblem. Vem stod för rektoratet i april 1565 och fram till Petrus M. Fechts övertagande av sysslan, vilket som Gustav Sjöberg har visat, skedde 1566? Två var för sig svårbesvarade frågor kan här reduceras till en enkel titelfråga, om skolmästaren antas vara samma person som pastor i Rasbo. Lösningens enkelhet är i sig själv ett argument.

Jag konstaterar sammanfattningsvis, att många tecken med stor samlad verkan tyder på att skolmästaren i Stockholm 1563—65(66) Olaus Petri är identisk med kyrkoherden i Rasbo Olaus Petri Medelpadius. Magnus Collmars påpekande om de två saltköpen år 1564 utgör intet hinder för detta antagande, om man blott räknar med att en dubbelanställning också kan ha krävt två hushåll, i detta fall ett i Rasbo och ett i huvudstaden. Rimligheten av en dylik förutsättning medgives av Collmar, som före dess publicering har haft vän-

ligheten genomläsa denna artikel. Han delar vidare min uppfattning, att Fechts uttryck om »Olaus Petri, här Laurentii swågher», vilken har »annammat scolan . . . . . at behålla så lenge honnom tackes och synes», är betydelsefullt för bedömningen av skolmästarutnämningen som ett tillfälligt förordnande för en redan etablerad man.

Slutligen vill jag begagna tillfället att kommentera min tidsuppgift 15(66)67 för kyrkoherdeskiftet Rasbo—Stockholm. Jag anslöt mig i min första artikel till Gustav Sjöbergs uppfattning, att Olaus Petri M. blev kyrkoherde i Stockholm år 1566. Sjöberg hade utgått från det faktum, att Fecht åtnjöt avlöning som skolmästare detta år. Sedan denna utgångspunkt inte längre var lämplig, borde jag ha diskuterat frågan, om årtalet likväl kunde stämma, vilket jag försummade. Jag anser nu, att årtalet 1567 är det mest troliga. Laurentius Gesticus' närmaste efterträdare (1565), Jonas Erici, kan ha levat i början av år 1567 (»Testamente partzeler» efter honom inlämnades 7/3 1567). Dessutom förekommer »Mester Oluff» ännu i 1567 års tiondelängd för Rasbo (1 pd malt) vid sidan av »herr Joachim i Rasbo» (3 pd malt), en omständighet som jag väl noterade 1960 men ej gav tillbörlig vikt. Hellströms tidsbestämning för Mäster Olofs tillträde på kyrkoherdetjänsten i Nikolai bör således gälla: »Kyrkoherde i Stockholm troligen i början av 1567, i varje fall före 26/6 1567».

SLÄKTEN QUENSELS FÖRSTA GENERATION I SVERIGE

En 1600-talsbild från bergslagen. II.

AV ALICE QUENSEL

Den 20 juli 1651 hade Jakob De la Gardie vidgat Welam Quensels befallning över V. Silvberg till hela dåvarande V. bergslagen.¹ Sedan fältherren detta år förnyat sitt arrendekontrakt med kronan på 6 år, tillinventerades Welam 20 jan. 1652 hela Ludvika bruk med de till dess drift anslagna räntorna av Västerbergslagen. Den, som dittills arrenderat bruket av De la Gardie, var bergmästaren Peder Jönsson. Denne tycks ej utan vidare gått in på överlåtelsen, ty en vecka senare vädjar Welam till landshövdingen i fråga om Ludvika hamrar, dem »Peder Jönsson bruka vill», och den 4 febr. anhåller fältherren själv hos samma myndighet, att den motvillige bergmästaren måtte åläggas att till Quensel avstå hamrarna. Den 11 mars kan landshövdingen, Erik Fleming, i brev till De la Gardie berätta, att »Lodvika bruk medh dess indöme och materialier den deell som cronan tillkommer, och omsider ordinarie räntan ähr E:s E:tz fullmechtige Wellam Qwentzel inrömdh och opdragit, skulle väll före hafva skedt, der som contractet hade varit mig tillförende kunigt, doch hoppas iagh att E. E:tz schall vara schedt nögie».² Men eftersom kontraktet nämner endast ordinarie räntan, undrar han om Quensel även bör uppbära de extra gårderna, dem han redan »begyndt något befatta sigh medh». Dessa var bergslagen anslagna och landshövdingen påstår, att det tarvar stor flit och arbete att utgöra vad som krävdes i motsvarande prestationer; han befarar, att »Qwentzell dermedh eij kan uthstå». Samtidigt begär han De la Gardies beslut rörande tiondejärnet, »anten bergmestaren heller offtabe:te Qwentzel schall det uthfodra, efftersom derom uthi contractet icke så tydeligen röres».

Efter De la Gardies död den 10 aug. 1652 fortfor emellertid Welam att inhösta samtliga räntor, som kronan då betraktade som återfallna och redan hade disponerat för nytt ändamål. Den 20 juli 1653 inberättar Fleming till kammarkollegium, »huruledes E. Ex. sal. feltherrens bruksinspector Welam Wentzell effter välbem:te sal. herres slutna arrende medh kongl. cammarcolleg. hafver reda i vintras borttagit krigzfolketz anordnade kyrkitionde i Västerbergslagen hvar uthöfver the sigh högel. besvära», samt ber kollegiet tillhålla Welam

¹ Släkten Quensels första generation i Sverige, I, PHT 1965: 3, s. 27.

² Kopparbergs länsstyr. arkiv. Diarium och registratur 1651—52, ULA.

att medan han »är här» — Fleming befann sig då i Falun — betala igen »som säden effter markegången i vintras galdt» eller ock låta landshövdingen förnimma, huru han i ty fall med honom förhålla skall. Men kronan kom ingen vart med Welam. Han tycks ha fullt förlitat sig på det de la gardieska kontraktet, besuttit en viss envishet och trots detta ingivit respekt. I okt. s. å. tillskriver den bekymrade Fleming krigskollegium angående de 77 tunnor spannmål, som blivit överste Christopher Johanssons regemente anvisade av Västerbergslagens kyrkotionde, men som Welam redan anammat. Och ehuru denne blivit allvarligen förmanad att återställa beloppet, så kan välbemälte överste det året icke få njuta sin anordning, utan krigskollegium måste ansöka hos kammarkollegiet om något annat vederlag till regementets satisfaktion. Lika illa var det med spannmålen, vilken var anslagen överste Didrik Koppels regemente. Alla påminnelser var förspillda på Welam, som enständigt beropade sig på det gamla kontraktet och sin herres — benämningen gällde då Magnus Gabriel De la Gardie — beskydd. Eftersom Welam av sitt kapital inte var »solvend», hade man av honom ingenting att vänta, utan måste söka utvägar på annat håll. Det förefaller nästan otroligt, att kronan låter sig så beskedligen missräknas på förmenta rättigheter utan ringaste efterräkning för den skyldige. Men faktiskt utgick inte De la Gardies kontrakt förrän 1657 — det var slutet 12 juni 1651 på sex år från och till Johannes tid.³ Förhållandena var tydligen outhärdliga åren efter fältherrens död. 1655 uppges Ebba Brahe inneha räntorna, medan befallningsmannen Nils Andersson Milander 1656 får befallning att förbehålla dem kronan. Hon ingick emellertid 1657 nytt kontrakt med kronan på tre år i form av prolongation av makens.⁴

Vid Welams tillträde bestod bruket av en hytta, »af nyo med all tillbehör effter maner som här i landet mest brukeligt ähr, heel ferdig, med bergmestarens egen bekostnadt och sochnens arbete, med fem bôlejern innantill genom muren lagdhe opbyggdh: och ähr allenest tvenne resor blåst deruthinnan som godhe män berättadhe. Träbälgiorne ähre något oferdige, och grundtackan borto». Vidare fanns en hammarsmedja, som sades uppförd av byggmästare Hemming Andersson, med tvänne hamrar. Även den hade bergmästaren »av nyo» uppsatt. Dit hörde 4 hållar, 4 par träbälgar, 2 städ med stockar, 2 hjulstockar med 4 träringar och hammarskaft samt de 2 hamrarna, allt på behörigt sätt färdigt och brukbart. Vid hamrarna, den övre

³ Kontraktbok nr 8, KA.

⁴ Se not 27.

och den nedre, fanns tänger och spett, smältkrokar, kopparformar, skyfflar, lyktor och hållar. Dessutom en gammal bokare, en pyndare och vågbalk av järn. Motstugan och järnboden begynte »settia sig» och förfalla, kolarstugan på backen var »annan gången oplagat», två kvarnstenar utnötta, ett kolhus med tre rum utan tak någorlunda behållet, en timmerbod nära förfallen och en annan gammal bod »annan gången opsatt». Samma dag Welam mottog bruket, lämnades honom också jordeboken över Gränge, Norr- och Söderbärke, summerad och annoterad som sig bör. Ludvika hörde då till Gränge (Grangärde) socken.⁵

Själva gården Ludvika hade av Jakob De la Gardie blivit donerad till Conrad Quensel, Welams son, genom öppet brev av den 30 nov. 1645, så lydande:

»Vij Jacobus De la Gardie etc. göra vjitterlighen att Vij af gunst och nådigh bevoghenheet, så och uthij anseendhe den trogne och fljigtiga tienst som Vår tienare erligh och forstå[n]dighe Conratt Quensel oss hertil meed Vårt godhe behag och nögie giordt och bevijsst hafver, och en ytterligare Oss Vår elskeliga gemåhl och lijfzarfingar att bevijsse forpflicktatt vara skall, hafve Vij unndt skiänkt och gijfuet som Vij och hermedh och i detta Vårt öppna brefz krafft unna skienke och gijfue honom och hans arfingar den bördsrätt på gåårdhen och hemmanet Lodvijka uthij Grengie socken och Vester Bergslagen belägen som Vij af sahl. Mangnus Ihrings erfuinger Oss tillköpt hafve afhändha för dhen skull Os och Våre ärfuingar förbe:te bördsrätt och tillägne then bemelte Conratt Quensel och hans arfvinger med alle tillijgiende ägar och legenheeter i huss, jord, åker, engh, skogh, mark, siöger, strömer, fiskij och fiskevattn, quarn och quarnstellen, torp och torpeställe samt alle andere tilläger i våta och torro närby och fierren inthett undantaganendes af ald som dher till ligger och af ålder läget hafver eller meed lagh och dom tillfalla och vinnes kan oklandret att niutha, brucka och beholla till evärdeligh egendom [...] begera och hermed af heredzdomhafuanten i förbe:te häradh att han her på tingsskiötn[in]g och fasta breff när derpå fordras gijfve ville. Till ittermehra vjjsso hafve Vij detta meedh vår egen handt underskrijfuet och grefl. secrets bekräffte låtha som skied är i Stockholm den 30 novemb. åhret effter Christij bördz ett tuusendh sexhundrate fyratijo och på det femte.

Jacobus De la Gardie
Grefue till Löcke [Läckö]⁶
Sigill

⁵ Lyktor = en sorts trällor, redskap att svarva ler till formar för grytor, kittlar osv. Bokare = malmkross, pyndare = ett slags betsmän. I motstugan brändes ler = mot. Ang. Ludvika bruk hänvisas till bl. a. inventarium i Kopparb. länsstyr. arkiv, Landskansliet E XVII: 6, ULA, och Reduktionskoll. prot., Bd 50 nr 70, KA.

⁶ Jfr PHT 1965, s. 27. Enligt tidens språkbruk avses otvetydigt 1645. Brevet företett bl. övriga åtkomsthändingar rör. Ludvika vid häradsting i Norrbärke 1660 16/1. Domböcker, Kopparb. län, ULA. Se även Kopp. länsstyr. arkiv E XVII: 6, ULA, och Reduktionskoll. prot. Bd 50, KA.

Liksom överallt, där Welam varit bosatt, pågick kyrkobygge även i Gränge, och till detta »länthe» han en stor tunna säd. Sannolikt bidrog han också till det vid Ludvika 1658 färdigbyggda kapellet, där han var vittne vid första dop, som blev förrättat.⁹ Efter Ludvika gamla kronogård finns numer lika litet några spår som efter V. Silvbergs. Att ett område, som ej har förbindelse med nuvarande bruksgård (Herrgården), ännu kallas Ludvika gård, antyder sannolikt platsen där den legat. 1678 var bruksgården redan uppförd, medan den gamla ännu till en del stod kvar. Där fanns då i behåll en stor stuga med förstuga och en liten kammare innanför, 2 fönster hela, men 5 borta, 3 dörrar och en »förlorat» spis. Bagarestuga, stall och flera gamla bodar är då på förfall med »elaake» dörrar och mest dugliga till vedbrand. En stor kornlada kunde ännu användas. I ett ännu senare inventarium sägs den stora stugan vara 18 3/4 alnar lång och 12 3/4 alnar bred.¹⁰ Ludvika gård skattades till ett helt hemman, som räntade 2 skeppund stångjärn eller 12 daler silvermynt, och dit hörde ägor i åker, skog, ström m. m. Welam kände dock ej alltid till de precisa ägo gränserna, utan råkade i tvist därom, t. ex. med finnen Nils Eriksson i Starbo, som tycks ha varit en stor bråkmakare och som uppträtt i tidigare omtalade tvistemål rörande V. Silvbergs område. 1658 processade alltså dessa parter om ett stycke skog vid Lars Perssons hemman i Ludvika.¹¹ Enligt alla gamla mäns vittne kändes skogsstycket eller Gropetäppan höra Lars Perssons hemman till och gamla vägen därifrån till Knutsbo vara rätt skillnad, och befanns Welam ha den skog ett helt hemman tillkom och dubbelt mot Nils.

---

bruksprodukter eller värdet i pengar, allt enligt avtalet. Från alla övriga utskylder å jorden kunde frihet medgivas — så uppstod bergfrälse, som avsåg jorden, medan privilegier av annat slag avsåg bruksdriften. Bergfrälset innebar befrielse från t. ex. jordeboks- och mantalsräntor, kronotionde, utskrivning och knektehåll, skjutsning och inkvartering i fred, herredagspenningar, gästgiveri, skjutsfärdspenningar, skattekolränta och rusttjänst. Däremot betalades kyrkotionde samt extra gårdar, som efter tid och omständigheter kunde utskrivas, såsom till väg- eller prästgårdsbygge, »durchtägs» — och andra krigsgårdar. Emellanåt — särskilt tiden efter Kristinas frikostighet med olika slags förlänningar — var man dock villrådig om bergfrälsets rätta innebörd.

⁹ Dopbok, Grangärde kyrkoarkiv, Grangärde. Lämningar av kapellets murar fanns ännu 1922 i den s. k. Kapellhagen vid Ludvika. Den första kaplanen var Georg Tillaeus.

¹⁰ Bergsbruket, Anläggningar i Dalarna 1696, KA.

¹¹ Domböcker, Kopparbergs län, ULA.

Mot detta utslag appellerade Welam till lagmanstinget, där han företräddes av »försichtige» Hans Läber. Vadpenningen, 1/2 riksdaler, lämnades av Erik i Skärviken. Den tidigare domen upphävdes, ny syn påbjöds och skogsstycket lades tillsviðare i förbud och kvarstad.¹² Innan saken hann bli utredd, inträffade emellertid större tvister rörande Ludvika ägor, och dessa mindre tycks ha lämnats därhän.

I kammarkollegii brev för Conrad Quensel nämns även Ludvika bruk, hytta och hamrar, men som ovan framgått, lades icke gård och bruk tillhopa förrän med Welams tillträde till bådadera. Det var ett vidsträckt bergsbruksområde, som omslöt åtskilliga grenar av bergshantering, som Welam fr. o. m. år 1652 fått i sina händer. Ännu befattade han sig med V. Silvbergs bruk och gruvorna vid Stollen och Siksjöberg: därtill kom nu Ludvika hytta och hamrar. Malmen hämtades sannolikt från Nyberget eller Grängesberg, som längre fram sägs förse alla hyttor, »som i Gränge ähre», och flera till. Men denna kulmen varade icke länge. Efter De la Gardies död 1652 börjar svårigheter och med dem inskränkning av Welams verksamhetsfält. Rätten till Ludvika hamrar övertog Ebba Brahe, när hon inträdde i sin makes arrende, och den schism, som berövade Welam V. Silvberg har tydligen medfört, att hon framtog honom även Ludvika bruk (jfr PHT 1965, s. 29 ff). Redan 1654 förklarar sig Welam, som nedan framgår, vara utan hammarbruk, och när det de la gardieska kontraktet med kronan 1657 utgick och förnyades, har fru Ebba sin del av Västerbergslagen i arrende med befallningsmannen Milander. Ludvika bruk upptages redan 1656 i avkortningslängden under ödelagda räntor, och Ludvika hamrar sägs under Ebba Brahes tid ha alldeles förfallit. Welam själv beräknar emellertid sin tjänstetid hos De la Gardies till 24 år.¹³ Eftersom han kom i tjänsten 1636 och Jakob dog 1652, måste han räkna även åren fram till 1660 — men betraktar då troligen Magnus Gabriel som sin huvudman.

Welam var nu gammal och kunde inte utan auktoritativt stöd övervinna motigheter, som säkerligen var avsevärda. Han var för det första en främling, som nog aldrig blev fullt hemmastadd med landets även för infödda krångliga ägo- och förvaltningsförhållanden. Han bibehöll sitt tyska språk, åtminstone när han skrev egenhändigt. De brev på svenska, som han undertecknat och sannolikt dikterat, är inte av hans hand. Han var omgiven av flera avundsmän; man tyc-

¹² Renoverade lagmansdomböcker 1660 nr 8, RA.

¹³ Odat. brev från Welam Q till Magnus Gabriel De la Gardie, De la G. saml. RA.

ker sig ana en front hos svenska bergsmän — ej minst hos bergmästaren Peder Jönsson — gentemot de »främmande»¹⁴ och likaså en konkurrens mellan å ena sidan Jakob De la Gardies folk och betrod- da, å den andra Ebba Brahes — en motsättning, som skulle bli känn- bar även för Welams son. Om också inte bruten till hälsan, var We- lam dock tidvis sjuklig.¹⁵ En bergsman var mycket beroende av kli- matförhållandena; en alltför sträng vinter likaväl som en barvinter, ett vattufattigt år kunde betyda stora förluster. All framforsling blev dryg och kostsam på »elaake» vägar. Metallvärdet var just vid mitten av århundradet i sjunkande, och man kunde t. o. m. räkna med olika valutor på skilda orter, innan ett visst värde hunnit »slå igenom». De Geer och andra storbruksmän var svåra konkurrenter. Den stän- digt återkommande bergverksfienden var skogsbristen. I sin arbets- iver hushållade man inte med den outhärliga kolkällan, och trots nyvaknat intresse för skogens hantering och kungliga förordningar mot svedjande m. m. hade man ännu icke hunnit rationalisera till- räckligt. Att det eller det verket ligger öde för »skogslöse» skull är en vanlig uppgift.¹⁶

Efter avgången från bruksföreståndarskapet syns Welam ha åter- gått till sin första sysselsättning, malmprovningen, medan han samti- digt driver bergsbruk i egen regi och alltjämt besitter Ludvika gård, tillhörig sonen. Den 2 nov. 1654 ingav han ett brev till bergskollegii president, f. d. landshövdingen i Kopparbergs län, Erik Fleming.¹⁷ Welam Quensel berättar där:

»huru såsom jagh een lång tijdh, mädan jagh migh i Järnbergslagen op- pehållet hafuer söckt och efftertrachtatt at upfinna någon godh järn mallm, som godh och bequem vore, dugelig och godh ståhll at låtha smida uthaf, hafver och nu om sijder, genom Gudz nåde een godh järn grufva opfunnet, huilckedz järn af natur till ståhll smidet gåt och heellskiöndt ähr, huarføre jagh och ingen omkåstnad derpå spardt, låthet tyske ståhllsmidher som een ruum tidh här i rijked sigh oppehållet och ingenstedz så godh materie till ståhllsmidet kunnat antreffa till migh komma låthet, först en proff, sedan een deell, på åthskillige orter at försenda, låthet smidha, huilcken af alle som

¹⁴ Boëthius påpekar i »Gruvornas, hyttornas och hamrarnas folk» att en sådan främlingsfientlighet framträtt fr. o. m. 1640-talet.

¹⁵ Han klagar själv över sitt hälsotillstånd i brev 1654 till Ebba Brahe, cit. i del I.

¹⁶ Bergmästare Peder Jönsson blev en gång varnad inför bergskollegium för »elack inspection» över skogens utödande i V. Dalarne. Han ursäktade sig med att sal. landshövding Peter Crusebjörn med nit sökt avskaffa svedjande »derføre han af trolldom medh skåt genom huffvudh är betvingat till döden». Pres. Fleming fann detta orimligt och sade, att Herren Gud sådana händel- ser för syndens skull ske låter. Bergskoll. prot. 13/11 och 1/12 1654, RA.

¹⁷ Dubblettex. inlämnat 12/11. Bergskoll. brev o. suppliker 1654, RA.

sådan bekommet, så väll uthrijkes som inrijkes, uthi synnerheet af klingsmiderna här när Stockhollm [där Welam då tillfälligt uppehöll sig] blifuer mycked berömbdh och sigh mehra at senda begärdt; men såsom jagh ingen godh bequem lägenheet förbe:te grufva när hafuer, på huilcken jag een rätt stålhammar må kunna låtha byggia, och på strömen vidh Peersboo i Grängie sockn et hammarställe, som ödhe ähr, finnes, Landhfors be:dh som der till heell bequem vore»,

så begär han tillstånd att på detta ställe få upprätta en stålhammare och på annan lämplig ort en masugn. Eftersom det stål, som hittills här i riket blivitt smitt, utrikes kommit i stort förakt, begär han tillika, att inga härefter må understå sig att låta smida sådant stål, som icke är gott eller håller rätta provet, och »sålådes mit godha värck medh deras deregenom komma i eet ondt roop och föracht.» Slutligen begär han någon liten frihet och rekompens för att ta befattning med de bly- och silvermalmstreck, som mångenstädes finnas i bergslagen och kunna vara värda att bli undersökta. Han vill då icke blott taga dem »uthi ögonskijn», utan ock flitigt probra dem och göra relation till bergskollegiet.

Då ärendet togs upp i bergskollegium den 3 nov. 1654, lät sig presidenten, som ju var hemmastadd i vederbörande trakt, ytterligare informeras i frågan av bergmästaren Hans Philip Lybecker. Welams anhållan avslogs, »påminnandes sigh altid för detta her uthi bergskollegium vara afskedat och resolverat, att inge hammarsmidiors byggningar uthi Bergslagorne tillåtas skulle, för dhe myckna kohlen, som hambrar för massugnar consumera och förnöta».¹⁸ Ett kungl. brev (23 dec. 1636) hade förbjudit hammarbygge inom bergslagen, där bergsmännen borde ägna sig åt järnframställningen. Kollegiet befallde emellertid bergmästaren Peder Jönsson närmare rannsaka om »huru med strömen och alle andre legenheeter på den ohrten är beskaffat», och därom göra relation, innan avgörande beslut fattades. Någon smedja vid Landforsen tycks ej ha blivit byggd, men enligt vad Conrad berättar 1659, har hans fader »vidh Lådhwijka heman på des ägor en stållsmidia låthet tillaga» samt där brukat tyska stålsmeder.¹⁹ Om denna byggt före eller efter frågan om Landforsen är ej möjligt att avgöra: de prov, som omtalas i Welams brev, förutsätter ju en stålsmedja. Hytta ville han också ha. 1657 framträdde »gamble Welhelm Quentzel» inför gruvetinget i Gränge och begärde få del i Ludvika bergsmanshytta.²⁰ När hyttelaget vägrade, eftersom

¹⁸ Bergskoll. prot. 1654, RA.

¹⁹ Bergskoll. arkiv: brev o. suppliker 1659 del I, inlev. 7/9, RA.

²⁰ Bergskoll. arkiv: domböcker V. bergslagen 1653—86 (1 bd), RA. ibid 1654, inlev. 12/11.

det redan var fullt — 8 stycken — ville han bygga egen hytta i Ludvikaströmmen, men sedan man rannsakat med all flit, befanns ingen annan plats i hela strömmen lämplig därtill än den strax ovanom kronohammaren, där sal. Peder Jönsson haft smedja och som han erlagt hammarskatt för, vilket ansågs förhindra Welams plan. Han blev hänvisad till att söka sig in i sina grannars hytta, helst efter vattnet där aldrig tryter. Dessa grannar var väl inga andra än det motvilliga bergsmanslaget.

Var Welam funnit den ovan beskrivna gruvan, som enligt sonen innehöll »een kästelig mallm, som af natur till ståll inclinerar», kan man ej bestämt avgöra, men man vet ju, att den låg i Gränge socken och att Welam ingen lägenhet hade nära gruvan, där han kunde bearbeta malmen. Gräsbergsgruvorna vore ej så avlägsna, Siksjöbergsgruvan ligger längre bort, men den har Welam brukat; den kallas ännu i senare bergverksrelationer »sal. Welam Quensels gruva». Då Ludvika bruk mest tog sin malm från Grängesberget (»Nyberget»), är det också möjligt, att Welam inom dess område gjort det betydande fynd, som blev upphovet till hans stålsmide. Welams och Conrads samstämmiga uttalanden angående malmens godhet och rika förekomst — »icke allenast så mycken ståll som till alle factorier i heele riket behöfues» skulle här kunna fås, utan därav också »uthrijkes cronan och riket till ähra och godh fordeell förskickas»²¹ — lär, med största sannolikhet syfta på just detta berg. Erik Fleming yttrar några år senare i bergskollegium, att »Grängiesbärgen ähr ett skiönt bergh och det bädsta om det blefve rätt handterat och medh brytningen ginge i djupet och dee elacka gruffvorne kröntes igien».²² De elaka gruvorna var de som låg i dagen och hade kallbräckt malm, det var därför man önskade komma på djupet. Men detta hade sina svårigheter, därför att malmen stod på borst, d. v. s. i vinkel mot bergartens lagring.

Framtiden skulle infria 1600-talslöftena, men Quensels, far och son, fick trots sitt förutseende omdöme föga glädje därav. Welams stålbruk stannade vid en ringa utveckling. Dels rönste han ingen uppmantran efter Jakob De la Gardies död, dels var han nu bra gammal för att kunna möta och övervinna de svåra motgångar, som snart skulle drabba honom av utifrån kommande mäktiga intressen. Stålbruket fortsattes dock ännu 1659, efter vad Conrad säger i sitt förut citerade brev till bergskollegii president, där han ber för sin åldrige

²¹ Bergskoll. brev o. suppliker 1659, inlev. av Conrad Q 7/9, Welams omdöme

²² Ibidem 18/10 1662.

fader och hans verk samt särskilt att han finge behålla sitt hemman, d. v. s. Ludvika gård och dess fria brukande. Man skymtade då ovädersmoln. Ännu våren 1663 är stålhandeln på tal, då Welam förklarar, att hans son aldrig varit intressent i den.²³ Vid den tiden hade man blivit uppmärksam på Sveriges stålhandel med utlandet och insett att den kunde höjas, särskilt om den tyska »komme på kneken». I bergskollegium var Peter de Besche inkallad och fick förebråelser för att hålla sitt stål för högt i pris.²⁴ Kanske hade Welam intresset för stålbruk i arv från Hessen; där smidde man av gammalt stål.²⁵

Det är nu tid att berätta om den stora olycka, som drabbade Welam på hans ålderdom och som sänkte det sista skedet av hans liv i torftighet och bekymmer. Under mitten av 1600-talet hade kronan — genom Kristinas frikostighet och av andra orsaker — blivit allt fattigare på gods och ränteinkomster. För att bättra ställningen började man se till, om inte återfordringar kunde göras. Redan under Kristinas egen tid påbjuder ett kungl. brev 27 nov. 1649, att gods, som hört bergslagerna till och »förledne åhren är donerade, förlänta, försålda eller eljes bebefvade», bör med innehavarnas goda vilja och mot vederlag läggas under bruken igen. Härefter finge intet hemman eller lägenhet inom specificerade bergslager — bl. a. Västerbergslagen — vidare försäljas, doneras eller förlänas, såvida de »nu» är kronan behållna. I ett annat kungl. brev 6/12 1653 åläggs Erik Fleming att göra en fullkomlig jordebok över riksens bergslager med dess underliggande gods och lägenheter och vad dit ännu till brukens kultur (= drift) och förkovring nödvändigt behövs. I en kungl. fullmakt för densamme med liknande syfte 29 juli 1654 används begreppet »omistelig»,²⁶ som skulle bli typiskt för räfssten i bl. a. bergslagen, sedan riksdagens beslut 1655 resulterat i en reduktionsstadga och inrättandet av reduktionskollegium.

Bland de första s. k. förbudna orter, som man tog itu med, var gods och gårdar i bergslagen. Samtidigt uppmuntrades med all makt av hänsyn till krigskostnaderna sådana företag, som snabbt kunde bringa kronan goda inkomster i reda pengar. Dit hörde bland åtskilliga handels- och manufakturverk även de stora metallbruken, som hunnit växa upp i stort antal, ofta under energiska utlänningars led-

²³ Lib. Caus. 113: 1, nr 8, Svea hovrätts arkiv, RA.

²⁴ Bergskoll. prot. 5/11 1663, RA.

²⁵ Äldre stålframställning och stålhandel behandlas i Sahlin, Svenskt stål (1931).

²⁶ Jordebok 1661 med bil. k. brev 27/11 1649 och 23/7 1654, Bergskoll. arkiv, RA.

ning. Två bröder från Skottland, Jakob och David Leijel, hade först drivit köpenskap i Stockholm, men småningom lyckats lägga under sig det ena bergverksområdet efter det andra med kronans privilegium mot avtal om höga pante- eller arrendesummor. Somliga bergsmansbruk kom i Leijels händer genom lån till innehavarna, vilka dessa sedan ej kunde gottgöra på annat sätt än genom att avträda bruket. Belysande för läget är det kungl. brev, som 30/1 1657 ålägger kammaren att till tackning av den stora krigskostnaden införskaffa stora penningssummor genom förpantning bl. a. av alla bergslagssocknar. Därför inrycks i arrendeavtalet med Ebba Brahe s. å. villkoret, att om »en eller annan» under kontraktstiden skulle erbjuda sig att förpanta till sig de av Ebba arrenderade socknarna och för dem försträcka pengar till K. M:ts och rikets tjänst, då skall kontraktet annulleras.²⁷

Den 24 mars 1659 gav bergskollegium åt bergmästarna Olof Larsson och Gerdt Pohlman privilegium på Ludvika kronohamrar, som låg öde sedan Ebba Brahes tid. Hennes kontrakt av 1657 på tre år ansågs förverkat. Under 1659 års förlopp syns emellertid Leijels ha börjat underhandla med kammaren om arrende av hela V. bergslagen. Detta blev bekant i orten, där man från början fruktade stor-driften. I juli svarar bergskollegiets president, alltjämt Fleming, på ett brev han fått från t. f. landshövdingen i Dalarna, Jesper Crusebjörn.²⁸ Av detta svar framgår, att landshövdingen och »elliest åtschillige flere» haft betänkligheter mot att Leijels skulle få arrendera hela Västerdalarna. Fleming skriver samtidigt till kammaren²⁹ och framhåller, hur ett sådant arrende skulle skada både Hällefors bruk, Nya Kopparberg och hela kopparbergslagen, samt påpekar, att arrendetiden med Lorentz Creutz å V. Silverbergsgård, som han efterlätit befallningsmannen Milander, ännu icke var ute m. m. Kammaren fann emellertid arrendeanbudet fördelaktigt, helst Olof Larsson och Gerdt Pohlman ej kunnat komma till någon nöjaktig överenskommelse, och 5 nov. utfärdas privilegium för Leijels på Ludvika hamrar, därunder lydande ägor och näst intill belägna socknar, med rätt att bruka 2 hamrar till det ränneverk, som skulle anläggas.³⁰ Fleming resignerar med den funderingen, att »dhet fuller för chronan kan vara lijka mycket af huem dhe så länge ödelagde hambrarne hälst

²⁷ Kontraktbok 1657, Boëthius talar i a. a. s. 115, om »en urskog av förordningar och ett virrvarr av klagomål och tvister».

²⁸ Bergskoll. reg. 1659, RA.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem.

uptagne varda, allenast det till sielfue effecten dheraf iu förr iu heller komma kunne».

Leijels arrende var alltså kronan behagligt, men i bergslagen, där de små bergsmanshyttorna och bruken led intrång och skada, blev deras välde inte populärt. Efter ett par år jämrar sig Milander över att hans lilla bruk varken kan få foder åt dragare eller plats för stugor från V. Silvbergs gård — på Quensels tid där hade han åtminstone fått hö till några hästar.³¹ Allmogen i Norrbärke och Gränge förenar sig i en klagan inför Lorenz Creutz över bruksförvaltarna och deras »store blåsningar», som förhindrar tackjärnets avsättning.³² T. o. m. från kronans sida kommer till sist erinringar: det utlovade ränneverket blev t. ex. ej färdigt i rätten tid — och redan 1662 yttrar Fleming i bergskollegium, att »Grängie och Norreberckie vore een vacker bergzlagh om icke dee stooru bruckzförvaltarne vore».³³

Den, som verkligen hade alla skäl att beklaga sig över Leijlarna, var Welam Quensel. Leijels ville jämte bruket gärna komma i besittning av Ludvika gård. Redan i sept. 1659 får landshövdingen kammarens brev att genast upplåta Leijels Ludvika gård, och i dec. s. å. kommer påminnelse därom till Lorentz Creutz, som då åter tillträtt landshövdingedömet.³⁴ Men han verkställde inte utan vidare upplåtelsen. Welam hade infunnit sig hos honom och besvärat sig över att befallningsmannen Milander velat driva honom från gården. Welam hade sagt, att han från sin son kunde anskaffa de dokumenter, som bevisade, att han rätteligen innehade bördsrätten på Ludvika gård. Hans egenhändiga inlaga på tyska, daterad »Lädwika» 17 okt. 1659, är belysande.³⁵ Han berättar, att sonen Conrad för sin långvariga tjänst som sekreterare hos fältherren Jakob De la Gardie erhållit hemmanet »Lodwijken», vilket den sal. herren köpt av Magnus Iherings arvingar, såsom dennes bror, Joachim Ihering, bekräftat enligt en brevet bilagd kopia. Konung Johan III hade sålt samma hemman 1582, senare hade Magnus Ihering fått det till arv och eget av sal. konung Gustav Adolf. När fältherren skänkt samma hemman till Welams son, hade till honom också överlämnats alla dokument rörande

³¹ Bergskoll. brev och suppliker 28/2 1661 samt bergskoll. reg. 3/11 s. å., RA.

³² 24/1 1662. Domböcker, Koppbergs län, Grängie, ULA. Här diskuteras de riksdagsbesvär allmogen framfört, där argumenten mot storbruken ventilerats.

³³ Bergskoll. prot. 18/10 1662, RA.

³⁴ Bergskoll. reg. 1/1 och 30/8 1659. Kammarens brev till L. Creutz sept. och dec. 1659, RA.

³⁵ Koppbergs länsstyr:s ink. skr. 1659. På baksidan adress till L. Creutz samt Quensels vapensigill, ULA.

detsamma. Dem hade Conrad företett i kammaren, där råden funnit, att man icke kunde beröva honom bördsrätten, endast den bergfrälse frihet, som Kristina skänkt. Conrad hade då erbjudit sig att utgöra de därigenom uppkomna pålagorna, medan han upplåtit hemmanet åt fadern på livstid. Nu hade dock Leijels och fogden (= befallningsmannen) för tre dagar sedan, Welam och hans son ovetande, kommit och velat utdriva honom med våld mitt i kalla vintern, utan att han hade någonstans att ta vägen. »Bin ffrembt und ein olderman und habe einen wejden weigk in meiner Patria zu kommen», ber därför om barmhärtighet att ej bli så plötsligt utstött och berövad hela sitt verk, där han nedlagt allt han ägde, men njutit föga. Även kolen han behövde för att kunna utgöra sin kronogäld sökte Leijels beröva honom för eget bruk. Ett klagobrev, som drastiskt illustrerar den dåtida rationaliseringens offerväsen.

Welam levde naturligt nog i full övertygelse om sina dokumenters kraft, utfärdade eller bekräftade som de var av kunglig myndighet. Likväl syns det som om något beslut fattats om indragning av bergfrälsefriheten å Ludvika gård,³⁶ medan bördsrätten ännu stått oantastad. Welam antyder i efterskriften, att ingen inkomst alls skulle komma kronan till godo, om Leijels finge bruka kolen till sitt verk, på vilket de åtnjöt frihetsår. Men Welam tycks ha fått livligt intryck av att en olycka verkligen kunde hota honom från de penningstarka brukspatronernas sida. Det gör ett patetiskt intryck att se hur känslan av främlingskap bryter fram hos den gamle, som dock bott i landet i nära 30 år.

T. o. m. hans tyska modersmål förråder hans upprördhet, då han söker skydd hos rättvisan, som han ännu förväntar hos de makthavande. Till Lorentz Creutz vädjar han inte heller alldeles förgäves. Landshövdingen fann, att Welam skulle få förete de omtalade pappren, och gav Milander tillsägelse att låta honom bli »omolesterat» till nästa ting, som skulle hållas på nyåret. Detta var i okt., och på själva julafton tillskriver han Welam själv med påminnelse om att infinna sig vid tinget, samtidigt som han i brev till Leijels förklarar, att om Quensel med fulla skäl styrker det honom pålagt är, så kan han, Creutz, »intet tillfoga honom något oskiäligt emot lag och rätt», men i vidrigt fall skall de strax bli uti hemmanet inrymda.³⁷ På ja-

³⁶ Enligt jordeboken reducerades den 1657. Diskussionen fortsätter emellertid, se nedan.

³⁷ Kopp.bergs länsstyr. arkiv, ULA.

nuaritinget i Norrbärke 1660 framtedde Welam också vederbörande dokumenter: Jakob De la Gardies donationsbrev 30 nov. 1645, köpebrev 31 juli 1645, vari Magnus Iherings bror och arvinge biskopen i Reval, Joakim Ihering, bekräftar att hemmanet och gården Ludvika köpts av De la Gardie och betalats till sista penningen, drottning Kristinas donationsbrev för Conrad Q den 20 mars 1650 på bergfrälse frihet på kronogården, kammarkollegii immissionsbrev till landshövdingen Johan Berndes 18 mars 1651 samt ett häradsbevis av 6 juni 1648 angående De la Gardies donation. Kung Johans och kung Gustav Adolfs brev fanns då emellertid ännu enligt Welams uppgift hos sonen i Stockholm.

Samma vår önskade Leijels få begagna en stuga, som tillhörde Welam, för att där inhysa sina kolare. Welam nekade och förklarade, att han sänt sin styvson till Stockholm till Magnus Gabriel De la Gardie, som »nu sägs vara hemma», för att få huvudbrevet, som han skall försvara sig med mot alla angrepp, samt att Conrad skrivit till honom med uppmaning att intet akta vad de säger honom däruppe. Milander frågar hos landshövdingen, om han skall låta häva ut Welams saker »medh gewaldt». Men Creutz beslutar i brev till Milander 17 april, att hela saken får bero, tills den blivit prövad i reduktionskollegium, där Conrad snart skall presentera sina dokumenter, efter vad Welam sagt, när han var i Falun.

Den 7 dec. 1660 får landshövdingen del av sagda ämbetsverks resolution i ärendet. Sedan Leijels enständigt anhållit att få njuta godsens i bergslagen till sina bruks drivande — de hade hotat att ej kunna behålla arrendet utan Ludvika gård — hade kollegiet undersökt kammarkollegii akter såväl som de dokumenter Conrad Q framvisat. Därigenom har »klarligen» befunnits, att Magnus Ihering »allenast hafver possiderat skatterättigheten af 1/4 hemmen i Lådsvika som Anders Nilsson dersammastädes varit tillhörigt, men icke varit jordeägende af cronogården, uthan allenast haft den för sig och sine bröstarfvinger, så lenge han eller dee förmåtte deraf uthgiöra 2 skpd stångjärn åhrligen», enl. kungl. brev dat. Lima prästgård 27 jan. 1624. Alltså kan man icke med »hemmanet och gårdhen Lodhwijka» i biskop Iherings brev förstå annat än detta 1/4 skattehemman, som var det enda han kunde försälja. Landshövdingen bör fördenskull »giöra den anstalt, att cronones jordh uthi Lådswijka uthan skiähl intet drages under skattemanna rättigheet, så att dess hambrar och inkomster der igenom lider mehn och förminskas, uthan att arrenda-

torerna måge sigh deraf betiäna som annan cronogårdh efter arren-
decontractet, som dee bäst kunna och gitta». ³⁸

Saken låg, så långt tillgängliga handlingar förmåler, till på följande vis: 1582 hade Johan III sålt («unt och efterlåtet») ett »vårt och cronones hemman Lådwijska benembd» till fogden Erik Nilsson och hans arvingar på evärdelig tid med villkor, att de skulle till kronan utgöra all den ränta, utskylder och rättigheter, som då eller framdeles utginge, samt vara *förbjudna att sälja det till någon av adel, präster, fogdar eller skrivare*, men däremot kunna göra det till någon kronans egen landbo. Erik Nilsson hade därvid levererat konungen 45 daler. Enligt attest av dennes son Nils Ersson vid rannsakan i Marnäs 1648 angående vissa ägorättsförhållanden vid Ludvika³⁹ — intrång sades vara gjort på det hemman riksmarsken hade köpt av Magnus Iherings barn — hade Erik Nilsson dött 1594 och hans änka och barn en tid därefter fördrivits av kapten Hans Larsson i Rättvik och Peter Benning. Dessa gav visserligen »våra penningar igen» men aktade ej kung Johans brev. De sålde hemmanet till Mr. Elof Terserus i Leksand, som i sin tur sålde det till Mickel Hindersson. Sedan fick Magnus Ihering det av Gustav II Adolf, sedan kom Tobias (Klenau el. Klenow) dit. Varken Erik Nilsson eller hans änka hade haft någon del i den sedermera uppbyggda kronohyttan eller i hamrarna vid Ludvika. Under Michel Hinderssons tid hade den gamla kronohyttan ödelagts enligt gamle mäns vittnesbörd vid samma rannsakan. Slutligen hade kronohyttan jämte hamrarna blivit byggda och uppehållna av allmogen — hela Ludvika by — och detta uppehöles »än i dag» (d. v. s. 1648) som ett rätt kronobruk. *Bruk och gård hade således varit åtskilda och ej avhängiga av varandra*. Befallningsmannen Anders Lockman avgav ytterligare ett vittnesmål, som bekräftade detta. Magnus Ihering hade emellertid drivit kronohyttan. Vid samma rannsakan vädjades till riksmarskens ombudsman »monsieur Quentzell», om han hade fler vittnen att åberopa (ang. godsfrågan), vartill han svarade nej. *Gustav Adolfs nämnda donationsbrev för Magnus Ihering 1624, innehåller samma ordalag om »unt och efterlåtit» samt »vårt och cronones hemman Lådwijska»*

³⁸ Akterna rör. bördsrätten på Ludvika gård finns i Domböcker, V. bergslagen 1660 fol. 21 v och E XVII: 6, ULA. Smärre enskilda samlingar, bergverks-handlingar. Bergfrälse jordebok, RA, samt Reduktionskoll. bundna akter, bd 50, och Kammarens prot., KA. I kam.koll. prot. 5/7 1660 anförs Leijels hot o Creutz klagan över att han varken i kammaren eller reduktionskoll. kan få besked om Ludvika gård bör revoceras eller ej.

³⁹ Reduktionskoll. bundna akter, bd 50, KA.

som Johans brev, likaså att det gäller Iherings arvingar, så länge de utgör en utskyld av tu skeppund gott stångjärn, skattade till 8 daler, samt deras frihet för övriga utskylder, men däremot *ingenting om de tidigare försäljningsvillkoren*. Ej heller nämns dessa i det kungl. brev 11 aug. 1634, vari Kristinas förmyndare i drottningens namn bekräftar de iheringska arvingarnas rätt till Ludvika kronohemman. Det stod alltså öppet för en adelsman som De la Gardie att köpa det — vilket också skedde 1636. I en inlaga av 1659⁴⁰ berättar befallningsmannen Lockman, att då han 1624 begynte »handla» häruppe i bergslagen, bodde Magnus Ihering på Ludvika gård, och då Lockman 1629 i febr. arrenderade V. bergslagen och Dalarne på fem år, bekom han en jordebok, däri han påfördes en årlig skatt på Ludvika av två skeppund stångjärn, men ej några städslepengar, som eljes brukade utgå på kronohemman. Samma hemman Ludvika blev aldrig brukat av honom under hamrarna. Klenow hade bergslagsarrendet bara ett år, sedan gick det på 12 år till bergmästaren Peder Jönsson, som inte heller haft något att beställa med Ludvika gård.

Landskapshandlingarna liksom jordeböckerna bekräftar genomgående skillnaden mellan å ena sidan kronohemmanet eller gården Ludvika och å den andra bergsmanshemmanet Ludvika, liksom mellan kronogården och kronobruket. Räntan bibehåller sig också länge konstant. Även ägarna eller innehavarna står kvar, ibland t. o. m. efter deras död. Redan 1582 upptogs under Ludvika endast ett kronohemman med innehavaren Erik Nilsson och ett skattehemman med fyra bergsmän. Erik Nilsson står kvar ända till 1600, därefter följd av h. Kerstin — alldeles oavsett de förvecklingar, som ovan omtalats. Kronoräntan utgörs för denna tid av både järn, kol, havre- och ängslass samt dagsverken. Väl att skilja från *Erik Nilssons hemman, ett helt = kronohemmanet*, är *Anders Nilssons, ett fjärdedels*. Medan räntan för det förra alltifrån 1620-talet utgör de två skeppunden stångjärn (småningom stigande till 12 dlrs värde), räntar Anders Nilssons 2 stigar kol, 1 lass malm, 3 dagsverken. Denna åtskillnad och dessa räntor fortfar hela 1640- och 50-talen igenom. Däremot skiftar ägarenamnen, som f. ö. ej alltid står utsatta. Att observera är särskilt, att medan *Ihering* innehar kronohemmanet alltifrån Gustav Adolfs donation 1624, *köper* han *dessutom Anders Nilssons hemman*, som han enligt jordeboken innehar 1630. Både Anders

⁴⁰ Reduktionskoll. bundna akter, nr 50, KA. I detta sammanhang kan påpekas, att reduktionsstadgan 1655 upphäver donationer, givna efter 26/11 1632 och ej sedan konfirmerade av KM:t. Jfr Red. koll. prot 5/9 1655, KA.

Nilssons och Iherings namn följer samma 1/4 dels hemman ännu på 1640-talet. *Kronohemmanet Ludvika åter köper Jakob De la Gardie* enligt uppgift i de till reduktionskollegiets rannsakan hörande akterna 1636 av Iherings arvingar — som 1634 (jfr ovan) fått kungl. bekräftelse på samma hemman.

Att De la Gardie gjort detta köp just när hans intresse och verksamhet i bergslagen på allvar började och inte minst kretsade kring dessa trakter är helt naturligt. De la Gardie upptas i avkortningen redan 1635—36 som innehavare av kronogården. Det är sin *ärftliga besittningsrätt* Iherings säljer. De la Gardie arrenderar först ut gården, till dess han 1645 *donerar* den till sin sekreterare *Conrad Quensel*, som får häradsbevis därpå och 1650 vinner kungl. konfirmation och bergfrälse samt kammarens immission — allt otvetydigt visande, att det gäller kronogården, ett helt hemman. Men även Anders Nilssons fd, också av Ihering köpta 1/4 skattehemman, köper småningom De la Gardie, men först 1647, då han av kronan beviljas adligt frälse därpå.⁴¹ När kammarkollegium — före reduktionskollegiets ovan omtalade utslag — 1660 diskuterar Leijlarnas önskan att få Ludvika gård, heter det, att denna är bortgiven under bergfrälse, och ett par dar senare nämner man, att Conrad Q har bergfrälse rätt på denna gård — en rätt, som somliga nu velat bestrida, eftersom han ej driver hamrarna, samt påminner om att reduktionskollegium velat indra allt bergfrälse, men att K. M:t sedermera givit order, att »beneficiarij skole behållat».⁴² Jordeböckerna fortsätter att skilja på 1/4 skattehemmanet, för vilket marganteckningen alltjämt upplyser, att det är detsamma, som De la Gardie köpt till adligt frälse 1647, och det hela hemmanet Ludvika kronogård, där margen fr. o. m. 1650 (med undantag för ett par år med heltigenom tom marg) omtalar, att det »niuter Conradt Quentzel frijdt vnder Bärgezfrälsets frijheet», till dess det 1657 heter, att denna frihet är revocerad s. å. Conrad betygar i sin inlaga, presenterad i reduktionskollegium 10 juli 1661, att det Ludvika hemman han fått i donation av De la Gardie är det, som denne genom lagligt köp förvärvat 1636.⁴³ Vid en tvist om skogsgräns mellan Welam Q och Nils Eriksson i jan. 1657 klagar Welam, att han ej har så mycket skog som till ett helgårdshemman borde höra, och vittnar nämnden, att på Ludvika ägor, *som kronan där haft och som W Q nu besitter*, har alltid varit den skog, som dit

⁴¹ K. brev 17/8 1647. Jordeboken 1647. Kam. prot. 21/8 1647, KA.

⁴² Kam. prot. 5/7 och 10/7 1660. KA. Jfr ovan not 36.

⁴³ Reduktionskoll. prot. F I, nr 50, KA.

hör och som kronohemmanet av ålder har till lytt. Att här talas om endast besittning förklaras ju av att Conrad var ägaren som på livstid upplåtit gården till faderns besittning.⁴⁴ När Welam på gruve-ting i Grängie 9 april 1657 begär någon del i Ludvika bergsmanshytta, åberopar han att denna hytta nu är flyttad in på kronoägorna, vilka honom nu tillkommer.

I en förteckning över adliga samt bergfrälse-hemman i bergslagen av 1655 heter det *dels* att riksmarsken Jakob De la Gardie köpt från skatte till frälse 1/4 hemman i Ludvikaby, och *dels* att efter drottning Kristinas brev 20 mars 1650 är till sekreteraren hos riksmarsken Conrad Quensel donerat under bergfrälse ett hemman Ludvika gård. Där uppräknas dessutom en hel del hemman av olika natur, som Jakob De la G. köpt, däribland ej mindre än 15 kronohemman. Bland sådana orter i bergslagen, som *frikallats genom kungl. brevet 27 nov. 1649*, upptages Conrad Quensel i Grängie socken Ludvika gård 1 helgårdshemman — räntar 12 daler silvermynt, under rubriken bortgivna hemman och ränta. Och i avkortningslängden för V. bergslagens ränta anges under 1650-talet samma gård med samma ränta under Conrad Q. För 1656 står bl. a. denna post uttryckligen under *köpta gods under bergfrälse, ärfiligen bortgivet*. Utom Conrad Quensel är det endast Marcus Kock och bergmästare Peder Jönsson, som upptas med dylika förmåner.⁴⁵

Att både K. M:t, De la Gardie, länsstyrelsen och menige man liksom Quensels, far och son, betraktat kronohemmanet som det till Conrad med bördsrätt donerade och av drottningen med bergfrälse benådade, kan det ej råda någon som helst tvekan om. Redan tidpunkterna för De la Gardies olika inköp av Iherings arvingars skilda egendomar visar ju klart, att han icke 1645 kan ha avsett det 1/4 hemman, som han två år senare skulle köpa till adligt frälse. Ej heller lär biskop Iherings bekräftelsebrev, daterat 31 juli 1646, kunna avse vad De la Gardie skulle komma att köpa först året därefter, så mycket mindre, som biskopen utsäger, att det gäller köp för några år tillbaka. Ett par anteckningar sätter emellertid också fjärdedelshemmanet i samband med Conrad. Sålunda finns i en jordebok för 1651 över De la Gardies gods i Närke och Västmanland under Säters landshövdingedöme — en i och för sig missvisande rubrik — antecknat: »Lodwijcks bergzmansh. secreteraren Conrat Quenssell fritt . . . 1,22 dlr», vilket är den vanliga räntan på Iherings 1/4 hemman, och

⁴⁴ Domböcker, V. bergslagen 1653—86. Bergskoll. arkiv, RA. Jfr ovan s. 36.

⁴⁵ Smärre enskilda samlingar. Bergfrälse jordebok, RA.

i en bergfrälsejordebok u. å. »Lodwijka 1/4 sal. feldth . . . [alltså efter De la Gardies död] förärt sin secr. C Q» vilken sålt till häradshövding Norlind och det possiderar under adeligt frälse.⁴⁶ Men förklaring finns på detta, utan att man behöver tillgripa någon ren förväxlingsteori. Som så ofta kommer sammanhangen fram i tidens frekventa rättegångshandlingar. Vid en tvist, då Peder Hansson i Östensbo kårade till Welam vid laga tinget i Grängie 13 jan. 1660 gällde saken det s. k. *Nothemmanet, som Welam då brukade under sitt hemman* och som kåranden påstod sin fader ha köpt 1626 av Anders Nilsson. Saken uppsköts emellertid. Vid laga tinget i Marnäs och Norrbärke 16 jan. s. å., då Welam framlade de brev och skäl, varmed han försvarade bördsrätten på Ludvika hemman — d. v. s. de akter, som ovan redovisats — framter han också andra dagen, 17 jan., särskilt drottning Kristinas brev 17 aug. 1647, vari förmåles om *åtskilliga köp De la Gardie gjort, bl. a. det 1/4 bergsmanshemman, som sades vara Nothemmanet*. Detta tycks alltså ha varit i bruk under kronohemmanet, utan att ingå i detta. Ännu en gång dyker detta Nothemman upp. Sedan Leijels lyckats få Welam fördriven från Ludvika gård, gör grevinnan Maria Sofia De la Gardie, fältherrens dotter, i jan. 1662 ett försök att förhjälpa honom till fjärdedelshemmanet i Ludvika, Nothemmanet benämnt, i dess helhet. Det var då tydligen till en tredjedel upptaget av ett par bergsmän, som emellertid befanns alltid ha erlagt skatt och utlagor, varför hemmanet till den delen vore fritt för Quensels pretention.⁴⁷

Det är svårt att finna någon »klar» rättsgrund för reduktionskollegiets dom. Det skulle då vara allmänna teorier om att kronans gods ej finge definitivt abalieneras — så som t. ex. i vissa köp- och försäljningsförbud, t. ex. de som ingått i kung Johans ovan citerade brev av 1582 eller mer allmängiltigt uppställts i Norrköpings riksdags beslut om godsen 1604 — men dessa varken åberopas eller ha eljes strängt iakttagits i praktiken. Kollegiets dom drabbar ju retroaktivt De la Gardies köp 1636. Den aktuella situationen tycks vara förklaringen till myndigheternas förfoganden. I och med kronans dåliga finanser och Karl Gustavs krigsrustningsbehov har »trenden» gått mot ett allt mera skärpt reduktionstänkande, även om detta skiftar något efter personligt inflytande från olika håll. I det quenselska fallet ser man hur Kristina, obekymrad om principerna i sitt eget

⁴⁶ Respektive Bunden jordebok över De la G:s gods i Närke o. Västmanland, LUB, och Bergverkshandlingar. Smärre enskilda samlingar, RA.

⁴⁷ Ting i Norrgovik 24/1 1662, Domböcker, Kopparb. län, RA.

brev av 1649 med anbefallning om bergslagsgodsens reduktion, likväl undantar donationen av Ludvika till Conrad Q och ger bergfrälse på denna följande år. Reduktionskollegium utgår snarast från det resultat man ville vinna och begagnar de tilltrasslade ägo- och besittningsformerna som medel att i statsnyttans tjänst hugga av den gordiska knuten.⁴⁸ Där åberopas i domen varken utebliven ränta eller gårdens plikt att driva bruket. Denna dom är icke en vanlig rättslig domstols, utan ett för viss tid och syfte skapat verks utslag — ett instrument för den stora godsräfsten. I kammaren åter bröt sig radikallare riktningar mer påtagligt mot försiktigare. I det föregående har visats, hur en viss tveksamhet och förnyad diskussion uppstått efter det första resoluta ingreppet hösten 1659. Trots Leijels skärpta krav har vi sett, att landshövding Creutz klagar över att han inte kan få något klart besked vare sig från reduktionskollegium eller kammaren. Men 7 dec. 1660 är reduktionskollegiets mening »klar» och hård. Uppmärksammar man alla framkomna data i målet för diskussionerna och ovissheten mellan de fasta ståndpunkterna sommaren 1659 och dec. 1660 frågar man sig: har något av betydelse hänt i mellantiden? Med stor sannolikhet torde svaret finnas i kammarens protokoll 2 nov. 1660, där det heter, att Magnus Gabriel De la Gardie inträdde och »oppsade» sitt riksskattmästareämbete, varvid Gustav Bonde trädde därtill. Detta torde i allmänhet markera en vändpunkt till hårdare tendens, och säkerligen så i fallet Quensel. 1659 hade De la Gardie återvänt från lång militärtjänstgöring i utlandet, och vi har sett, att Welams situation därmed i hans egna ögon ljusnat (s. 38). Men med riksskattmästarens avgång — visserligen formellt genom befordran till rikskansler — försköts hans inflytande från de inrikes ärendena, särskilt de ekonomiska, till utrikespolitiken. Liksom Jakobs död 1652 inneburit en olycklig skiftning i Welam Quensels öde, inträdde nu den slutliga nedgången för den gamle.

Landshövdingen kunde ej längre spjärna mot udden. På tinget i Norrbärke 30 jan. 1661 kungör bergmästaren Claes Depken (adl. Anckarström) sitt uppdrag att inrymma Leijlarna Ludvika gård, samt att han låtit citation därom gå till Welam Quensel, som svarat »det är intet min saak uthan herr greff Magni som den drijver». Dessa ord är tillskrivna i originaldomboken, medan det egentliga protokollet innehåller, att immissionen uppsköts, därför att Q sades intet vara hemma. Detta kanske beror på att Milander, som haft

⁴⁸ Jfr ang. Ebba Brahes kontrakt 1657, ovan s. 35.

skyldighet att underrätta Welam och verkställa vräkningen, drog sig för att göra detta och sökte undanflykt, innan han fått landshövdningens skriftliga befallning, efter vad han själv uppger samma dag tinget hölls. Han hade talat med Welam på Depkens uppmaning, men W Q hade då framvisat ett nytt brev — möjligen från De la Gardie — vilket ingivit Milander fruktan att bli »medh tiden uthj Stockholm anklagat», om han förgrepe sig på Quensels egen-dom. Milander stod ju också i viss, tidigare obligation till Welam.⁴⁹ Likväl trädde reduktionsbeslutet i kraft längre fram på året. Den 10 juli 1661 daterar Conrad Quensel en supplik till reduktionskollegiet, där han omtalar, att »jagh ähr nu för kortt sedhan, fast uthi otijdh, uthan någon konungl. Reductionscollegij resolutionis eller befallningz opteendhe, aff befallningsmannen Niels Andersson Milander, depossiderad vorden uthur hemmanet Lodvijka i Grängie sockn» . . . och uppräknar här åter de rättshandlingar, på vilka hans innehav grundar sig, vilket innehav ej heller dittills klandrats. Sedan bergfrälset indragits, har han därför inte vetat annat, än att hans skattemannarätt till samma gård vore odisputerlig. Han säger sig ha kostat på den ansenliga medel, upptagit den av öde och bibringat den det värde, som den nu har, ja, förbättrat den både med byggningar och »till många andre vilkoher», så att han nu inte kunde föryttra den för mindre än ett tusen riksdaler, och begär alltså restitution tillbaka till honom.⁵⁰

Man kan knappast förundra sig, om gamle Welam hade svårt att fatta höga överhetens förfoganden med honom eller om hans tilltro till svensk rättvisa rubbades. Ett stöd hade han ännu kvar för hoppet om hjälp ur sitt jämmerliga trångmål — familjen De la Gardie. Det visade sig också, att fältherrens barn inte glömde sin fars gamla bruksfogde. Vi vet, att Welam varit i Stockholm redan 1661 och där både träffat sin son och troligen också uppvaktat Magnus Gabriel. En odat. supplik från Welam till Magnus Gabriel härrör tydligen från denna Stockholmsresa.⁵¹ Welam beklagar sig där i bedrövlig ton över sitt armod, sedan Leijels drivit honom från gården, säger sig icke kunna utfå de 373 riksdaler, som bollmästaren Jöran Seippels änka Anna blivit honom skyldig och ber rikskanslern ge honom något understöd till uppehälle och respengar hem till bergslagen igen. Han återvände också till Dalarna, men vistades en tid vin-

⁴⁹ Jfr PHT 1965, s. 26.

⁵⁰ Reduktionskoll. prot. o. akter. Bd 50, KA.

⁵¹ Brev till Magnus Gabr. De la Gardie, RA.

tern 1662—63 ännu en gång i huvudstaden, bl. a. för att slutföra den seippelska processen, som pågick juli 1662—april 1663. Kanske var han närvarande vid sonens död, som inträffade i början av dec. 1662 och säkert kändes som en svår förlust; Conrad hade alltid varit ett stöd för honom, hjälpt honom till rätta i de svenska förhållandena, skrivit inlagor åt honom vid behov och utgjort en förbindelse-länk med Stockholm och De la Gardies.

Efter Conrads död och sedan han vunnit den Seippelska processen våren 1663,⁵² vänder sig Welam på nytt till rikskanslern och ber honom förhjälpa sig till en liten »Wonung oder heimmen auff lande» för de pengar han nu fått av Seippels samt av rikskansleren själv.⁵³ Detta tyder på att han inte ens fått behålla någon del i Nothemmanet. Han refererar affären med Ludvika och beskriver, hur förfallet där varit först vid hans tillträde: »Das habe ich wieder auffgebauwett undt ausgerijgett. . . und mid stengen und hengen mid zimliche ohnkosten woll zu gerichdett» samt att allt detta har Leijels »an sich gebracht ick weis nicks mit was, oder was uhrsache, und haben mich armen Man gantz zu anzeitt in vorjahr oder fryling da alles woll zugerustett gantz ohnchristlich ausgestossen ohn aller wiedergeld meines ohnkostn das ich armer Man das hemmen nicht zu genissen meines schaden zu erhollen alle meine angewendete arbeit in ihren nuttzen genomen und von triben das ich armer man nu keine blejbende stette und im Elende umbzihen muss». — Utom den penninghjälp, som Welam tycks ha fått av Magnus Gabriel, hade han som nämnts också bekommit grevinnan Maria Sofias brev angående Nothemmanet.

Samma vår 1663 anhåller Welam hos kammarkollegium om någon ersättning för sina lidna förluster: hans begäran syns mest ha gällt tillstånd att flytta »den nye stufvan», som han med egen kostnad byggt på Ludvika gård, till annan ort. Kammarkollegium gav honom 26 maj brev härom, och Welam skrev själv till landshövdingen, som numera var Gustav Duwall.⁵⁴ Den 28 juli tillskriver denne befalningsman Milander,⁵⁵ att »en gammall man Wilhelm Qventzel be:d» presenterat detta kammarkollegii brev, varför flitig rannsakan i ämnet påbjuds. Welam hade också besvärat sig över att han ännu icke blivit inrymd uti tredjedelen av Nothemmanet, oaktat landshöv-

⁵² Svea hovrätts dombok 15/4 1663. Lib. caus. 113:1, nr 8, RA. Welam fick då även rättegångskostnaderna ersatta med 30 penningar silvermynt.

⁵³ De la Gardie-arkivet, RA.

⁵⁴ Kammarrens reg., KA.

⁵⁵ Kopparb. länsstyr. arkiv. Reg. 1663—65, ULA.

dingens antecessor, Creutz, redan för ett år sedan på Gränges ting muntligen resolverat, att »den karlen som ber:de deel då innehade skulle den straxt afträdh». Landshövdingen uppmanar Milander att låta »offta bem:te Qventzell vederfahras hvadh han befinnes vara berättigat till». Vi ser alltså, att en tredjedel av Nothemmanet blivit Q. tilldömt. En annan tredjedel avhandlades ju vid ovannämnda ting i jan. 1662.⁵⁶ Hur och när landshövdingens befallning rörande Welam blev verkställd vet vi inte. Nothemmanet har in i vår tid utgjort 1/4 hemman.⁵⁷ På en äng vid vägen utanför Ludvika samhälle låg Notgården med utsikt bortåt bergen med minnena av den förlorade välmaktens dagar. Numera har en modern idyllisk trädgårdsstad anlagts på platsen, där Not-namnet alltjämt finns kvar. Far man genom de områden, där Welam Quensel verkade, och möter den mäktigt friska naturen bland berg, milsvida skogar och sjöar, som människors framfart ännu i våra dagar inte hunnit förstöra, förstår man, att han trots allt drogs dit tillbaka och där kanske kunde känna sig lyftad över all grämelse.

Hög ålder och tryckta omständigheter gör det troligt, att han under sina sista levnadsår lämnat all bergshantering, även om han stannade kvar i bergslagen. Redan 1661 avhände han sig redskap — ett tecken i den riktningen. Han sålde då ett par hyttebälgar för 20 skeppund tackjärn till bergsmän i Ludvika. Welam tycks ha fått en del av betalningen, men inte hela, varför bälgarna aldrig utlämnats i hans livstid. Följden var, att arvingarna efter Welams död sålde bälgarna igen till andra köpare. Rätten fann vid bergsting år 1666⁵⁸ att första köpet borde gälla och de senare köparna få sitt igen av Quensels arvingar. Ensam behövde emellertid icke den gamle Welam sitta och betänka livets gång. Han återkom från Stockholm till bergslagen på sommaren 1663 och under 30 sept. står bland brudfolk i Norrbärke kyrkbok »Wilhelm Quensel, fordom arrendator uppå Västersölfbergs gårdh — Kersten Andersdotter i Härendbo».⁵⁹ Den sjuttioårige gifte sig åtminstone för tredje gången. Först hade han en hustru i Tyskland. Han berättar själv, att kriget skilt honom från hustru och två barn i Eschwege.⁶⁰ 1638 hör vi talas om en Welams

⁵⁶ Jfr ovan s. 42.

⁵⁷ Det kan t. o. m. vara möjligt, att det var Welam Q som sålde det till Norlind enligt den ovannämnda anteckningen — att det skulle vara Conrad måste vara misstag, eftersom den quenselska äganderätten till egendomen ännu är under utredning 1663 och Conrad dog i dec. 1662.

⁵⁸ Bergskoll. arkiv. Bergstingsprot. 14/2 1666, RA.

⁵⁹ ULA.

⁶⁰ Jfr PHT 1965, s. 13.

hustru vid V. Silvberg, som köper salt, men om hon är densamma som den tyska framgår ej.⁶¹ Conrad har i ett brev 1 sept. 1646 bilagt ett annat, som han ber få befordrat till »min kära fader och hustru» i Säter.⁶² Samtidigt nämner han, att hans egen hustru då kanske ännu vore »hoos mine föräldrar». Om man skall tolka det som om mor eller styvmor åsyftas kan vara oklart. 1654 talar Welam om att han för sin hustrus svaghets skull måste avbryta en Stockholmsvistelse och återvända hem till bergslagen. Kanske gäller denna uppgift h. Brita som i april 1658 jämte sin man Welam Quensel var dopvittne åt Anna, Lars Jönssons dotter, i Ludvika.⁶³ Hon var troligen mor åt den styvson, som Welam sände med bud till Stockholm 1660. Några egna barn till Welam utom Conrad är ej kända.⁶⁴ Att Welam haft några tjänare i sitt eget hus får tagas för givet. 1656 talas om en tysk kvinna, Bozathia, som avlidit vid Ludvika gård och begravts i Gränge kyrka »rätt vidh kordören». Hon kan ha haft någon anställning hos Welam och tycks i varje fall ha haft sitt hemvist där.

Notisen om giftermålet i sept. 1663 är den sista underrättelsen vi har ur Welams liv. När han dog, vet vi ej, men det var före 14 febr. 1666, då han kallas »salig».⁶⁵ I Sverige hade han levat under fyra regenter och två förmyndarregeringar. Sannolikt blev hans stoft fört över sjön och gravsatt i Gränge kyrka. Lägerstaden kan man icke längre finna, sedan alla kistor under kyrkan i början av detta sekel blivit sänkta i en gemensam grav på kyrkogården, utan att någon inskrift blivit bevarad.

Med den äldste svenske ättefadern lämnar släkten Quensel bergslagens skogar och berg. Dess vidare öden följer banor, avlägsna från det nära sambandet med naturen — genom stormanshov, statstjänster och studiekamrar. I sena led uppstår dock en bergmästare, bergsrådet Isak Johan Quensel (1776—1837), och i våra dagar har Percy Quensel (1881—1966) som professor i mineralogi och petrografi rannsakat bergarter och metaller.

⁶¹ De la Gardiesaml., Topographica, Räkenskaper, LUB.

⁶² Till sekr. Nils Pedersson (Blix?), Ensk. samlingar, Arkivfragment, RA.

⁶³ Grangärde kyrkobok, Grangärde.

⁶⁴ 1651 kristnades vid V. Silvberg Jacob, »barn vid Lodvika gård» — det kan ha varit en Welams ättling, som dött i spädd ålder, namnet går åtminstone igen i släkten, där det har sin otvetydiga härkomst av fältherrens.

⁶⁵ Bergstingsprot. 14/2 1666. Bergskoll. arkiv, RA.

TILLÄGG TILL SLÄKTEN BEDOIRE'S GENEALOGI

AV FREDRIC BEDOIRE

I Personhistorisk tidskrift för år 1963, häfte 2, s. 65—92, infördes en redogörelse för släkten Bedoire. Vid senare forskning har en del kompletterande upplysningar kommit i dagen. I Uppsala universitetsbibliotek finns en liten handskriftssamling¹ från demoiselle *Carolina Gother* († 2 juni 1836, 75 år gammal), som var dotter till handelsborgmästaren i Stockholm Engelbert Gother och hans maka Maria Elisabeth Bedoire.² I denna ingår en del brev, dikter och andra personliga handlingar från den ogifta damen, ävensom bouppteckningar och genealogiska anteckningar rörande hennes mors släkt. Med denna hade hon alltid haft god kontakt, och efter moderns död 1783 fick hon och hennes omyndiga syskon morbrodern, ceremonimästaren Jean de Bedoire, till förmyndare. I dennes testamente hörde Carolina Gother till de systerdöttrar, som blev speciellt favoriserade. Även med mostern friherrinnan Ulrica Rosirs familj stod Carolina i det bästa vänskapsförhållande, som varade livet ut med kusinerna Maria Elisabeth Lilliesvärd och Ulrica Cock.

De genealogiska anteckningar, som demoiselle Gother efterlämnade, torde härröra från 1780-talets första år och hör till de tidigaste sammanställningar om släkten, som finns bevarade. Vem som har nedtecknat dem vet man ej, men att det är en person, som stått Frans Bedoires släktgren nära, är odiskutabelt. Borgmästarinnan Gothers dödsfall 1783 är icke omnämnt, men väl att hennes systerson brukspatronen Jean Fredricsson Bedoire ingick sitt andra äktenskap med en kvinna »av okänd härkomst», vilket ägde rum 1780.³ Då senare händelser inom familjen inte är omnämnda, har anteckningarna säkerligen tillkommit mellan 1780 och 1783.

Om släktens äldsta generationer är uppgifterna mycket knappa, och någon upplysning om det franska ursprunget får man ej. Först i och med de samtida släktmedlemmarna ger anteckningarna fullständiga data. Dessa överensstämmer i regel med tidigare kända, men kompletterar dessa med förut saknade uppgifter, som dock är svåra

¹ Sign. X 251 k: 15 c—f samt släktanteckningar i X 251 k: 20. Samlingen ingick i en donation till UUB 1957 från fru Maj Lorentz, född Almquist.

² PHT 1963, s. 90.

³ Jfr PHT 1963, s. 75.

att kontrollera. Medlemmarna av släkten bodde från 1660-talet till 1800-talets början i Staden mellan broarna, men tillhörde inte konsekvent någon församling, som förde ministerialböcker. Stamfaderns båda söner Jean d. y. och Frans tillhörde den franska reformerta församlingen, men dop, bröllop och begravningar kunde bokföras i Nicolai, Fransk-Lutherska, Tyska eller Maria församling. I den sistnämnda registrerades oftast dödsfallen, då det Bedoireska gravkoret sedan 1712 var beläget på Maria kyrkogård. Händelser inom familjen kunde ibland antecknas i två församlingar, men det hände också, att de inte blev införda i någon. Kompletteringarna, som man får genom Carolina Gothers stamtavla, gäller i främsta rummet tabellerna 3 och 20.⁴

Grosshandlaren *Fredric Bedoire* (tab. 3) uppgives enligt den Gotherska stamtavlan ha gift sig 11 sept. 1744 med sin kusin *Charlotta Bedoire*, född 3 jan. 1725. Båda dessa uppgifter synes stämma, då Charlotta döptes 5 jan. 1725, och hennes förmyndare grosshandlarna och direktörerna för Ostindiska kompaniet Herman Petersen och Jean Henric Lefebure 7 aug. 1744 anhöll hos K. M:t om tillstånd för kusinerna att ingå äktenskap (»till fullbordandet af thet . . . tilltänckta samt i ärbarhet påbegynta äkta förbund», justitierevisionens utslagshandl., RA). Anteckningarna omnämner, att två söner skall ha fötts i detta äktenskap, Jean Fredric 23 maj 1746, som emellertid dog redan 4 juli 1747, och Johan Fredricsson 29 okt 1747. En sammanblandning av dessa har under senare år ägt rum. När det år 1827 rådde oklarhet om den gamle brukspatronen Jean Bedoires på Molnebo födelsedag, inkom från franska reformerta församlingen i Stockholm till Västerlövsta en felaktig födelseattest, som uppgav, att Jean Fredric Bedoire föddes 23 maj 1746. När *Jean Fredricsson Bedoire* 1768 flyttade från Stockholm till Västanfors bruk, uppgives han emellertid i husförhörslängderna vara född 29 okt. 1747, vilken dag överensstämmer med familjeanteckningarna och således är hans riktiga födelsedag. Charlotta Bedoires andra bröllop, med sin svåger Herman Petersen, dateras till 22 maj 1753, vilket styrks av de tryckta bröllopsverserna. Vidare säges att »Herman Petersen ligger med sin första fru begrafnen uti Bedoireska familjegraven vid Maria kyrka».

Till ätten af Petersens genealogi kan ur de Gotherska anteckningarna meddelas, att Charlotta Bedoire även i sitt andra äktenskap hade hittills okända barn. Efter den äldsta dottern Anna Charlotta (f.

⁴ PHT 1963, s. 71—72, 90—92.

Charlotta Bedoire, f. 1725, † 1808.

G. 1 1744 m. sin kusin grosshandlaren och brukspatronen Fredric Bedoire;
2 1753 m. sin svåger direktören för Ostindiska kompaniet Herman Petersen.
Pastell av Gustaf Lundberg. Åg. af Petersens, Erstavik. Foto SPA.

1755, g. Klingspor och Lewenhaupt) föddes Maria Petersen 19 juli 1757 (död 18 juni 1759) och Frantz Petersen 24 juli 1759 (död redan 25 aug. s. å.). Därefter föddes Johanna Maria (g. Hamilton) 1760 och Juliana (g. von Düben) 1765.

Om *Frans Bedoires* (tab. 20) familj ger de Gotherska anteckningarna följande upplysningar. Den andra dottern, Maria Elisabeth, sedermera borgmästarinnan Gother, uppges vara född 27 febr. 1726, vilket man väl inte bör betvivla, särskilt som hon döptes i mars månad i Fransk-Lutherska församlingen. Därefter föddes en son Jean 16 mars 1727, som döptes i samma församling 17 mars, men avled 24 maj s. å. Landshövdingen *Jean de Bedoire* uppges både i Elgenstiernas ättartavlor och i Adlerbeths griftetal⁵ vara född 28 dec. 1728, men enligt Fransk-Lutherska församlingen döptes han 23 dec. s. å. och enligt Carolina Gothers papper skulle födelsedagen vara 18 dec. Dessa uppges också, att systemen Johanna Bedoire, gift von Stockenström, föddes 21 jan. 1730, vilket torde vara riktigt (1729 i Elgen-

⁵ G. J. Adlerbeth, *Tal öfver landshövdingen och riddaren ... välborne herr Jean de Bedoire ... den 6 januari 1801, då hans vapen krossades (1801).*

stiernas ättartavlor), då hon döptes i Tyska församlingen 23 jan. 1730. Efter dottern Ulrica, född 1733, nämns en hittills okänd liten dotter, Sophia, som föddes 26 sept. 1734 och dog 5 nov. s. å. Därefter föddes det yngsta barnet Frans 30 dec. 1736 (döpt i Fransk-Lutherska förs. 2 jan. 1737). Om honom berättar anteckningarna: »Reste utrikes, återkom 17xx och engagerades i Commerce Collegio, der han någon tid som extraordinarie gjorde tjenst. Köpte sedan Jernbruket Ryd i Småland, det han innehade till 1764, då det blef försåldt, hvarefter han flyttade till Stockholm och köpte Ackala gård derut-med det han innehade några år, hvarefter han bodde i Stockholm.» Han är för övrigt mest känd genom sin bekantskap med Carl von Linné.⁶

Uppgifterna om *Henric Anton Herman Bedoire* (tab. 15)⁷ och hans familj kan kompletteras ur bl. a. Gävle stadsförsamlings kyrkböcker. Han var brukspatronsson från Molnebo, yngst i den stora syskonskaran och säges enligt familjetraditionen ha blivit oerhört bortkelad av sin mor. Efter hemmets upplösning 1842 hade han inte mycket gemensamt med sina anhöriga, utan betraktades som familjens »svarta får». Han blev fångknekt, så småningom klockmakeriarbetare och flyttade till Gävle 1846, där han efter några år blev åkare och gårdsägare. I denna stad gifte han sig 22 dec. 1850 (ej 1848 som Örnberg uppger i Sv. ättartal, 9) med Regina Josefina Bergman, född 7 nov. 1826 i Gävle, dotter av styrmannen Lars Bergman och Margareta Johanna Häggblom. Redan 1848 föddes deras första barn. Som komplettering till uppgifterna om de 13 barnen kan nämnas, att Knut Fredric föddes 17 nov. 1849 i Gävle liksom syskonen, Carl Albert 2 okt. 1854 och Gustaf 19 nov. 1855. Upprepade gånger blev Anton tilltalad för hor och undergick 1853 enskild kyrkoplikt för enkelt hor. År 1854 blev makarna varnade för oenighet i äktenskapet. S. å. blev han stämd för hustjuvnad och dömd till böter eller 22 dagars fängelse på vatten och bröd. Antagligen ansågs han vara mentalt skadad och var omyndigförklarad med akademiadjunkten Henrik Falk som förmyndare, en herre som hade släktingarnas förtroende.⁸ Någon förbindelse måste emellertid Anton ha haft med sina

⁶ Bref och skrivelser af och till Carl von Linné. Utg. af Uppsala universitet, I: 3 (1909). — Ett flertal medlemmar av släkten Bedoire under 1700-talet har omnämnts i Alice Lyttkens roman »Hasard med guldmynt» (1965). Den har för släkten ej något personhistoriskt intresse, då dikt och ofta felaktiga uppgifter blandats.

⁷ PHT 1963, s. 88.

⁸ Gävle stadsförsamlings husförhörslängder 1846—50 och 1851—55.

syskon, då flera av dem står antecknade som faddrar vid även de äldsta utomäktenskapliga barnens dop, t. ex. brukspatronen Johan Wilhelm Hedin och hans fru Aurora Bedoire samt kontraktsprosten, teol. och fil. dr Johan Eric Forssell och hans maka Mina Bedoire. Under senare år hade de övriga släktgrenarna mycket liten kännedom om Antons familj. När Victor Örnberg samlade uppgifter till ättartalen för 1893, fick han om Molnebogrenen många upplysningar av professorskan Anna Lundquist, född Ångström, i Uppsala⁹ — dotter till den kände professorn Anders Jonas Ångström och Augusta Carolina Bedoire.¹⁰ Hon upplyste honom vid ett tillfälle, då han besökte henne, om förhållandet att ingen knappast någonsin hade haft kontakt med morbrodern och hans familj. Den kände genealogen föreslog då, »Vi glömmet bort Anton», vilket professorskan Lundquist inte ville utan lär ha svarat: »Om någon skall med, skall alla med!» I ättartalen publicerades mycket riktigt uppgifter om Anton och hans tretton barn.¹¹

---

⁹ Örnberg 9, s. 51.

¹⁰ PHT 1963, s. 80.

¹¹ Berättat för förf. vid ett besök i Leksand 1959 hos professorskan Lundquists dotter biskopinnan Gerda Billing.

SPÖKSLOTTET

AV J. WILHELM NORDENSON

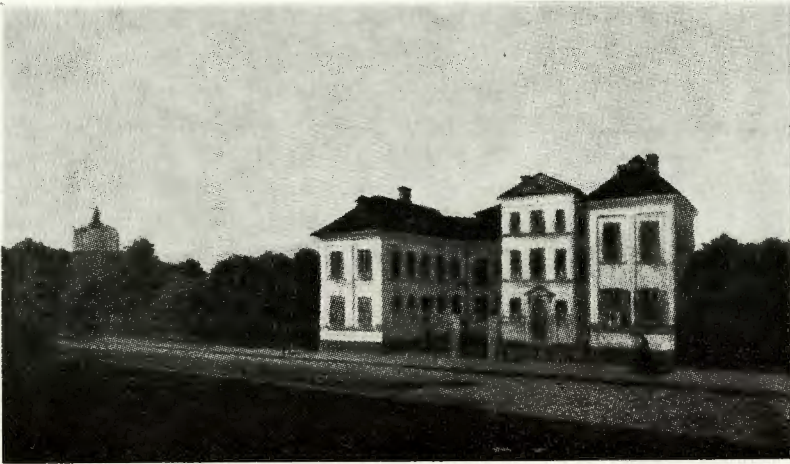
Professor J. Wilhelm Nordenson (1883—1965) var en trägen besökare av Vetenskapsakademiens sammankomster. I regel brukade han en stund innan sammanträdena började infinna sig på mitt tjänsterum i akademiens bibliotek för att diskutera olika frågor. Med Nordensons levande intresse både för lärdoms- och personhistoria var det också naturligt för honom att komma in på gångna generationer av akademiledamöter och andra vetenskapsmän. Wilhelm Nordenson hade anknytning till Vetenskapsakademien icke bara i sin egenkap av ledamot av akademiens medicinska klass utan också genom åtskilliga släkt- och vetenskapsförbindelser, som kunde sträcka sig långt tillbaka i tiden. Han berättade gärna om Gustaf Retzius och hans hustru Anna, född Hierta, ett par som under sekelskiftet spelade en betydande roll i Stockholms sociala och vetenskapliga liv och som tillfört Vetenskapsakademien betydande donationer. Nordenson var befryndad med makarna på så sätt att Anna Hierta-Retzius var syster till Nordensons mormor, Bertha Kleman, född Hierta.

Nordensons berättarkonst var både livlig och charmerande, men umgänget med honom försvårades med tiden av en starkt tilltagande dövhet. Jag fann att det skulle vara tragiskt om allt traditions gods som levde hos denne minnesgode äldre herre skulle försvinna med honom. Efter någon tvekan lovade Wilhelm Nordenson att skriva ned några minnen om makarna Retzius, vilka han dock inte önskade se publicerade under sin livstid — ett villkor som jag givetvis lovade respektera då Nordenson på hösten 1961 lämnade mig manuskriptet till sin lilla studie. Under rubriken »Spökslottet» utgives nu Nordensons hågkomster från makarna Retzius välkända hus i Stockholm, vilket numera som bekant innehåller Stockholms universitets kansli. Några kommentarer av mig tillfogas i form av noter.

Stockholm i januari 1967

Wilhelm Odelberg

J. Wilhelm Nordenson berättar:

På våren 1887 flyttade vi¹ hem från Tyskland, och då vi ej förrän till hösten skulle få komma in i den av min fader förhyrda våningen Stora Vattugatan 12, blevo vi bjudna att få bo hos en av min moders mostrar, fru Ebba Lind af Hageby, och hennes make, kapten August Lind af Hageby.² Dessa hade sitt hem i det av ett hemlig-

¹ Med. dr Erik Wilhelm Nordenson (1847—1919) var liksom sonen-författaren en framstående ögonläkare. Hans namn är förbundet med den oftalmologiska befordringsfrågan vid Karolinska institutet, vilken 1891 avgjordes av Kungl. Maj:t till förmån för medsökanden Erik Johan Widmark. Ärendet, som väl är det i sitt slag mest uppmärksammade i Sveriges akademiska historia, föranledde en massadress av svenska läkare för Nordensons kandidatur. Ecklesiastikministern Gunnar Wennerberg vägrade kontrasignera beslutet och avgick ur regeringen. Som protest lämnade vidare Gustaf Retzius och P. J. Wising sina professurer vid Karolinska institutet (G. Retzius, Biografiska anteckningar och minnen, 2, s. 147 ff). Nordenson var sedan 1882 gift med Bertha Harriet Kleman (1857—1928), dotter till grosshandlaren Pontus Kleman (1817—1903), en affärsman med betydande internationella intressen, och Bertha Amalia Hierta (1836—1926). Makarna Nordenson hade förutom författaren fyra barn: sonen Harald f. 1886, fil. dr, industrichef och riksdagsman, g. 1914 m. Clare Lagercrantz, f. 1891, Ebba (1884—1956), g. 1920 m. professorn vid Naturhistoriska riksmuseet Teodor Odhner (1879—1928), Harriet (1891—1955), g. 1916 m. överläkaren Folke Lindstedt (1884—1943), samt Lilly (1896—1940), g. 1919 m. översten Carl-Axel Torén (1887—1961).

² Publicisten och affärsmannen Lars Johan Hierta (1801—1872) var sedan 1833 gift med Wilhelmina Fröding (1805—1878). Makarnas här berörda barn var förutom i not. 1 nämnda Bertha Amalia, g. m. P. Kleman, Hedvig (1834—1910) samt Ebba Cecilia (1840—1908), g. 1864 m. August Lind af Hageby (1830—1888), sjökapten och befälhavare på olika ångfartyg samt sedermera direktör i den av svärfadern grundade Liljeholmens stearinfabrik. Yngsta dottern Anna Wilhelmina (1841—1924) gifte sig 1876 m. Magnus Gustaf Retzius (1842—1919).

hetsfullt skimmer omgivna gamla »Spökslottet», beläget Drottninggatan 110. Efter min mormors fars död, hade denna egendom av hans änka, fru Wilhelmina Hierta, köpts från bokhandlaren Klemming³, och efter en grundlig ombyggnad hade hon inflyttat i den övre våningen, vilken hon bebodde till sin död 1878. I den nedre våningen hade efter några år Lind af Hagebys tillika med en ogift dotter till Fru Hierta, fröken Hedvig, inflyttat, och det var i deras hem, vi blevo mottagna som gäster. I den övre våningen hade efter änkefru Hiertas död hennes yngsta dotter Anna med sin make Gustaf Retzius flyttat in.

De stora, allvarliga, tungt möblerade rummen och de ständigt förbikörande begravningsstågen gjorde ett djupt intryck på oss barn. Den stora trädgården med sin grav, sitt lusthus, där en mängd besynnerligt skröp förvarades, det gamla stallet, kaféet »petissan» med de många studenterna och den snälla fru Åkerman blevo nu tummelplats för våra lekar. Fantasien sattes i rörelse av alla de historier om spöken och brott, vilka av tjänstefolket berättades om den gamla gården och om de igenmurade underjordiska valv och tilltäppta gångar, som skulle finnas sedan gammalt. Till vår stora besvikelse fingo vi emellertid aldrig uppleva några sällsamma äventyr eller upptäckter.

Däremot hade vi många andra upplevelser där uppe i den gamla gården. Hos Lind af Hagebys bodde en brorson till August, den då 13-årige Ernst⁴, vilken gick i Norra Latinläroverket. Denne samlade sina kamrater ofta till lekar under sin ledning i trädgården, vilka vi små med beundran åskådade. Bland hans lekkamrater voro de blivande professorerna Valfrid Ekman och Nils Holmgren. I jämnåriga lekar deltog med oss Einar Gyldén, son till grannfamiljen Gyldén på Observatoriekullen och sedermera ministerresident, och den hos Gyldéns boende Sonja Kowalewski, dotter till den kända matematikern med samma namn, sedermera barnläkare i Moskva. Vi fingo där även för första gången närvara vid ett bröllop, när Lind af Hagebys höllo ett sådant för en av Augusts kusindöttrar, fröken Elmira Leijonhufvud, som vigdes där med löjtnanten vid Svea artilleri

³ Om traditionerna kring »Spökslottet» se A. Lundin & A. Strindberg, *Gamla Stockholm*, s. 538. Angående tomtens bebyggande och dess ägarelängd se A. Sjögren, *Drottninggatan genom tiderna*, s. 16 ff. Bokhandlaren Otto Henrik Klemming (1825—1887) köpte 1871 1/4 av fastigheten och flyttade dit. Sedan köpte han återstoden 1874 och sålde sedan det hela till fru Wilhelmina Hierta (S. Klemming, *Släkten Klemmings historia*, s. 180 ff.).

⁴ Ernst Lind af Hageby (1874—1950), sedermera överste.

Johan Rezelius. Skam till sägandes måste jag bekänna, att jag från detta bröllop har ett starkare minne av den underbara röda frusna grädde, vi fingo på små nätta porslinsnäckor, än av den omständigheten, att jag då för första gången fick bocka mig för en sådan märkesman som blivande professorn Harald Hjärne, vilken var närvarande i egenskap av sväger till Rezelius.

Småningom flyttade vi ned till Stora Vattugatan, men släppte därmed ingalunda sambandet med Spökslottet, där vi alltid voro välkomna att leka i trädgården, en omständighet, som vi flitigt beagnade oss av, och där vi mycket ofta fingo vara gäster på de goda mostrarnes bjudningar och mottagningar. Hos Ebba Lind af Hageby, var det mest familjebjudningar, vid vilka hon sträckte sig långt ut i släktskapen, och på detta sätt fingo vi lära känna denna även i avlägsna led. Hos Anna Retzius hade umgänget en mera vetenskaplig och internationell prägel. Gustaf och Anna förde ett stort hus med omfattande bjudningar och mottagningar och utövade en mycket förtjänstfull representation vid utländske forskares besök i Stockholm. En god skildring av denna deras verksamhet har givits av Gurli Linder i hennes bok om umgängeslivet i Stockholm vid sekelskiftet.⁵ För oss barn hade denna deras verksamhet en stor fördel. En av Anna Retzii pedagogiska principer var, att ungdomarne genom att få se store män skulle fostras till arbetsamhet och framåtsträvan, och till det ändamålet plögade vi barn inbjudas att efter middagarne och vid mottagningarne för stormännen komma upp och bocka oss för dem. På så sätt har jag fått råka A. E. Nordenskiöld, Frithiof Nansen, Victor Horsley, Rudolf Virchow och många andra koryféer. Roligast var emellertid alltid Oscar Montelius med sina anekdoter och vitsar. Emellertid misslyckades han en gång med en engelska, mrs Marriot. Egendomligt nog reagerade hon oväntat svagt för den vågade kvickheten om skillnaden mellan en ungarl och en vattenklosett («a bachelor is single, a watercloset is double, you see»); däremot blev hon ytterst stött över den till dömes oskyldiga gåtan om vem, som skulle förlora mest, därest drottning Victoria abdikerade, hon eller England («England that would lose a sovereign, whereas the queen would only lose a crown»); hon reste sig upp och gick med orden: »Queen Victoria abdicate. Inconceivable!»

Som nämnts hade kort efter vår avflyttning från Spökslottet en förändring skett, i det att August Lind fallit ifrån. Han låg länge

⁵ Gurli Linder, Sällskapsliv i Stockholm på 1880—1890-talen. (Sthlm 1918).

sjuk i kräfte och vårdades under sitt svåra sjukläger av en av de första från det några år förut grundade Sophiahemmet utgångna sköterskorna, Syster Hanna Barthelson. Under sina sista dagar plågade han ofta prisa den utmärkta vård, han åtnjöt, beklagande de många stackars fattige sjuke, som lågo utan vård, och sägande, att man borde söka göra något för dem i detta avseende. Denna hans önskan lade hans maka på hjärtat, och hon gick till handling i saken genom att stifta Föreningen för sjukvård i fattiga hem i Adolf Fredriks församling, en förening som under hennes ledning stadigt växte och för vilken hon gjorde en stor testamentarisk donation. Liknande föreningar ha tillkommit i andra av stadens församlingar, och verksamheten fortsätter alltjämt i samarbete med av staden numera för samma ändamål tillsatta sköterskor. Fröken Barthelsons uppoffrande vård kom att, tack vare Ebba Lind, bära rika frukter.

Tyvärr blev det allt sämre med sänjan mellan de tre systrarna i Spökslottet. Orsaken härtill var utan tvivel att söka i den yngsta systems, Annas, härsklystnad och taktlöshet, vilka gjorde samarbetet om egendomen och samvaron där alltmör odräglig för de bägge andra. För att undgå de växande obehagen beslöto då de bägge äldre systrarne att flytta, och 1896 slogo de sig ned i en vacker våning i det Sagerska huset, 16 Hamngatan. För oss yngre blev därmed umgänget i Spökslottet mera sparsamt, men fortsatte dock i de förra, uppfostrande formerna även sedan brytning småningom inträffat mellan paret Retzius och våra föräldrar och vår mormoder. Till slut inträdde även mellan oss yngre och dem en brytning. Vid en bolagsstämma i ett gemensamt företag väckte Gustaf och Anna förslag om ett anslag till en husmoderskurs för arbeterskor. Direktören i företaget ville ej motsätta sig anslaget, men framhöll att företaget skadades av kursföreståndarinnans försök att övertala de i kurserna deltagande arbeterskorna att övergå till tjänarinneyrket. Emellertid yrkade min broder och jag avslag på Gustafs förslag, vilket vid företagen votering även med mycket stor röstövertikt förkastades. Vi blevo omedelbart av onkeln och tanten inför hela stämman förklarade vara lymlar, och efter detta blev det brutet mellan oss och dem, då vi vägrade att utan vittnen infinna oss i Spökslottet för att tagas i upptuktelse.

Att skulden till dessa brytningar knappast kan anses vara den övriga familjens, torde framgå av den motsättning i vilken paret Retzius småningom kom till den omgivande världen i övrigt. Att han genom

sin redaktörstid i Aftonbladet⁶, till vars medarbetarestab den tiden hörde många yngre författare som Ola Hansson m. fl. och där han började sin verksamhet med en ledare om »Pressens ogräs», kom i strid med tidningsmännen, är mindre att förvåna. Däremot är det ganska svårförklarligt, att en så pass framstående vetenskapsman kunde ge sig in på en kulturpolitik, som understundom övergick nästan till förföljelse av de misshagliga och som bragte honom i strid med flertalet av människorna i de kretsar, han tillhörde.

Vill man förstå bevekelsegrunderna för Gustaf och Anna Retzii, ofta till synes obegripliga handlingssätt emot sin omgivning, måste man i första hand taga med i räkningen Gustafs utomordentliga arbetssegoism. För att ostört få ägna sig åt sin verksamhet måste han befrias från att behöva ägna alltför mycket tid åt sin oroliga, barnlösa maka. Det gällde för honom att hålla henne ständigt sysselsatt på sitt håll. Med hennes livliga intresse för vad som försiggick såväl ute i världen som i den trängre omgivningen, var detta ej heller alltför svårt. Dock fordrades det för att hålla henne i jämn gång ett visst mått av yttre erkännande. För sin del fann han medlet vara att alltid framhålla, att hon genom sin verksamhet på olika områden gjort sig till Sveriges mest framstående kvinna. Så snart denna ställning syntes hotas av någon, gällde det därför att på något sätt mota medtävlarinnan. Ett par exempel på detta må här anföras.

Deras gamla vän Ellen Key hade genom sitt författarskap kommit allt mer i förgrunden. I detsamma hade hon framlagt vissa tämligen fria synpunkter på kärlek och äktenskap. Detta ledde till att på vissa håll hennes verksamhet började betraktas som osedlighetsfrämjande, och till denna åskådning sällade sig Gustaf och Anna Retzius. Bakgrunden till detta deras sedlighetsintresse uppgåvo de vara de icke alldeles tilltalande förhållandena i Annas familj, där faderns fördomsfrihet i dessa avseenden medfört myckna ledsamheter. Gustaf, som enligt vittnesbörd av jämnåriga studiekamrater i sina yngre dagar ej var något särskilt dygdemönster, ställde sig nu helt vid sin makas sida, då det gällde att gent emot Ellen Key hävda sedlighetens krav. Det gällde nu att söka rikta ett slag mot henne. Tillfälle därtill erbjöd sig, då hon vid en festmiddag för Ibsen i

⁶ Gustaf Retzius var 1884—1887 huvuddelägare i Aftonbladet och tog verksam del i dess redigering. G. Retzius, Biografiska anteckningar och minnen, 2, 1948, s. 79 ff. Arkivet från denna tid har av Vetenskapsakademien 1960 överlämnats till Pressmuseet.

Anna Retzius, f. Hierta

Stockholm hållit ett tal, i vilket hon tackade denne å kvinnornas vägnar för det han skänkt dem en ny religion i stället för kristendomen, vilkens sol nu dalat. Genast sattes en proteströrelse mot henne i gång från detta håll, vilken bl. a. tog sig uttryck i en stor protestskrivelse i tidningarne och annan förföljelse. Det hela har i ett poem skildrats av Albert Engström i Strix.

Ett annat utslag av detta sedlighetsivrande, vilket dock ej var riktat mot någon kvinnlig medtävlarinna till Anna, utan blott var

ägnat att uppmuntra ett av hennes strävanden, må ock här anföras.

När föreståndaren för Riksmuseets etnografiska afdelning Stolpe avled, ville Gustaf förhjälpa vännen A. E. Nordenskiölds son Erland till den därmed ledigvordna tjänsten. Det ordnades så, att tjänsten på förordnande uppehölls av Gustaf med biträde av en zoolog, Swenander, och en teolog, Edgar Reuterskiöld; ingen av dessa hade utsikt att kunna tävla om densamma. Lämpligare biträden från statens historiska museum skötes åt sidan, enär de voro anställda under Montelius, vilken vid denna tid var inblandad i ett mycket debatterat galant äventyr.⁷ Emellertid fick Gustaf mistankar om Nordenskiölds sedliga vandel, och han satte då in utomordentlig kraft på att mot honom spela ut en annan kandidat, K. V. Hartman, vilken ock erhöll tjänsten. De små nattliga Samoa-sitsar med hula-hulaflickor, vilka denne anordnade i museet, kommo sedan att vålla Gustaf och Anna bitter ånger. I sina minnen skriver Gustaf om Wittrock, som var hans främste motståndare i denna fråga, att denne hade rätt.

Än värre blev det, då Selma Lagerlöf genom sin författarverksamhet allt mer och mer kom i förgrunden. Genom hela sin strängt vetenskapliga skolning hade Gustaf föga sinne för hennes mer eller mindre idealiserade och sagobetonade framställningar om biologiska skeenden, och denna omständighet ledde småningom till ett häftigt anfall mot hennes alster, vilka, som det hette, voro ägnade att »lära barnen att ljuga». För att rikta ett dråpslag mot hennes anseende förmådde Gustaf en av sina hejdukar, Einar Lönnberg, att författa en mycket skarp kritik av de naturvetenskapliga uppgifterna i Nils Holgerssons resa. Densamma offentliggjordes i Stockholms Dagblad dagen innan Selma högtidligen skulle promoveras till filosofie hedersdoktor i Uppsala Domkyrka vid Linnéjubileet 1907, och väckte pinsamt uppseende. Selma lär ha tagit mycket illa vid sig, men lät trösta sig av promotionskamraten Gustaf Kolthoff med det vänliga rådet, att låta honom med några penndrag få rätta de påtalade feLEN i korrekturet till nästa upplaga. Även på annat sätt sökte man från detta håll nedsätta Selma; man läse blott Gustafs omtalande av henne i sin självbiografi, vilket direkt hade kunnat avtryckas i Grönköpings Veckoblad.⁸

⁷ Hänсыftar på riksantikvarien Oscar Montelius' (1843—1921) på sin tid (omkr. 1905) uppmärksammade förbindelse med textilkonstnärinnan Agnes Branting (1862—1930). A. Lindblom, *De gyllene åren* (1952), s. 103 f.

⁸ »I afseende på frågan om Selma Lagerlöfs Nobelpris, som år efter år starkt påyrkats af vännerna Tegnér och Billing m. fl., stod jag helt på Wirséns ståndpunkt och åskådning. Men nu, då han var borta, anade jag oråd. Ock

En annan omständighet, som drog mycken ovilja över Gustaf och Anna, var deras sätt att inom institutioner och föreningar driva sin vilja igenom medels utlovande av penningunderstöd, vilka emellertid vid förekommande fall av ohörsamhet för deras önskningar återtogos. Detta förfaringssätt tillämpades av dem så ofta, att man i vissa kretsar brukade tala om gåvor »à la Retzius». Ett exempel på en sådan återkallad gåva må här anföras.

Gustaf hade varmt intresserat sig för tanken på Stockholms högskola och vid sitt inträde i familjen Hierta förmått gamla fru Hierta att till åminnelse av sin framlidne make stifta en professur i national-ekonomi, som skulle bära dennes namn. Han önskade nu bidra även till högskolans byggnadsfråga och fick de trenne systrarna vilka ägde Spökslottet att i ett inbördes testamente donera detsamma till högskolan. För att snarast möjligt ge högskolan tillfälle att börja bygget ordnades saken så, att en sjundedel av tomten med varm hand skänktes till densamma. Emellertid uppstodo småningom misshälligheter mellan Gustaf och flere av Högskolans professorer och även med dess ledning, vilket hade till följd att han sökte förmå Annas

---

då Wirsens egen plats i Akademien skulle besättas, fruktade jag det värsta. Akademien hade ju redan med afseende på sekreterareplatsen utsett Karlfeldt att tills vidare sköta sysslan, men den 18 September 1912 sammankalldes vi att utvälja efterträdare på Wirsens plats i själfva Akademien. Den diskussion, som jag blef vittne till, och det beslut, som då fattades, blefvo för mig afgörande för att aldrig mer sätta min fot i denna akademi. Det var hemskt att höra och se, huru den stora majoriteten af dess ledamöter där beslöt ge tappt och böja sig för den stora allmänna opinionen, att förena sig om inval på Wirsens plats af — Carl Gustaf Verner von Heidenstam. Icke blott herrar Karlfeldt och Per Hallström förordade detta varmt, utan äfven Tegnér och Billing, Hildebrand och Annerstedt, Hjärne och Afzelius gingo med därpå. Ja, Billing talade svängmästaraktigt, såsom han det kunde, lifligt därför — men han lär, såsom jag af Gellerstedt, som satt bredvid honom, sedan erfor, hafva aktat sig för att afgifva sin egen röstsedel! De enda, som vågade kämpa emot att här invälja Heidenstam — och detta på Wirsens plats — vore jag äfvensom den alltid rättrådige och rättfärdige Rudin. Vi båda, jämte Söderwall, gifvo våra röster åt språkforskaren, professor K. A. L. Kock i Lund. Melin hade röstat på en annan professor, jag tror att det var på K. Warburg.

Och därmed var nu tärningen kastad. Kungen fastställde valet, von Heidenstam höll sitt inträdetal i Akademien i December 1912 och intog sålunda Wirsens plats. Talet lär, för dem som då åhörde det, varit pinsamt, både i orden och framförallt i tonen.

Sedan dess har jag icke varit i Svenska Akademien, endast ett par gånger insändt min röstsedel för att söka förekomma rent skadliga inval, men en gång, vid Sven Hedins, afgaf jag min röst för honom. För Selma Lagerlöfs Nobelpris och hennes inval i Akademien har jag naturligtvis icke röstat. Hälst skulle jag hafva utträdt ur Svenska Akademien, men jag har fruktat för, att denna akademi nu sjunkit så djupt, att den då skulle kunna på min plats invälja Selma Lagerlöfs och von Heidenstams intima vän, Ellen Key, och detta har jag icke velat upplefva!» Retzius, a. a., 2, s. 231—232.

Gustaf Retzius vid sitt arbetsbord på Spökslottet

systrar att tillika med henne ändra den till förmån för högskolan gjorda testamentariska bestämmelsen. Dessa förklarade sig emellertid stå vid sitt en gång givna ord, och Anna ensam ändrade sitt testamente samt insatte stiftelsen Lars Hiertas minne i högskolans ställe. Följden blev, att vid hennes frånfalle högskolan tvangs att av sagda stiftelse inlösa hennes del av tomten. Detta möjliggjordes genom att dåvarande rektor, Ivar Bendixson, lyckades förmå Stock-

holms stad att väsentligt bidra till inlösen, mot att trädgården skulle bevaras som offentlig park.

Även i fråga om den ovan nämnda professuren ingrepo de så-tillvida att de i det längsta försökte hindra dess besättande inför ut-sikten, att Wicksell, Cassel eller någon annan icke för dem antaglig person skulle erhålla den, och då Annas systrar ej ville deltaga i deras åtgärder i detta syfte, blev brytningen med dem allt fullständigare.

Att under dessa förhållanden Gustaf och Anna Retzius lyckades skaffa sig en mängd ovänner, är ju ej ägnat att förvåna, och talet om »våra fiender» var dagligt ämne vid sammanträffande med dem. Tyvärr kommo ock dessa förhållanden att ofta skymma deras verkliga förtjänster. Anfall gjordes bl. a. även mot Gustaf som vetenskapsman. Det är naturligtvis riktigt, att han icke var upptäckts-resanden i vetenskapens värld som öppnar nya vidder för blicken och låter en skåda långt framåt över landet, men han var den flitige, noggranne kartläggaren av de förut kända områdena. Som sådan var han värd ett mycket stort erkännande. Ett exempel på hans ytterliga noggrannhet må anföras. Man hade utförligt beskrivit ett nätverk av trådar i ögats glaskropp. Retzius beskriver även dessa trådar, men säger uttryckligen, att vad han iakttagit var »Reihen aneinander liegender Körner, die ich Fibrillen nenne», därmed lämnande möj-ligheten av att det gällde konstalster, vilket de ock visat sig vara. Anna för sin del ville det goda, men led av en besvärande idéflykt och hade ett otroligt dåligt omdöme. Detta förhållande har ock hennes biograf, friherrinnan Annie Åkerhielm, vilken av hennes testaments-exekutorer utsetts att skriva den levnadsteckning⁹, till vilken hon testamenterat 25 000 kronor, uppenbarligen insett. Hennes framställ-ning är i betraktande av den press, från vilken hon utsattes från sina uppdragsgivares sida, mönstergill; endast i slutklämman har hon sviktat, när hon förklarar Anna vara »genial»; idéflykt får ej be-tecknas som genialitet.

I Spökslottet efterträddes Ebba Lind af Hageby och Hedvig Hierta av Gustaf Retzii moder, gamla fru Emelie Retzius, f. Wahlberg.¹⁰ Hon var då över 80 år gammal. Icke så sällan plögade vi besöka henne, och mot oss barn var hon alltid mycket vänlig, ehuru hon nog

⁹ Annie Åkerhielm, Anna Hierta-Retzius. En minnesteckning (Sthlm 1928).

¹⁰ Emilia Sophia Wahlberg (1813—1903), g. 1835 m. professor Anders Retzius (1796—1860). Hon var dotter till grosshandlaren i Göteborg Nils Fredrik W. (1763—1819) och Anna Margaretha Ekman (1779—1821). En syster till modern var Hedvig Elisabeth Ekman (1780—1860), g. 1800 m. sedermera riksståthållaren greve Baltzar Bogislav von Platen (1766—1829).

annars hade rykte om sig att vara ganska sträv. Sin son Gustaf hade hon från hans gossår hållit till strängt arbete. När fadern dog, förmodade hon honom att hoppa över en klass i gymnasiet, för att han snarast skulle kunna ägna sig åt den uppgift, som hon för honom drömde om, fortsättandet av faderns verk. Hans första uppgift blev ock att utgiva några av faderns begynta arbeten, och sedermera fullföljde han i sonlig vördnad faderns verk på olika områden på ett lysande sätt. Modern följde noga med enskildheterna i detta hans arbete, och ända upp i sin höga ålders dagar kunde hon timvis stå bakom honom, när han satt och ritade eller mikroskoperade. Hon hade delvis uppfostrats i sin mosters, »Kanal-Platens» makas, hem; hon hade som ung fru varit med om striderna kring Karolinska Institutet och kunde om mången bemärkt man lämna ungdomen roande upplysningar. På sin 90-årsdag berättade hon, att hon som ung ansågs mycket emanciperad. På fråga, vad som föranlett detta omdöme, svarade hon att den tiden fruarna aldrig deltog i middagar; endast herrar sutto vid bordet, och i dörren till köket stod värdinnan och ledde serveringen. Mot vanan hade hon emellertid tagit plats vid bordet, och detta väckte klander. Emellertid hade hennes bordsgranne tagit till orda och utbragt en skål för henne och uttalat en förhoppning om att detta tilltag borde få efterföljd. Vi frågade genast, vem denne fördomsfrie kavaljer var, och fingo till svar: Berzelius.

Bortsett från dessa mindre tilltalande utfall mot misshagliga kulturpersonligheter, gjorde dock Gustaf en stor insats för vetenskap och samhälleligt framåtskridande genom att förmå sin svärmor, Fru Hierta, att till minne av sin avlidne make skänka dels 100 000 kronor till en professur i nationalekonomi vid Stockholms Högskola, dels 400 000 kronor till fond för en stiftelse, Lars Hiertas minne, vilkens uppgift skulle vara att verka för »det mänskliga framåtskridandet och detta huvudsakligen genom att framkalla och befordra sådana vetenskapliga upptäckter och uppfinningar, sociala förbättringar och frisinnade reformer, som kunna bliva till välsignelse för mänskligheten i allmänhet och särskilt för Sveriges folk». Dess program var otvivelaktigt väl omfattande, men den har nu att peka tillbaka på 3/4 århundrades mycket gagnande verksamhet, och den torde ock ha haft betydelse genom att ge uppslag till andra stiftelser av liknande art.

Än i denna dag stå Spökslottet och dess gamla trädgård tämligen orörda. Det är kärt att någon gång då och då ströva fram över de

grusgångar och gräsmattor, där man i tiden sprungit och lekt och att vid ärenden till Högskolan få stiga in i den zoologiska inrättningen å nedre bottnen eller i den ståtliga sessionssalen i övre våningen med dess stucktak, takmålningar och med dess gyllenläderstapeter. Med egendomliga känslor beträder man Gustafs och Annas förmak, nu prydda med porträtt av »våra fiender», Mittag-Leffler, Leche m. fl.

J.W.N. 1961

RÄTTELSE OCH TILLÄGG TILL UPPSLAGSVERKET
»LAGMÄN OCH HÄRADSHÖVDINGAR
I SVERIGE» (1955)

AV JAN ERIC ALMQUIST

Under de mer än tio år, som förflutit efter tryckningen av ovan anförda uppslagsverk,¹ har forskningen ej stått stilla. En rad nya avhandlingar ha sett dagen, vilka äro ägnade att fördjupa kunskapen om hithörande ämnen. I Finland ha dessutom under mellantiden (1958—59) på finska språket utkommit liknande skrifter av H. Holmberg, J. A. Eriksson och Y. Blomstedt. Dessa skrifter kunna beträffande perioden före 1809 sägas utgöra ett välbehövt supplement till mitt ovan anförda verk, eftersom jag däri medvetet avstått från att behandla den finländska delen av Sverige. Den viktigaste av nyssnämnda skrifter, nämligen Y. Blomstedts akademiska avhandling från 1958, har jag utförligt recenserat i Historisk tidskrift 1960, s. 93 ff. I Diplomatariekommittén har dess nuvarande chef, arkivarien J. Liedgren, fortsatt sin verksamhet å tjänstens vägnar med att komma förfalskade eller oriktigt daterade urkunder på spåren. Och genom hans välvilliga förmedling har jag fått uppmärksamheten fäst vid nödvändigheten att efter hans avslöjanden ompröva vissa slutsatser, som av mig dragits på grundval av sådana otillförlitliga källor. Även fil. doktor H. Gillingstam har gjort ett flertal viktiga påpekanden i detta sammanhang. Och slutligen har mina egna arkivforskningar under det senaste decenniet medfört vissa rättelser eller tillägg till verket ifråga.

Dessa omständigheter ha föranlett mig att söka åstadkomma en samlad rättelselista genom att i en förteckning medtaga alla de personer, vilkas data på något sätt förändrats och därvid låta nyheterna framträda genom att använda kursiverad stil. Ett sådant löst rättelseblad publicerade jag redan 1960, men då det är lämpligt, att alla rättelserna samlas på ett ställe, har jag införlivat innehållet av detta rättelseblad med föreliggande samling men har med utsättande av en

¹ Detta verk utgör på samma gång register till arbetet »Lagsagor och domsagor i Sverige» (1954), varav följer, att efterföljande rättelser indirekt äro av betydelse även för nämnda arbete. Av detta arbete finnes ännu en mindre restupplaga kvar hos förlagsfirman P. A. Norstedt och Söner.

asterisk (*) velat antyda, att viss rättelse redan tidigare aviserats. För att anmärka att ett eller flera ord böra utgå eller avlägnas, har jag nedan låtit dessa omgivas med två spetsiga vinklar en å vardera sidan (< >). Vid förändring av årtal har det dock ansetts tillräckligt att kursivera det nya årtalet, som trätt i det gamlas ställe.

Förutom de förkortningar, som begagnats i arbetet, har här tillkommit följande:

Ahs = Almquist, J. E., Herrgårdarna i Sverige under reformations-tiden (1960). — ATA = Antikvariskt-topografiska arkivet. — Blh = Braunerhjelm, A., Kungl. Lifregementets till häst historia, V:1 (1917). — Böp = Broomé, B., Ätten Posse (1960). — DBM = Danmarks Breve fra Middelalderen, 2 R. (1928 ff.) — Dk = Diplomatarietkommittén — DRA = Danska riksarkivet, Köpenhamn. — EST = Enköpings stads tänkeböcker (ed. S. Ljung, 1960 ff.). — FRA = Finlands riksarkiv, Helsingfors. — GUB = Göteborgs universitetsbibliotek. — Kla = Kavlåsarkivet (RA). — Lamv = Larsson, L. O., Det medeltida Varend (1964). — Leh = Ljung, S., Enköpings historia, I (1963). — Lumv = Lundahl, I., Det medeltida Västergötland (1961). — Pd = Peringskiölds diplomatarium (RA). — Rd = Rääfs diplomatarium (RA). — Sfa = Stureforsarkivet. — Smb = Svenska medeltidens bibelarbeten, I (ed. G. E. Klemming, 1855). — Sta = Sturearkivet (RA). — Stda = Strängnäs domkapitels arkiv. — Vfn = Värmland förr och nu (1902 ff.) — Vs = Viksaml. (RA). — Ås = Årsta-samlingen (RA), vol. 12. — Äsf = Äldre svenska frälseläkter, I (ed. F. Wernstedt, 1957—65).

1. Tiden före 1680 18/12

*Anders Larsson, uhh 1637—53 i Norra och Södra Vedbo (Jönk. l.) *Kallade sig stundom Lanthelius.*

Anders Pedersson i Svarttorp, uhh omkr. 1620—49 i Barne... < Vadsbo > ... och Ås (Äb. l.); ulm 1631—33 i Tiohärads lagsaga.

Anders Påvelsson, hh 1410 i Askim och okänt när även i Sävedal (dåv. Äb. l.) [*DBM nr 3895; SD*].

Arvid Persson, (u)hh 1557—68 i Vättle (Äb. l.) [*GUB perg.; Rap*].

Arvid Persson, uhh 1624—28 i Vadsbo (Skar. l.) [SoH 1961, s. 210, not 3].

Axel Gregersson (< sparre > Högnalövs-ätten), hh 1490—1500 i Konga (Kron. l.). — Bl. källorna insättes *Lamv, s. 445.*

Axel Matsson (Hällekis-ätten), hh i Vadsbo (Skar. l.) 1518, † tidigast 1526 [Åsf, s. 157; Sb 5, nr 222; LProt. 1552 23/5].

*Bagge, Anders, hh 1462 i Askim och 1467—76 i Sävedal (dåv. Äb. l.) — Bl. källorna insättes *DBM nr 3895.*

Bagge (< äldre ätten > av *Botorp*), Nils (Tyrgilsson), hh 1449—55 i Södra Möre (Kalm. l.). — Bl. källorna insättes *Åsf, s. 112.*

Bagge (< äldre ätten > av *Botorp*), Nils (Trulsson), hh 1529—30 i Tvetå (Jönk. l.), † 1530. — Bl. källorna insättes *Åsf, s. 112.*

Bagge (< äldre ätten > av *Botorp*), Truls (Tyrgils), hh 1422 i (Södra) Möre (Kalm. l.). — Bl. källorna insättes *Åsf, s. 111.*

Bagghuvud av Forstena (yngre ätten), Torbjörn Esgersson, hh 1470—86 i Väne (Äb. l.). — Bl. källorna insättes *Raf.*

Bengt Bengtsson (Fly-ätten), hh 1505—08 i Vadsbo (Skar. l.), † 1508. — Bl. källorna insättes *UUB, E 175; Sb 5, s. 294.*

Bengt Brunsson (Forstena-släkten), hh 1508 i Vadsbo (Skar. l.); uhh 1530—33 i Dalarnes domsaga (Koppl. l.). † 1533. — Bl. källorna insättes *LProt. 1552 23/5*.²

² Allmogen i Vadsbo hade efter häradshövdingen Bengt Bengtssons död sammanträtt och med stöd av Sveriges lag föreslagit tre personer till hans efterträdare, nämligen Axel Matsson, Bengt Månsson och Anders Joensson. Lagmannen Ture Jönsson hade därefter i brev till riksföreståndaren Svante Nilsson den 9 augusti 1508 förordat den förstnämnde till tjänsten. Se härom Sb 5, s. 293—94. Men riksföreståndaren tycks utan hänsyn härtill utnämnt sin »sven» Bengt Brunsson till hh i Vadsbo. I varje fall har denne samma år hunnit hålla ting i Vadsbo. Ett decennium senare hade dock Axel Matsson lyckats komma i hans ställe (jfr ovan).

Bengt Hafridsson (lejon), lm 1294—1305 i Västergötland; † omkr. 1310 *levde i varje fall 1307*. — Bl. källorna insättes *Åsf*, s. 116.

Bengt Haraldsson (stolpe), hh 1474—95 i Valkebo (Ögl. l.). — Sättes i stället under ätten Silfversparre, som han tillhörde. Stolpevapnet förklaras av att han stundom begagnat sin svärfars sigill (Rap 1495 u. d.). Jfr nedan.

Bengt Håkansson < eller skrivare, hh 1531—32 > uhh 1532 < och 1541 > i Rönö (Sml. l.). [< Al IV: 26; GIR; > Rap]. — Jfr nedan Bengt skrivare.

Bengt Jonsson, (u)hh 1460—62 i Snevringe (Vml. l.). [*Vmh* 1623: 7; Dkf.].

Bengt Karlsson (oäkta Folkunga-ätten), hh < 1367 i Skärkind (Ögl. l.) och > 1403—11 i Siende (Vml. l.). — Bl. källorna insättes *Åsf*, s. 46. Jfr nedan Örnfoto, Bengt Karlsson.

*Bengt Karlsson (två vinkelhakar) i *Brunnby*, hh 1435—37 i Tjurbo (Vml. l.), levde 1441. — Bl. källorna insättes *KB*, sign. *Fh* 4, nr *LXVII*.

Bengt Larsson, ulm 1545—48 i Uppland. — Bl. källorna insättes *K. arkiv (RA) K* 7, fol. 24 v.

Bengt Larsson till Hammarsudd eller *Hammarstorp*, hh 1597—1607 i Närdinghundra (Sth. l.); < levde ännu 1613 > † 1616 *enl. gravsten*. — Bl. källorna insätts *Ahs*; *ATA*.

Bengt Magnusson, uhh 1543 i Källand (Skar. l.), *sedermåla khde och prost i Vilske prosteri*, † 1592. — Bl. källorna insättes *Wsh* I: 432.

*Bengt skrivare på *Tuna* och (senare) *Båresta*, hh i Rönö (Sml. l.) 1531 och 1541 (ny fm.); tjänstgjorde ss uhh 1555 i *Oppunda* (Sml. l.), där han då bodde; levde 1562 [*Af* II: 448 med oriktig identifiering; *Pt* 1931, s. 145 f; *Ås* 12, f. 333; *Ahs*, s. 125 f. och 136].

< Bengt skrivare, se Bengt Håkansson eller skrivare. >

Bese, Nils (Nilsson), hh före 1512 i Skärkind och 1505—09 i Åkerbo (Ögl. l.), levde 1518. — Ändringen har föranletts av en oriktigt daterad källurkund.

Bielke, Ture Eriksson, hh 1525 i *Simtuna hd*, där han ägde sätesgården *Rävelsta*; vikarierade tillfälligt 1528 i Mark (Äb. l.), hh senast 1529 i Frökind (Skar. l.) † senast 1534. — Bl. källorna insättes *Dkf* 1525 26/1.

*Birger Folkesson (halv lilja med fågel), hh 1448 i *Barne* (Skar. l.) [*SoH* 1962, s. 12; *Sks*].

Birger Jonsson, hh 1360 i *Allbo* (*Kron. l.*) [*Lamv*, s. 437, B 16 (*RA*), f. 106 v.].

Björn Nilsson (stjärna), hh 1358 i Håbo (Upps. l.); ulm 1365—71 i Uppland; † före 1387. — Bl. källorna insättes *DS* 7168.

Björnlår, Bengt Larsson d. ä., hh 1437—47 i Örebro hd (Örb. l.) och 1440 i Ärlinghundra (Sth. l.), ulm < 1442 i Hälsingland samt > 1442—50 i Uppland; levde 1455. — Bl. källorna insättes *Afs*, s. 19; *SoH* 1964, s. 15.

Björnram, *Lars Olofsson*, se *Lars Olofsson*. — Han kan ej räknas till ätten, när det var först hans son, som adlades.

Bock (af Näs), Esbjörn Torkelsson skrivare (adlad 1532), hh 1527—53 i Södra Vedbo, 1530—47 i Tvetå och 1537—47 i Norra Vedbo (Jönk. l.) samt 1534—37 i Norra Möre (Kalm. l.); uhh 1546 i Vista (Jönk. l.); † 1556. — Bl. källorna insättes *FR* 1537.

Bock (af Näs), Sven Esbjörnsson, uhh 1573—82 i Norra och Södra Vedbo (Jönk. l.); † före 1586, *trol. 1582*, *enär han saknas i detta års adelsregister*. — Bl. källorna insättes *Rd*; *Rap*; *SoH* 1962, s. 146 ff.

Brahe, Peder (Magnusson), hh 1475—87 i Oppunda (Sml. l.); † omkr. 1506. — Bl. källorna insättes *Dkr*.

*Broder Svensson (halv måne och halv lilja), hh 1419—20 i Västra hd (Jönk. l.); † 1436. — Bl. källorna insättes *Ht* 1956, s. 343.

Brun, se *Jöns Brun*.

Budde, Birger, hh 1526—38 i Närkes domsaga; levde 1544. — Bl. källorna insättes *Raf* 1526 26/11.

Buth, Bror Eriksson, hh 1542 i < Ås > *Åse* (Skar. l.) och före 1568 i Gäsene (Äb. l.) samt 1578 i Bälinge (Upps. l.); † omkr. 1580.

*Bååt, Bo Gustafsson, hh 1606—13 och 1620—25 i Östbo (Jönk. l.) samt 1614—20 i Handbörd (Kalm. l.); † 1629. — Bl. källorna insättes *SmH* 1608: 10.

*Bååt, Ulf Henriksson Snakenborg, hh 1553—54 i Hammarkind (Ögl. l.); † *trol. 1563*. — Bl. källorna insättes *Ht* 1956, s. 343.

Christiern Henriksson i Västerby, hh 1532—37 i Bråbo (Ögl. l.) [*Ahs*, s. 372; *HH* 3, s. 3; *GIR*; *FR*].

*Cruus, Nils Larsson, hh 1566—68 i Siende (Vml. l.) och 1572—83 i Lagunda (Upps. l.); *tjänstgjorde ss domhavande i Lagunda* 1592; † 1625. — Bl. källorna insättes *Rap* 1592 30/6.

Due, *Jens (Jesse)*, hh 1360 i Slättbo (Kalm. l.) [*Orig. brev i Reval*, se *Dkf*].

Erengisle Turesson, hh 1359 i Allbo (Kron. l.). [Lamv, s. 437; RA, sign. B 16, f. 106 v.].

Erik Karlsson (< lejon eller vinthund > *fyrfota djur*), hh 1497—1501 i Åsunda (Upps. l.). — Bl. källorna insättes *Br, M 10, vol. 11* (1501 14/10).

Erik Pedersson i Kjulsta, uhh 1572—74 i Oppunda, Jönåker, Rönö, Hölebo, Daga, Åker, Selebo och Österrekarne (Sml. l.). [Jnj; UUB, E 176].

Erik Stensson, hh 1525 i Bollebygd, 1525—29 i Vättle och Sävödal samt 1525—28 i Askim (allt dåv. Åb. l.), ävensom 1534—42 i Skåning (Skar. l.); † omkr. 1544. — Bl. källorna insättes *SoH 1562, s. 37*.

Erik Valdemarsson (Folkunga-ätten), hh 1388 i Dalarne (Kopp. l.); var död 1396. — Bl. källorna insättes *Åsf, s. 48*.

Fleming, Lars (Pedersson), hh 7/11 1560—63 i Tierp (Upps. l.). — Bl. källorna insättes *Fullm. bland Opsnappede Breve fra Sverrig (DRA)*.

Forsa-ätten, se Halvard Knutsson; Halvid Andersson.

Färila (< av Eka > *Karl Erikssons ätt*), Åke Bengtsson, hh 1568 i Daga (Sml. l.) samt omkr. 1572—78 i Linde och Nora (Örb. l.), i Åkerbo (Vml. l.) och Trögd (Upps. l.); † 1578. — Bl. källorna insättes *Åsf, s. 143*.

*Gabriel småsven, se *Körning, Gabriel*.

Gadd, Måns i Överby, ulm 1533—41 i Hälsingland. [Sh II: 320; Bg I: 52; Br; GIR; UUB; VA].

< Gadh, Måns, ulm 1533—41 i Hälsingland >.

Gera, Holger Karlsson, hh 1513—21 och 1525—41 i Skärkind (Ögl. l.); lm 1520 i Närke och 1525—41 i Östergötland; hh 1532—36 i Hanekind och omkr. 1538—40 i Hammarkind (Ögl. l.); † 1541. — Bl. källorna insätts *Dkr 1540 2/3; RApapp. 1513 7/5*. Ändringarna betingas dels av en oriktigt daterad källa och dels av Sbl 17.

Gera, Jöran (eller Holgersson), lm 12/1—2/6 1569 i *Västmanland och Dalarne samt 2/6 1569—88 i Östergötland*; hh 1554—59 i *Österrekarne (Sml. l.)* och 1568—79 i Skärkind (Ögl. l.); † 1588. — Bl. källorna insätts *SRA 2, s. 293; STr 4, s. 431; GIR 29, s. 661; KB, sign. I. g. 2 (p. 27)*.

*Greger Bengtsson (oäkta Folkunga-ätten), t. f. hh 1451 i Vaksala (Upps. l.); hh 1462—71 i Seminghundra (Sth. l.); † 1473/74. — Bl. källorna insättes *Åsf, s. 46*.

Greger Svensson (< sparre > *Högnalövs-ätten*), hh 1474—90 i Konga (Kron. l.). — Bl. källorna insättes *Lamv*, s. 445.

Greger Torstensson (spets från sidan), *uhh 1433 och hh 1443—44* i Norunda (Upps. l.). — Bl. källorna insättes *Br, M 10, vol. 11 (1433 22/3)*.

Gren, se numera Äsf, s. 55 ff.

Gren, Magnus (Stensson), hh *på 1440-talet (senast 1446)* i Seminghundra (Sth. l.); < † 1473 > *levde 1475*. — Bl. källorna insätts *Äsf, s. 58; UUB 1628 21/5; Sbl 17*.

Gren, Sten Haraldsson, hh 1399—1415 i Österrekarne (Sml. l.); levde 1417. — Bl. källorna insätts *Äsf, s. 58; Hanebergs arkiv, perg. 1415 24/1*.

*Grip (friherrliga ätten), Nils Bosson, lm 1499—1522 i Östergötland; *hh 1512 i Tjust (Kalm. l.); † 1522*. — Bl. källorna insättes *Vs 3*.

*Gunne Arvidsson i Käsentorp, *uhh omkr. 1595—1607* i Barne, Kåkind, Viste, Vartofta, Kålland och Åse (Skar. l.) samt omkr. 1600—06 i Ale, Flundre, Väne, Gäsene och Dalsland (Äb. l.). — Bl. källorna insättes *Rap 1606 12/7*.

Gustaf Larsson (*Ånga-ätten*), hh omkr. 1441 i Allbo (Kron. l.); lm 1460—61 i Tiohärads lagsaga; levde 1463. — Bl. källorna insättes *Lamv, s. 441*.

Gustaf Larsson, se även Slang; < Snedbjälke >.

*Gyllenstierna, Erik Eriksson d. ä., lm 1453—57 och 1468—75 i Tiohärads lagsaga; † 1477. — Hans namn förekommer visserligen i ett riksrådsbrev 1481 (ATJ 141), men Eriksson är där felskrivning för Ottesson.

Göte i Hov, ulm 1365 i Medelpad [DS 7167].

Hake, Karl, hh 1452 i Barne (Skar. l.); levde 1461. [Odat. Rap nr 188].

Halsten Andersson eller skrivare, ulm 1544—71 i Värmland. — Bl. källorna insättes *Noh 7, s. 33*.

Halvard Knutsson (*Forsa-ätten*) till Torsbo, hh 1550—73 i Redväg (Äb. l.); *tjänstgjorde ss uhh 1557 i Vadsbo (Skar. l.); † 1573/74*. — Bl. källorna insätts *Ahs, s. 379; SoH 1961, s. 210, not 3*.

Halvhjort (av Ärnäs), se Michel Nilsson (*Ärnäs-ätten*).

Halvid Andersson (*Forsa-ätten*), *uhh 1424—40* i Oppunda (Sml. l.). — Bl. källorna insättes *Pt 1964, s. 177, not 53*.

Hane, < Gottfrid > Gödert, hh 1614 i Grimsten (Örb. l.); † 1615. [*Af II; Blh, s. 13*].

Harald Karlsson, se Lake.

Harald Larsson < se även Snedbjälke > (*Ånga-ätten*), hh 1409—15 i Allbo (Kron. l.). — Bl. källorna insättes *Lamv*, s. 438.

Henrik Persson (Kragsta-släkten), uhh 1564 i Häverö skplg; † omkr. 1570 [*Ahs*, s. 401; *UUB* 1564 21/2].

Hällekis-ätten, se Axel Matsson.

Högnalövs-ätten, se Axel Gregersson; Greger Svensson.

Jakob Persson i Kärne, ulm 1587—1618 i Värmland; uhh 1587—1616 i Vadsbo och 1591—1607 i Valle (Skar. l.) samt 1597—1600 i Dalsland (Äb. l.). — Bl. källorna insättes *SoH* 1961, s. 210, not 3.

Joen i Vida, uhh 1401—03 i Gästrikland (Gävl. l.). — Bl. källorna insättes *Dkf*.

**Joen (Jon) Håkansson i Ekeby*, hh 1454 i Bro skplg och 1460 i Frötuna skplg (*Sth. l.*). [*Bro db* 1618; *Lc* 81, nr 2].

Joen (Jon) Jonsson skrivare, stadsskrivare, rådman och sedermera borgm. i Enköping, uhh omkr. 1532—46 i Trögd, Åsunda och Lagunda (Upps. l.) samt omkr. 1542—47 i Simtuna och Torstuna (Vml. l.); † 1547/48. — Bl. källorna insättes *Leh*, s. 266 o. 347; *Smb* I: 589—90.

Joen (Jon) Olofsson i Finnerånger, hh 1480 i Västlands skplg (*Upps. l.*). [*Ht* 1956, s. 341; *SST* 1483—92, s. 618].

Johan Dansson (Dan Joarssons ätt), hh 1419—25 i Valkebo (Ögl. l.). — Bl. källorna insättes *Svio-Estonica XVI* (1962), s. 155.

Johan Magnusson (oäkta Folkunga-ätten), ulm 1335 i Västmanland ss vikarie för sin bror, levde 1340. — Bl. källorna insättes *Åsf*, s. 47.

**Jute, Kristiern*, uhh 1480 i Tjust (*Kalm. l.*). [*Rap* 1480 23/6].

Jöns < Brunsson > *Brun* i Enköping, uhh 1554 i Åsunda (Upps. l.). [*EST*, s. 23 f; *Rap* 1554 28/3].

Jöns djäkn, uhh 1360 i Slättbo (*Kalm. l.*). [*Dkf*; jfr *Svio-Estonica XVI* (1962), s. 155].

< Jöran Knutsson, hh 1552 i Laske (Skar. l.). [*Al* IV: 121; *Kap*]. > [*Jfr* Lilliehöök, Jöran Tuveßson].

Jöran skrivare i Älvsborg, hh 1550—51 i Vättle, *Askim och Sävedal* (Äb. l.). — Bl. källorna insättes *Str. domb. (RA)*, vol. 25.

**Kafle, Gustaf (Matsson)*, hh 1537 i < Källand (Skar. l.) > *Kulling* (Äb. l.); var död 1541. — Bl. källorna insättes *GIR* 11, s. 235.

**Kafle, Lindorm Matsson*, hh 1534—52 i Vilske (Skar. l.) och

1556 i Gäsene (Äb. l.); *tjänstgjorde ss uhh 1555 i Kulling (Äb. l.); † före 1562.* — Bl. källorna insättes *Kak, Äb. l.*

Kafle, Olof Matsson, hh 1537—52 i Bollebygd (Äb. l.); † 1552. — Bl. källorna insättes *LProt. 1552 9/4.*

Kagg, Mathias, hh 1529 och t. f. *dhde 1543* i Skåning (Skar. l.). — Bl. källorna insättes *LProt 1552 12/4.*

< Karl djäkn (två stjärnor), uhh 1438 i Frötuna (Sth. l.) > [Källan i SMR 715 har varit vilseledande].

Kettil < Jonsson > *Johansson* (Malsta-ätten), hh 1380—85 i Bråbo (Ögl. l.); levde 1386. — Bl. källorna insättes *Åsf, s. 177.*

*< Klaus Nilsson, lm 1451 i Värmland, levde 1458 >. — Felskrivning i källan för Björn Nilsson. Se nedan under Vinge. Jfr *Vfn 1941, s. 105; Noh 1956, s. 31.*

*< Knut Karlsson, ulm 1409 i Uppland. > [Källan i SD är fel-daterad. Jfr *MRA 1940, s. 66.*]

*Knut Uddsson (Vinstorpa-ätten), hh 1425 i Åkerbo (Ögl. l.) och 1426—29 i Bälinge (Upps. l.). < var död 1435 > † 1433. — Bl. källorna insättes *Åsf, s. 103.*

Krabbe < (af Svaneby) >, Anders, hh 1547—48 i Åse (Skar. l.); levde 1588. — Bl. källorna insättes *SoH 1966, s. 40.*

Krabbe, Laurentius, uhh 1667—80 i Västbo och Östbo samt 1680 i Mo (Jönk. l.); † 1699. — Se härom närmare *SoH 1966, s. 35, not 16.*

Kragsta-släkten, se Henrik Persson.

*Krumme, Nils (Nilsson) på Tådene, hh 1508—09 i Dalsland (Äb. l.) och tidigare i tre av dess härad; ulm s. å. i Västergötland; † < förmodligen före 1522 > omkr. 1511. — Bl. källorna insättes *Ht f. Finl. 1957, s. 138.*

Kurck (äldre ätten), Nils, hh 1420 i Frösåker; † 1427/28. — Bl. källorna insättes *Åsf, s. 162.*

Kyle, Claus, hh 1441 i Konga (Kron. l.). [Eä IV: 367; RA, sign. B 15, fol. 250 v. I SMR 1317 kallas han oriktigt för häradsfogde i st. f. häradshövding].

*Körning (Kyrning) *Gabriel, även kallad småsven, hh 1527—28 i Uppvidinge (Kron. l.); † 1533/34. [Lamv, s. 458; GIR 4, s. 395; Raf 1528 2/5].*

Körning, Mats (Simonsson), hh 1550 i Åker (Sml. l.); uhh i *Västerrekarne (Sm. l.) 1565—66; levde 1569, † omkr. 1570.* — Bl.

källorna insättes *Ahs*, s. 403; *dombok i Sja*, tr. i *Eskilstuna museers årsbok 1966*.

*Lanthelius, se *Anders Larsson*.

*Lars Heliesson (Helgesson) i Kavlös, uhh 1567—71 och 1574—77 i Vartofta samt 1579—85 i Vadsbo (Skar. l.) m. fl. hd. — Bl. källorna insätts *Kla 1574 20/10*; *SoH 1961*, s. 210; *Frälseundersökningskontorets gravationsakt nr 14 för Skaraborgs län (KA)*.

*Lars Matsson skrivare i Åkatorp, hh 1558—78 i Barne; uhh 1573 i Gudhem... [m. fl. hd i Skar. l.]; uhh 1558 och 1580—84 i Kind, 1585—87 i Gäsene... [m. fl. hd i Äb. l.]. — Bl. källorna insättes *UUB perg. 1584 20/10*; *Gäsene dombok 1620 3/2*.

Lars Olofsson [jfr ovan Björnram], ulm 1543—50 i Västerbotten; hh 1547—49 i Norrbo och Siende (Vml. l.) samt omkr. 1570 i Vaksala; † trol. 1572. — Bl. källorna insätts *Pt 1964*, s. 81 f; *Svio-Estonica XVI (1962)*, s. 156.

Lars Olofsson, se även < Björnram > Stork.

Lars Ölfsson (< spets nedifrån; num. > *Änga-ätten*), hh 1380—85 i Allbo (Kron. l.); levde 1398. — Bl. källorna insättes *Lamv*, s. 437.

**Lax, Olof*, hh 1508 i Akerbo (*Ögl. l.*). [*Sfa*].

*Lax, Sven, uhh 1405 i Östra hd (Jönk. l.); *levde 1417*. [*SD 2391*].

Leijonhufvud, Erik Abrahamsson d. ä., hh under 1510-talet i Väne (*Äb. l.*); lm 1520 i Västmanland och Dalarna, † s. å. — Bl. källorna insättes *FoR 24, tingsbevis 1549 16/5*.

Lejonansikte, *Hemming Ödgislessons ätt*, Anund Jonsson, lm 1381—95 [—97?] på Öland; † 1397. — Bl. källorna insättes *Åsf*, s. 75.

Lejonansikte, *Bengt Nilssons ätt*, Arvid Bengtsson, hh 1379 i Uppvidinge (Kron. l.); ulm 1375—86 i Tiohärads lagsaga; levde 1396 *men var död 1402*. — Bl. källorna insättes *Åsf*, s. 73.

Lejonansikte, *Bengt Nilssons ätt*, Bengt Brudsson, hh 1357—60 i Östbo (Jönk. l.); levde 1365 *men var död 1390*. — Bl. källorna insättes *Åsf*, s. 73.

Lejonansikte, *Bengt Nilssons ätt*, Brud Bengtsson (Bænason), lm < före 1393 > omkr. 1375 i Möre (Kalm. l.); *levde 1386*. [*Åsf*, s. 73; *KST*].

Lejonbalk, Magnus Karlsson, lm 1304—05 i Tiohärads lagsaga; *levde 1315*. — Bl. källorna insätts *Åsf*, s. 164 f; *Lamv*, s. 388, not 16.

Lejonörn (av Aspenäs), Johan Knutsson, hh 1352 i Vedbo (Jönk.

l.) och 1354 i Göstring (Ögl. l.); levde 1357, † omkr. 1358. — Bl. källorna insättes *Åsf*, s. 13.

Lejonörn (av Aspenäs), Knut Bengtsson, hh 1400—07 i Öknebo (Sth. l.); † 1419/20. — Bl. källorna insättes *Åsf*, s. 14.

Lejonörn (av Aspenäs), Magnus Knutsson, vice lm 1340 och lm 1347—63 < samt ånyo 1366 > i Östergötland; † 1363. — Källan i SRP 688 är feldaterad. — Bl. källorna insättes *Åsf*, s. 12, där likväl feldateringen ej observerats.

Liljesparre (av Händelö), Bengt Abjörnsson, uhh 1492 i Vista [och Tveta] (Jönk. l.); hh 1499—1515 [—20?] i Lösing och 1510—15 i Bråbo (Ögl. l.); lm 1508—15 i Tiohärads lagsaga; † 1520. — Bl. källorna insättes *UUB perg. 1515 u. d.*

*Liljesparre (av Händelö), Ture Bengtsson, lm 1523—24 i Närke; † 1524 < /25 >. — Bl. källorna insättes *Ht 1956*, s. 343.

Lillie (af Aspenäs), Birger Andersson, hh 1529 i Askim, 1536—39 i Ale och *Flundre* samt 1545—49 och ånyo 1552 i Vättle, Askim och Sävedal (allt dåv. Äb. l.); † omkr. 1575. — Bl. källorna insätts *LProt. 1552 18/3; VFT I: 10*, s. 38.

Lilliehök (af Gälared och Kolbäck), Bertil Pedersson, hh 1462—94 i Kulling och 1452—86 i Bjärke (Äb. l.). — Bl. källorna insätts *SoH 1962*, s. 35; *odat. Rap nr 188*.

Lilliehök (af Gälared och Kolbäck), Jöran Tuveesson, hh 1552 i Laske (Skar. l.); † omkr. 1570. [*SoH 1962*, s. 27; *Kap. 1552 15/11*].

Lilliehök (af Fårdala), Peder Bryntesson (även kallad Peder Bonde), hh 1525—29 och 1531—34 i Kulling (Äb. l.); < levde 1537 > † trol. 1534. — Bl. källorna insättes *SoH 1962*, s. 32 f.; *GIR*.

Lind (af Hageby), Jon Svensson, uhh 1529 < [—34] > —31 i Kulling (Äb. l.) och 1534—47 i Laske; † 1554. — Jfr närmast föreg. hh.

*Lundius, Carl d. ä., ulm 1637 i Visingsborgs grevskap, hh [i ett flertal västgötska hd]; † 1675. — Bl. källorna insättes *Biographica (RA) Lundius*.

*Magnus i Jäppestad (hästhuvud), ulm < 1360 > *senast början av 1330-talet* i Östergötland. [SRP 450 är feldaterad].

*Magnus djäkn i Hättskär, uhh 1409—16 i Tjurbo och trol. 1416 även i *Akerbo* (Vml. l.) — Bl. källorna insättes *Lc 68: 2, nr 4*. . .

*Magnus Finvidsson, hh 1445—56 i Lösing (Ögl. l.). — Bl. källorna insättes *Br M 10, vol. 6*.

Mats i Råby, uhh 1421—24 i Tjurbo (Vml. l.). — Bl. källorna insättes *KB, sign. Fh 4*.

*Mats Jonsson på Sölvarp, hh 1532—47 i Ås (Äb. l.) och 1552—53 i Kåkind (Skar. l.); var död 1555. — Bl. källorna insättes *SoH 1966, s. 118 ff.; Rap 1547 27/6*.

Mats Jönsson (två hjorthorn), hh 1430—35 i Dalarne (Kopp. l.). — Bl. källorna insättes *Rap 1430 25/5*, som utan datum är tryckt i DD 970.

Michel Nilsson (*Ärnäs-ätten*), hh 1506—17 i Åker och 1510 i Selebo (Sml. l.); lm 1523—28 i Uppland; † 1528. [SoH 1954, s. 19, not 105, som likväl med stöd av Dkf 1528 bör ändras till att hans vapen konstant varit fyrfota djur (björn ?). Halvhjorts-vapnet tycks ha tillhört en hans namne. Jfr vidare Pt 1934, s. 142; DGA III: 153; Dot; Rap; Raf; Rak; GIR; UUB; Eba; DD; Teb II: 234; Ns, s. 118; HH 26: 2, s. 7].

*Michel Sigfridsson i Fagerhult, uhh omkr. 1567—1616 i Aspeland, Handbörd, Stranda, Sevede och Tunalän (Kalm. l.) samt 1571—1614 i Konga och Uppvidinge (Kron. l.), ävensom i Norra och Södra Vedbo, Västra och Östra hd (Jönk. l.); hh 1572—79 i Tjust (Kalm. l.); *ulm omkr. 1610 på Öland*; < † omkr. 1617 > *levde 1618 och har möjligen — efter vad som påståtts — avlidit först 1630*. — Bl. källorna insättes *Landin, På häradssting, D. 2 (1964), s. 133; SoH 1957, s. 271*.

**Molteke, Johan, hh 1462 i Uppvidinge (Kron. l.) [Rap 1462 13/12]*.

Måns < Olsson, vanligen kallad > skrivare i Farstorp, uhh 1542—46 i Redväg samt omkr. 1547—61 i Ås och Gäsene; hh 1547—49 i Redväg (allt Äb. l.). [I sigillet, omtalat i HH 4, s. 346, äro hans initialer M. K.].

*Mårten Larsson i Svartvik, ulm 1563—69 och tillfälligt 1573 i Västerbotten; † 1585. — Bl. källorna insättes *Ss, FF 24832*.

Mölner, Erik Pålsson (Pålsson), uhh 1666—68 i Kinda och Ydre samt Göstring och Bankekind (allt Ögl. l.); † 1668. [*Oöm, s. 37*].

Mölner, Erik Pålsson (Ulfsbeckius), uhh omkr. 1643—78 i Aska, < Bankekind >, Bråbo, Dal, Finspånge län, Gullberg, < Göstring >, Hammarkind, Hanekind, < Kinda >, Lösing, Memming, Skärkind, Valkebo, < Ydre >, Åkerbo och Östkind samt hh 1653—78 i Skärkind (allt Ögl. l.); † 1678. — Jfr närmast föreg. hh.

Natt och Dag, Nils Bosson, hh 1399—1426 i Norrbo (Vml. l.),

1408—33 i Jönåker (Sml. l.) och 1423—33 i Norunda (Upps. l.); † omkr. 1435. — Bl. källorna insättes *Br, M 10, vol. 11.*

Natt och Dag, Svante Sture, hh 1538 i Bankekind, 1542 i *Hammarkind* och 1554—59 i Östkind (Ögl. l.) samt 1560 i Västra hd (Jönk. l.); lm 1559—67 i Smålands lagsaga; † 1567. — Bl. källorna insättes *Raf 1542 7/2.*

*Nils djäkn, uhh 1362—69 och 1372—85 i Oppunda (Sml. l.). — Bl. källorna insätts *StSB 1369 16/6; Raf 1372 3/4; LSB; HSH 36; Pd, E 59.*

Nils djäkn, ulm 1482 i Medelpad. [Dk, Norrlandsbrev].

*Nils Jonsson, hh 1466—68 i < Valle (Skar. l.) > *Vättle (Äb. l.)*. — Bl. källorna insättes *Lumv, s. 219.*

Nils Klausson (Stola-ätten), hh 1507—21 i Kinne (Skar. l.); < levde 1533 > † *senast 1532.* — Bl. källorna insättes *Ahs, s. 271.*

Nils Nilsson, hh 1565—68 i Västerrekarne (Sml. l.); † omkr. 1586. — Bl. källorna insättes *Dombok i Sja, tr. i Eskilstuna museers årsbok 1966.*

Nils Olofsson (Hinsebergs-släkten), hh 1559 i Fellingsbro (Örb. l.); levde 1563, † *omkr. 1564.* — Bl. källorna insättes *Ahs, s. 27.*

*Nils Olsson på Järna och Nils Olsson på Stegeborg *äro identiska, och uppgifterna om dessa böra därför sammanslås.* — Bl. källorna insättes *Ahs, s. 99*, där vederbörande fått det konventionella namnet *Bagghuvud* (av Järna).

**Nils Persson, uhh 1579 i Kind (Äb. l.)*. [*UUB perg. 1584 20 10*].

Nils Persson till Råda (adlad 1536), hh 1540 i Flundre och 1540—54 [—58?] i Ale (Äb. l.); uhh 1550—53 och hh 1558—59 i Askim och Sävedal (dåv. Äb. l.) samt i Vättle (Äb. l.). † 1573/74. — Bl. källorna insättes *Str. domb. (RA), vol. 25.*

Olof Eriksson, ulm 1480 och 1487—1519 i Medelpad, 1482—1500 och 1511 i Ångermanland samt 1500—02 i Hälsingland. — Bl. källorna insättes *Dk, Norrlandsbrev.*

Olof Henriksson, hh < 1536 i Rasbo (Upps. l.) samt > 1537—38 i Selebo, 1537—39 i Åker och 1548 i Daga (Sml. l.); *levde 1554 men var död 1562.* — Bl. källorna insätts *Ht 1956, s. 342; Ahs, s. 415.*

Olof Henriksson (Brunnholms-släkten), hh 1536 i Rasbo (Upps. l.); levde 1556. [*Ahs, s. 49 och 368; GIR*].

Olof stadsskrivare i Enköping, uhh 1525 26/1 i Simtuna (Vml. l.) [Dkf].

**Peder (Peter) i Lida, (u)hh 1364 i Öknebo (Sth. l.)* [Shs].

*Peder djäkn, hh 1416—22 i Aspeland och 1429—31 i Tjust (allt

Kalm. 1.); *ulm 1421 i Östergötland*. — Bl. källorna insättes *RA, sign. B 15, fol. 352 v*.

Peder < Gyntesson > *Gyntersson*, *ulm 1466—72 i Medelpad*.

Peder Hemmingsson i Millingby, *uhh 1426—43 i Norrbo (Vml. 1.)*. — Bl. källorna insättes *Svio-Estonica XVI (1962), s. 155*.

Peder Olsson, *hh 1529—30 i Vättle (Äb. 1.) och Sävedal (dåv. Äb. 1.)*; levde 1535. — Bl. källorna insättes *RA, Topogr., Bohuslän, nr 77*.

Posse, Knut (Axelsson), *hh 1558—80 i Dalsland, då sonen Jöran efterträdde honom*;³ *hh 1568—91 i Åse och 1586—98 i Kinne (Skar. 1.)*; *lm 1586—92 i Smålands lagsaga*; † 1593. — Bl. källorna insättes *Bäp, s. 109 ff*.

*Raam (Raffn), Folke < (Jesperesson) >, *uhh 1460 i Tjust (Kalm. 1.)*. — Källan har visat sig vara otillförlitlig.

Ragvald Helgesson, *hh 1462—63 i Ale (Äb. 1.)*. [*HSH 17, bih; Rap 1463 17/7*].

Roland Magnusson (snedbjälke med två rosor i vartdera fältet), *hh 1493—97 i Askim (dåv. Äb. 1.) och 1499 i Vättle (Äb. 1.)*. — Bl. källorna insättes *Lumv, s. 50*.

Rålamb, Peder < (Andersson) >, *ulm 1503—29 i Hälsingland; hh 1508—18 i Gästrikland*; † *omkr. 1530*. — Bl. källorna insättes *SoH 1964, s. 16*.

³ Beträffande Jöran Knutsson Posses innehav av häradsrätten i Dalsland från 1580 har i *Bäp, s. 109*, påpekats, att fadern, riksrådet och ståthållaren Knut Posse († 1593), som före 1580 själv varit häradshövding i landskapet, av fogden angives fortfarande vara häradshövding därstädes 1582 (Dlh 8), 1587 (Dlh 11) och 1588 (Dlh 12). Det kunde ha tillagts även 1581 (Dlh 10). Men å andra sidan säger fogden, att sonen Jöran varit häradshövding i Dalsland 1583 (Dlh 12), 1584 (Dlh 5), 1585 (Dlh 7), 1586 (Dlh 2) samt 1590 (Dlh 17). Övriga år saknas i landskapshandlingarna, men troligen fortsatte Jöran sedermera till 1597, då han lämnade riket och efterträdare tillsattes. Antagandet stödes f. ö. av i senare domböcker omnämnda dombrev från 1591 och 1596 (GHA). Hur skall nu allt detta förklaras? Två personer kunde ju ej vara häradshövdingar på en gång. Om det är riktigt, som en samtida anteckning i SS, Å 7149—50, ger vid handen, att Jöran Posse 1580 29/6 fått fullmakt som häradshövding i Dalsland, kan sammanhanget näppeligen förstås på annat sätt, än att fadern i sonens frånvaro under kriget utomlands handlat å hans vägnar och t. o. m. själv fungerat som domhavande. Saken blir knappast bättre, om det antages att årtalet bör ändras till 1583, då det äldsta belägget finnes för att sonen av fogden erkänts som den verklige häradshövdingen, ty fadern fortsatte även därefter på det gamla viset och uppehöll tidvis ämbetet i sonens ställe. Och 1587—88 antecknar ju fogden ånyo fadern som varande den rätta häradshövdingen. Det hela måste därför betraktas som ett rent maktnissbruk från faderns sida, vilket kunde genomföras så mycket lättare, som fogden hade svårt att opponera sig mot den mäktige ståthållaren.

Schack (av Skylvalla), Bengt Nilsson, hh 1551—65 i Selebo och 1559 i Österrekarne (Sml. l.); uhh 1550 och hh 1552 i Bro (Upps. l.); † 1565. — Bl. källorna insättes *SoH* 1960, s. 25.

*Sigge i »Rüsawelle». uhh 1394 i Memming (Ögl. l.). [*Br, M* 10, vol. 3].

Silfversparre, Bengt Haraldsson, hh 1474—95 i Valkebo (Ögl. l.); † omkr. 1496. [*Eä VII*: 201; *Rap*].

Simla, Könike, uhh 1383 i Dalarne (*Kopp. l.*). [*Odat. Rap* 269; *Helsingfors' universitetsbibliotek, sign. B II. 4*].

Skalle, Hans, hh 1401—26 i Kinnevald (Kron. l.). — Bl. källorna insättes *Lamv*, s. 474.

*Skalle, Ragvald, uhh 1398 i Valkebo och 1415 i Kinda (Ögl. l.); levde 1420. < (jfr Stella) >. — Bl. källorna insättes *HSH* 17, *bih.*

Skumme, Lars (Nilsson), hh 1500 i Ås och 1507—10 i Kind (Äb. l.); † omkr. 1520. — Bl. källorna insättes *LProt* 1552 18/4.

Skytte (af Duderhof), Jakob, hh 1639—40 i Ale (Äb. l.), i Laske (Skar. l.), i Allbo (Kron. l.), i Vifolka (Ögl. l.), i Aspeland och på Öland (Kalm. l.) samt 1640—45 i Oppunda (Sml. l.); † 1654. — Bl. källorna insättes *Landin, På häradsting, D. 1, s. 12*.

*Slatte, Erik (Nilsson), uhh 1518 i Åkerbo; hh 1508—21 i Kinda, 1524 i Bankekind och 1531—32 i Gullberg (allt Ögl. l.); † 1532. — Bl. källorna insättes *Sfa* 1508 14/6.

Slatte, Gudmund (Sunesson), hh omkr. 1507 och ännu 1514 i Sevede (Kalm. l.); † 1542. — Bl. källorna insättes *Pt* 1955, s. 75; *Sta nr* 1614.

Slaweka, Johan, hh 1478 i Våla (Upps. l.); † omkr. 1485. [*Pt* 1953, s. 50, not 5; *Br, M* 10, vol. 11].

Snedbjälke (av Ed), se *Ånga-ätten*.

Somme, Sven (Abrahamsson) < uhh 1573 i Västerviks och Stegeholms grevskap >; hh 1599—1606 i Konga (Kron. l.) samt 1612—18 i Vifolka (Ögl. l.) < levde 1632 > † 1624. — Bl. källorna insättes *SoH* 1963, s. 228 och 234.

Somme, Sven Månsson, hh 1580—86 i Åkerbo och 1584—1623 i Lösing (Ögl. l.); † 1623. — Bl. källorna insättes *SoH* 1963, s. 214 ff.

Sparre (av Vik), Arvid Gustafsson, hh 1377—78 i Lagunda (Upps. l.); † 1379/80. — Bl. källorna insättes *Åsf*, s. 199.

Sparre (af Rossvik), Erik (Larsson), hh 1582—83, 1588—90 och 1594—97 i Västerrekarne (Sml. l.); lm 1577 18/2 (*fullm.*)—1590 och 1594—97 i Västmanland och Dalarne; † 1600. — Bl. källorna insättes *Pappersbrev (orig.) i FRA*.

Sparre (av Ängsö och Hjulsta), Fader Ulfsson, hh 1471 i Åker (Sml. l.); levde 1479. — Bl. källorna insättes *Åsf*, s. 193.

Sparre (av Ängsö och Hjulsta), Nils Fadersson, hh 1478—92 i Åsunda (Upps. l.); † *tidigast* 1495. — Bl. källorna insättes *Åsf*, s. 194.

Sparre (av Ängsö och Hjulsta), Sven Fadersson, hh 1358 i Siende (Vml. l.). [Åsf, s. 196].

Staffan Persson i Almö, uhh 1571 och 1576—77 å hertig Carls vägnar i Vadsbo; hh 1568 i Valle och 1573—77 i Kåkind (allt Skar. l.); ulm 1565—68 i Västergötland. — Bl. källorna insättes *SoH 1961*, s. 210, not 3.

Stake, Erik (Amundsson), hh 1522—38 i Dalsland (Äb. l.); † före 1553. Bl. källorna insättes *LProt 1638 22/8 (GHA)*.

* < Stella [o: Skalle?], Ragvald, uhh 1398 i Valkebo (Ögl. l.). [HSH 17]. > [Se Skalle].

* *Sten, Per, hh 1498—1500 i Vadsbo (Skar. l.). [Rap 1498 25/10; LProt 1552 23/5].*

* Stig Hansson (tre ginbalksvis ställda rosor), hh 1504 i Dalarne (Kopp. l.); † 1522. — Bl. källorna insättes *Ht 1956*, s. 343.

* Stjärnbåt, Håkan Fadersson, hh 1366—94 i Memming (Ögl. l.), var död 1412. — Bl. källorna insättes *Br, M 10, vol. 3*.

* Stolpe (äldre ätten), Nils, hh 1474—77 i Sunnerbo (Kron. l.). — Bl. källorna insättes *RA, sign. B 19*.

* *Sture, Anund, hh 1347 i Gäsene (Äb. l.), † 1360/61. [Åsf, s. 203; DS 4203].*

* < Svessing > Christiern Henriksson, se *Christiern Henriksson i Västerby*.

* *Torbjörn Ottesson (fågel), ulm 1515 i Värmland; hh 1518 i Nordmark (dåv. Äb. l.); † 1521. [Hb 3, s. V noten; Noh 7, s. 30 ff.].*

Tord Persson på Eke, hh 1534 i Sjuhundra och 1536 i Bro skplg (Sth. l.); † 1537. — Bl. källorna insättes *Lc 30: 1*.

* Tord Tordsson (stjärna med två pilspetsar) *till Rysta*, uhh 1517 och 1546 i Snevinge samt hh 1536—44 i Tuhundra (Vml. l.); < levde 1553 > † *senast 1550*. — Bl. källorna insättes *Ahs, s. 25; Rap 1544 13/6 el. 7/10; DD nr 917*.

Tysk, Henrik, uhh 1538—40 i Kind och 1550—52 i Redväg (Äb. l.) samt 1542 i Vartofta (Skar. l.); hh 1540—42 i Mo (Jönk. l.) samt 1541—55 i Veden < och 1555 i Väne > (Äb. l.). — Bl. källorna insättes *Str. domb. (RA), vol. 27*.

* Tysk, Welam, hh 1545—59 i Skåning (Skar. l.); *uppehöll ämbe-*

tet ännu 1560 8/10 (*Rap*), efter sedan ny hh året förut förordnats; levde 1563.

*Uggla, Arvid Claesson, hh 1534 i Tjurbo (Vml. l.) och 1540—55 i Kulling (Äb. l.); † 1556. — Bl. källorna insattes *SoH* 1959, s. 174 o. 179.

*Uggla, Michel Arvidsson, uhh 1594—1604 i Gudhem och 1597—1601 i Vartofta (Skar. l.); hh 1610—20 i Ås (Äb. l.); ulm 1611—16 i Västergötland; † 1620. — Bl. källorna insattes *Rap* 1594 4/5 o. 5/12.

*Ulf, Martin, hh 1416—32 i Åkerbo (Vml. l.); levde 1440. — Bl. källorna insattes *Lc* 68: 2, nr 4.

*Ulvstand (av Ärby), Per Larsson, hh 1511—34 i Ulleråker, 1532—34 i Vaksala och 1539—47 i Rasbo (allt Upps. l.); † omkr. 1553. — Bl. källorna insattes *Rap* 1547 18/11.

< Varg, Nils d. ä.; uhh 1435 i Simtuna (Vml. l.). > [Källan SMR 202 är feldaterad].

Varg, Nils < d. y. >, hh 1528—35 i Simtuna och Torstuna (Vml. l.) samt 1536 i Åsunda (Upps. l.); † omkr. 1541.

*Vinge, Björn Nilsson, lm 1435—51 i Värmland. — Bl. källorna insattes *Åsf*, s. 211. Jfr ovan Klaus Nilsson.

Vinge, Knut Lindormsson, hh omkr. 1500 i Vilske (Skar. l.); † 1520. [*Åsf*, s. 214; *RA*, odat. pappersbrev nr 125].

Vinge, Lindorm Björnsson, hh 1476—89 i Vilske (Skar. l.); lm 1481—98 i Västergötland; † 1498/99. — Bl. källorna insattes *Åsf*, s. 213.

Västervånga-släkten, se *Lind af Hageby*.

Älänning, Måns Persson, hh 1567—73 i Håbo (Upps. l.); uhh 1575—77 i Södra Möre och Handbörd (Kalm. l.), 1576 i Konga samt 1577 och 1594—95 i Östra hd (Kron. l.), ävensom 1609 i Trögd (Upps. l.). — Bl. källorna insattes *Rd* 1577 8/5.

Arsta-släkten, se *Rosenquist*.

Ånga-ätten, se *Gustaf Larsson*; *Harald Larsson*; *Lars Ölfsson*.

Ärnäs-ätten, se *Michel Nilsson*.

Örnfot, Bengt Karlsson, hh 1367 i Skärkind (Ögl. l.). [Ätten är numera utredd av H. Gillingstam i *Åsf*. h. 3 (mskr.). Jfr ovan Bengt Karlsson (oäkta Folkunga-ätten)].

*Örnfot, Erik Karlsson, lm 1367 i Västmanland och Dalarne; levde ännu i dec. 1389. — Bl. källorna insattes *Ht* 1956, s. 343.

*Örnfot, Magnus Eriksson, hh 1414—21 i Lösing (Ögl. l.); lm

1421 i Östergötland; var död 1427. — Bl. källorna insättes *RA*, sign. *B 15*, fol. 352 v

2. Perioden 1680—1950

< Hylteen, Anders von (adlad 1714; hette tidigare Hylthén), hh 1693—99 i Bollebygd och Mark samt 1696—99 i Veden (Äb. I.); † 1721. [*Eä* III: 711] >.

Hylthén, Anders, < se Hylteen > hh 1693—99 i Bollebygd och Mark samt 1696—99 i Veden (Äb. I.); † 1699. [Medd. av Fr. Wildte; jfr Berghems död- och begravningsbok 1699 4/6 (GL)].

Lostierna, Johan, hh 7|1—30|9 1743 i Långhundra, Seminghundra, Vallentuna, Ärlinghundra, Åker, Värmdö, Danderyd, Sollentuna och Färentuna (Sth. I.); † 1759. [*Eä* V: 80; *Inrikes civilexp. registr.* (*RA*) 1743 7|7 o. 1|10].

Ulf, Jakob flyttas till efter Uglå å nästa sida (204).

Medlemsavgiften i Personhistoriska Samfundet är kr. 20:— pr år
+ porto och uttages som postförskott för Personhistorisk Tidskrift.
Önskan om inträde anmäles till Samfundets sekreterare, fil. dr
BERGITTA LAGER, Riksarkivet, Stockholm 2. Bokhandelspris för
löpande årgång är kr. 25:—